

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Τα κριτήρια διαμόρφωσης των αντιλήψεων για την ετερότητα από
τους γηγενείς μαθητές**

Χαμάκου Δήμητρα

A.M.:156

Ιωάννινα

2022

Περιεχόμενα

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	4

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Πολιτισμός-Κουλτούρα	6
Από το έθνος κράτος στην πολυπολιτισμικότητα	11
Πολυπολιτισμικότητα- Διαπολιτισμικότητα	15
Οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους στην υπηρεσία του εθνικισμού	19
Το σχολικό πρόγραμμα	19
Ταυτότητα- Ετερότητα	21
Μοντέλα εκπαιδευτικής διαχείρισης της ετερότητας	28
Σtereότυπα και προκαταλήψεις	30

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Έρευνα	32
1.1. Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	32
1.2. Υπόθεση έρευνας	32
1.3. Πληθυσμός-δείγμα της έρευνας	32
1.4. Ερευνητική μέθοδος και ερευνητικό εργαλείο	33
1.5. Κατασκευή ερωτηματολογίου	33
1.6. Διαδικασία χορήγησης	34
1.7. Ανάλυση ερωτηματολογίου	34
1.8. Περιορισμοί της έρευνας	35
1.8.1. Άγνοια πραγματολογικών στοιχείων	35
1.8.2. Περιορισμένη αντιπροσωπευτικότητα	35
Παρουσίαση δεδομένων με γραφήματα	36
Συσχετίσεις-αναλύσεις απαντήσεων	63
Συμπεράσματα	75
Παράρτημα	86
Βιβλιογραφία	93

Πρόλογος

Η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο εδώ και αρκετές δεκαετίες προκάλεσε την αναδιαμόρφωση των εκπαιδευτικών καταστάσεων. Με την έλευση, λοιπόν, των προσφύγων η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική, όφειλε να διαχειριστεί με τον καλύτερο τρόπο τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες που φέρει το κάθε παιδί είτε έχουν να κάνουν με την γλώσσα, την θρησκεία ή την φυλή του. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ήταν απαραίτητο να βοηθήσει στην ομαλή ένταξη των αλλοεθνών παιδιών συμβάλλοντας στην θεμελίωση και νομιμοποίηση των δικαιωμάτων τους, ώστε να αποκτήσουν τα ίδια δικαιώματα με τους γηγενείς μαθητές.

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε εξαιτίας της συνύπαρξής μου, με αλλοδαπούς μαθητές στο σχολείο, κυρίως με παιδιά Αλβανικής καταγωγής. Η προσωπική μου εμπειρία λοιπόν, από το σχολείο αποτέλεσε το κίνητρο για να ασχοληθώ με αυτό το θέμα σε συνδυασμό επίσης, και από την εμπειρία, η οποία προέρχεται από την παιδική μου ηλικία, κατά την οποία έχω πολλές αναμνήσεις με αλλοδαπούς μαθητές. Ακόμη, εξαιτίας της έλλειψης γνώσεων μας τόσο στην έρευνα όσο και στην πρακτική κατάσταση, καθίσταται αναγκαία η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας. Ταυτόχρονα, από την ελληνική βιβλιογραφία απουσιάζουν εκτενείς αναφορές που να εξηγούν τους πολλαπλούς παράγοντες που επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ γηγενών με αλλοδαπούς μαθητές. Οι ελλείψεις επιβάλλουν την ανάγκη να επεκταθεί η έρευνα και σε άλλους τομείς ή να ενισχυθεί η φωνή των περιθωριοποιημένων ατόμων.

Κατά τη διάρκεια πραγματοποίησης της έρευνας κεντρικό στόχο αποτελεί η εξέταση και η ερμηνεία των αντιλήψεων που έχουν οι ημεδαποί μαθητές αυτής της ηλικίας για την ετερότητα και ποιοι είναι οι παράγοντες που ενδέχεται να τις επηρεάζουν. Καταγράφοντας λοιπόν, τη συμπεριφορά που είχαν τα παιδιά στις σχολικές τάξεις του Λυκείου απέναντι σε συμμαθητές τους διαφορετικής εθνικής προέλευσης θα επιδιωχθεί να εξακριβωθεί αν οι γηγενείς μαθητές μπορούν να κατανοήσουν ότι υπάρχουν άτομα που δείχνουν, σκέφτονται και ενεργούν με διαφορετικό τρόπο από αυτούς, χωρίς αυτό να είναι κατακριτέο. Εν κατακλείδι, υπάρχει η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα του θέματος καθώς διαπιστώνεται κάποιο κενό στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, ενώ συνετή θα ήταν ακόμα και η επέκταση της έρευνας και σε άλλους συναφείς τομείς.

Εισαγωγή

Η Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες έχει τροποποιηθεί πληθυσμιακά, πολιτισμικά και κοινωνικά εξαιτίας της μεγάλης εισροής των αλλοδαπών. Έτσι λοιπόν, οι μειονότητες που φέρουν τα δικά τους πολιτισμικά, γλωσσικά χαρακτηριστικά αποτελούν σημαντικές προκλήσεις για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτή η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε μπορεί να αποδοθεί με τον γενικότερο όρο ως «διαφορετικότητα» ή «ετερότητα». Η διαφορετικότητα αποτελεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες ένα καίριο κεφάλαιο στην σημερινή ελληνική κοινωνία, καθώς προβάλλει στοιχεία τα οποία προκαλούν σύγχυση και εντάσεις στην καθημερινότητα των πολιτών. Η διαφορετικότητα προκύπτει μέσα από την προοπτική ή από την οπτική γωνία που δημιουργούν τα άτομα διαφοροποιώντας κάποια άλλα άτομα από τους υπόλοιπους. Τα κριτήρια διαφοροποίησης ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων μπορεί να είναι: το φύλο, το χρώμα, η εθνικότητα, η θρησκεία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός ή και η κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Η έννοια της διαφορετικότητας αναπτύχθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατά την μετα-αποικιακή εποχή. Η εν λόγω εποχή ξεκίνησε με τις ανακατατάξεις στο γεωπολιτικό σκηνικό μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ολοκληρώθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και προσδιόριζε δύο πράγματα: αρχικά, μετά τον πόλεμο γεννήθηκε η ανάγκη προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας για τα νέα κράτη που δημιουργήθηκαν. Επιπλέον, με την μετα-αποικιακή εποχή το εργατικό δυναμικό μετακινήθηκε από τις πρώην αποικίες σε μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα των πρώην αποικιοκρατών στηρίζοντας την οικονομία τους, με την προσδοκία να αποκτήσουν μια καλύτερη ζωή. Παρόλα αυτά, η συνύπαρξη διαφορετικών ατόμων στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, οι οποίες υποτίθεται ότι είναι δημοκρατικές και στηρίζονταν στα ιδανικά του Διαφωτισμού δεν ήταν τόσο εύκολη. Εξαιτίας αυτών των συνθηκών αναπτύχθηκε έντονος διάλογος για την έννοια της διαφορετικότητας με σκοπό να λυθούν σημαντικά ζητήματα που εκκρεμούν ακόμα και σήμερα με απώτερο στόχο την ειρηνική συνύπαρξη των λαών.

Άρα, τα σχολεία της χώρας μας ήταν αναπόφευκτο να παραμείνουν ανεπηρέαστα από τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν. Με ποιόν τρόπο το σχολείο προσπαθεί να διαχειριστεί την ετερότητα; Το ελληνικό σχολείο αναγνωρίζοντας ότι έχει χρέος να προσαρμοστεί στις παγκόσμιες αλλαγές, για αυτό τον λόγο τροποποίησε το πρόγραμμα σπουδών λαμβάνοντας υπόψη τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της

σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Επίσης, εφάρμοσε το ολοήμερο σχολείο, την συνεργατική μάθηση, την ευέλικτη ζώνη, τις τάξεις υποδοχής, τα φροντιστηριακά τμήματα και δημιούργησε διαπολιτισμικά σχολεία. Όλα αυτά βοήθησαν το σχολείο να προσαρμοστεί στην νέα πραγματικότητα. Παρόλα αυτά, οι αλλαγές που επιβάλλουν τα καινούργια δεδομένα μπορεί εν μέρει να δημιουργούν ελπίδες για την ομαλή αποδοχή και συνύπαρξη των γηγενών με τους αλλοδαπούς στο σχολείο, όμως οι ανησυχίες, ο φόβος και οι προβληματισμοί είναι αναμενόμενο να υπάρχουν, όπως είναι φυσικό με οτιδήποτε καινούργιο.

Η πολιτισμική πολυχρωμία που έχει δημιουργηθεί στην ελληνική επικράτεια, χαρακτηρίζεται ως «πολυπολιτισμικότητα», ενώ η παροχή ίσων ευκαιριών, η ισοτιμία σε όλους τους πολιτισμούς, το δικαίωμα όλων των παιδιών οποιασδήποτε πολιτισμικής προέλευσης στην εκπαίδευση χαρακτηρίζεται ως «διαπολιτισμικότητα». Όλα αυτά τα νέα δεδομένα που προσπαθούν να εφαρμοστούν στο σημερινό σχολείο έρχονται σε σύγκρουση με τις εδραιωμένες αντιλήψεις που υπάρχουν σε κάθε έθνος, διότι τα άτομα της κυρίαρχης ομάδας διακατέχονται από συναισθήματα φόβου, ρατσισμού και ξеноφοβίας, μήπως αλλοιωθεί η εθνική, θρησκευτική και γλωσσική τους ταυτότητα.

Με την παρουσίαση του παρόντος θέματος θα επιδιώξουμε να ανιχνεύσουμε με ποιον τρόπο οι γηγενείς μαθητές προσλαμβάνουν την έννοια της ετερότητας και ποια είναι τα κριτήρια που χρησιμοποιούν για να την διαμορφώσουν. Στην συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε την σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ γηγενών με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους, μέσα από τις σχολικές δραστηριότητες και από την συμμετοχή των αλλοδαπών μαθητών στις εθνικές επετείους. Επιπλέον, θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε αν η διαφορετικότητα μπορεί να καταστεί αποδεκτή τόσο από την οικογένεια όσο και από όλα τα μέλη του σχολικού περιβάλλοντος και αν μπορούν να επηρεάσουν τους γηγενείς μαθητές στην διαμόρφωση των στάσεών τους απέναντι στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Εν κατακλείδι, θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τις συμπεριφορές των γηγενών μαθητών, ώστε να εντοπίσουμε ποια μοντέλα εκπαιδευτικής διαχείρισης της ετερότητας προτιμούν.

Θεωρητικό μέρος

Πολιτισμός-Κουλτούρα

Στην παρούσα ενότητα πρόκειται να γίνει μια αποσαφήνιση των όρων πολιτισμός και κουλτούρα. Αναλυτικότερα, ως «πολιτισμός» ορίζεται το σύνολο των υλικών, πνευματικών και ηθικών επιτευγμάτων ενός κοινωνικού συνόλου¹. Σε αυτό το σύνολο περιλαμβάνονται οι γνώσεις, τα πιστεύω και οι στάσεις των ανθρώπων. Συγκεκριμένα, ως πολιτισμός είναι όλα τα πολιτιστικά και τεχνολογικά επιτεύγματα που δημιουργεί ο άνθρωπος. Σε αυτά περιλαμβάνονται η γλώσσα, η τέχνη, η συμπεριφορά, οι φιλοσοφικές θεωρίες, οι θρησκείες, οι επιστήμες, τα ήθη, τα έθιμα, οι θεσμοί ή οι συνήθειες². Ωστόσο, υπάρχουν διαφοροποιήσεις για τον πολιτισμό τόσο από χώρα σε χώρα όσο και από εποχή σε εποχή.

Με τον όρο «πολιτισμό» μπορούμε να αναφερθούμε σε γεγονότα που έχουν καθορίσει την ιστορία του ανθρώπου³. Για την εξέλιξη της ιστορίας καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η διερεύνηση του χρόνου⁴. Επίσης, μέσω της ιστορίας δημιουργείται ο σεβασμός και ο θαυμασμός για το παρελθόν, όπως και η αποστροφή για τις θηριωδίες που διαπράχθηκαν στο παρελθόν, ορισμένες φορές μάλιστα εν ονόματι του πολιτισμού. Οι άνθρωποι εν ονόματι του πολιτισμού αναφερόμαστε στα επιτεύγματα του παρελθόντος που μας βοηθούν να κατανοήσουμε το παρόν και στην συνέχεια βάσει αυτών να καθορίσουμε το μέλλον μας⁵. Με τον πολιτισμό επεκτείνονται τα όρια των δυνατοτήτων μας, διότι λύνει καθημερινά προβλήματά μας μέσα από επαναλαμβανόμενες νόρμες και πρακτικές. Γίνεται φανερό ότι ο ρόλος του πολιτισμού είναι διττός, καθώς διακρίνεται σε εργαλειακό και λειτουργικό και για αυτό τον λόγο οι δύο ρόλοι πρέπει να συνυπάρχουν για την ομαλή εξέλιξη του της ανθρώπινης κοινότητας.

Οι άνθρωποι μαθαίνουν τον πολιτισμό τους, ενώ συνάμα τον διαμορφώνουν και στην συνέχεια τον μεταβιβάζουν στις επόμενες γενιές. Επίσης, είναι μια διαδικασία που βρίσκεται συνεχώς σε εξέλιξη, αφού σύμφωνα με τον Braudel «οι πολιτισμοί είναι

¹Μπαμπινιώτης, Γ. (1998), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, σ.1459.

²Παπαϊωάννου, Α. (2001), *Η Διδασκαλία Της Ιστορίας*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σσ. 19-20.

³Οπ.παρ.,σ.18.

⁴Παπαϊωάννου, Α. (2001), *Η Διδασκαλία Της Ιστορίας*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σσ. 19-20.

⁵Braudel,σΗ.8(2014) *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής

⁴Οπ.παρ.,σ.19.

⁵Οπ.παρ.,σ.19.

συνέχειες»⁶. Η ιστορία κάθε πολιτισμού, τα γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί χάνονται με το πέρασμα του χρόνου και όλα αυτά δεν πρέπει να τα αγνοούμε⁷. Καθώς οι διαφορετικοί πολιτισμοί «συναντώνται» μεταξύ τους αναπτύσσουν συγκρουσιακό χαρακτήρα και τις περισσότερες φορές καταλήγουν σε εχθροπραξίες. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι πολιτισμοί αποτελούν τις μεγαλύτερες χρονικές διάρκειες στην ιστορία του ανθρώπου⁸. Επίσης, οι συνθήκες διαβίωσης και οι παραδόσεις που επικρατούν εντός ενός κοινωνικού συνόλου συνιστούν στοιχείο πολιτισμού. Ωστόσο, σε περίπτωση που οι παραδόσεις και οι συνθήκες διαβίωσης αλλάξουν, τότε θα αλλάξει και ο πολιτισμός και μέσα από την αλληλεπίδραση του παλιού με το νέο, το ξένο και το δικό μας, μπορεί να δημιουργηθεί ένας νέος πολιτισμός. Κατά συνέπεια, ο πολιτισμός βρίσκεται συνεχώς σε εξέλιξη⁹. Στον πολιτισμό συμπεριλαμβάνονται ο τρόπος ζωής, οι τρόποι συμβίωσης, οι παραδόσεις, οι τέχνες και τα γράμματα. Άρα, ο πολιτισμός αποτελεί την αρμονία και την τάξη οδηγώντας την ανθρώπινη κοινωνία στην πνευματική και την υλική πρόοδο.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι για να αξιολογήσουμε τους πολιτισμούς πρέπει να λάβουμε υπόψη μας πώς τους αντιλαμβάνεται το κάθε υποκείμενο. Οι άνθρωποι συνηθίζουν να εκτιμούν, να κρίνουν και να αξιολογούν τους υπόλοιπους ανθρώπους με γνώμονα τα κριτήρια του δικού τους πολιτισμού, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται είτε ομοιότητες είτε διαφορές μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών. Γενικότερα, ο πολιτισμός αποτελεί περισσότερο την διαδικασία μέσω της οποίας βελτιώνονται οι θεσμοί, η εκπαίδευση ή οι νόμοι. Στο πλαίσιο τέτοιων συνθηκών ο πολιτισμός διαμορφώνει την κουλτούρα.

Η λέξη «κουλτούρα» θα μπορούσε να θεωρηθεί όμοια με την λέξη «πολιτισμός». Σαν γενικός όρος η κουλτούρα σημαίνει «καλλιέργεια, δραστηριότητες, ασχολίες ή και επαγγέλματα που σχετίζονται με τις τέχνες και τα γράμματα»¹⁰. Επίσης, περιλαμβάνει τα ήθη και έθιμα, τις παραδόσεις και τη θρησκεία. Ωστόσο, αναφέρεται στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς ενός κοινωνικού συνόλου ή μιας ομάδας ατόμων ως αποτέλεσμα της ιδιαίτερης κοινωνικοποίησης τους¹¹. Συνάμα,

⁶Braudel, F. (2014) *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης,σ.79.

⁷Παπαϊωάννου, Α. (2001),όπ. παρ.σ.21.

⁸Οπ. παρ., σσ.21-22.

⁹Ζωγράφου,Α. (2003), *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα: τυπωθήτω, σ.45.

¹⁰ Οπ.παρ.,σσ.42-43.

¹¹ Οπ.παρ.,σ.43.

δηλώνει την κληρονομιά μιας κοινωνίας μέσα από μεταβιβαζόμενες ιδέες και αξίες. Ο πρώτος όρος μας παραπέμπει σε ατομικές προόδους, ενώ ο δεύτερος σε συλλογικές προόδους¹². Σύμφωνα με τον Edward Burnett Tylor «η *κουλτούρα αναφέρεται στις γνώσεις, στις πεποιθήσεις, τα έθιμα και σε άλλες ικανότητες ή συνήθειες που απέκτησε ο άνθρωπος ως ενεργό μέλος μιας κοινωνίας*»¹³, ενώ σύμφωνα με τον Γκράμσι είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οργάνωση των κοινών εμπειριών μια κοινότητας ανθρώπων. Ο Γκράμσι στο έργο του *Λογοτεχνία και Εθνική Ζωή* κάνει λόγο για τρία είδη κουλτούρας: την *ιδεατή (ιδεαλιστική) στο επίπεδο των βασικών απόλυτων γενικά αποδεκτών αξιών, την κειμενο-γλωσσική στο επίπεδο της διανοητικής παραγωγής και την κοινωνική στο επίπεδο ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής*¹⁴.

Τα άτομα λοιπόν, ανάλογα με τις αντιλήψεις που έχουν αποκτήσει στα πλαίσια του δικού τους πολιτισμού, συνηθίζουν να χαρακτηρίζουν άλλους πολιτισμούς ως άγριους ή απολίτιστους, επειδή κάποιοι πολιτισμοί δεν υφίστανται στο μυαλό των ανθρώπων ως πολιτισμοί με αποτέλεσμα να είναι εμπόδιο για την ομαλή εξέλιξη και την επικοινωνία μεταξύ των κοινωνιών. Παράφραση «η κουλτούρα αποτελείται από μοτίβα που ίσως να είναι εμφανή ή δυσδιάκριτα ή να αποτελείται από χαρακτηριστικά που αποκτούμε κατά την διάρκεια της ζωής μας, τα οποία θα μεταδώσουμε στις επόμενες γενιές. Ο κεντρικός πυρήνας της αποτελείται από παραδοσιακές και συμπληρωματικές ιδέες»¹⁵. Η μεταβίβαση των ιδεών δεν είναι μόνο μια διαδικασία που κληρονομείται, αλλά είναι και ένας επιλεκτικός μηχανισμός για την πρόσληψη ιδεών και αξιών. Συνεπώς, η κοινωνική κληρονομιά και η εκλεκτική λειτουργία της κουλτούρας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην συγκρότηση της ταυτότητας των επόμενων γενεών¹⁶. Έτσι λοιπόν, ο πολιτισμός είναι το νομικό στοιχείο μιας κοινωνίας για το τι επιτρέπεται ή τι δεν επιτρέπεται να κάνουμε, διότι ό,τι νόμιμο είναι ο τρόπος οργάνωσης της κουλτούρας μιας κοινωνίας, ενώ η κουλτούρα αλλάζει το νομικό στοιχείο του πολιτισμού.

Συγκεκριμένα, ο Firth, παράφραση «διακρίνει τρεις βασικές παραμέτρους στην ζωή του ανθρώπου: την κοινωνία, την κουλτούρα και την κοινότητα. Αν η κοινωνία

¹² Cuche, D., (2001), *Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Επιμέλεια, Μαίρη Λεοντσίνη, Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός, σ.21.

¹³ *Οπ. παρ.*, σ.33.

¹⁴ Γκράμσι, Α. (1981), *Λογοτεχνία και Εθνική Ζωή*, Αθήνα: Στοχαστής, σσ.44-48.

¹⁵ A.L. Kroeber and C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Vintage Books, 1963, σ.181.

¹⁶ Θεοδωρίδης, Π. (2001) *Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη, Επιστήμη και Κοινωνία*, Αθήνα: Αντ.Ν.Σάκκουλα, τ. 5-6, σσ. 56-57.

συμβάλλει στην οργάνωση της ζωής των ανθρώπων με έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής η κουλτούρα είναι ακριβώς αυτός ο τρόπος ζωής. Αν η κοινωνία είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, τότε η κουλτούρα είναι το περιεχόμενο αυτών των σχέσεων. Από συμπεριφορική άποψη, η κουλτούρα μαθαίνεται, και μπορεί να αποκτηθεί κοινωνικά»¹⁷.

Η κουλτούρα δηλώνει μια συμπεριφορά, την οποία ενστερνίζονται καθημερινά οι άνθρωποι και τους βοηθά να ενταχθούν σε κοινότητες¹⁸. Οι άνθρωποι δεν φέρουν μόνο, ούτε μεταφέρουν τις αξίες και τις ιδέες της κοινωνίας τους, αλλά οι ίδιοι δημιουργούν την κουλτούρα αυτή. Για παράδειγμα, οι αξίες διαφέρουν ανάλογα με την εποχή σε κυρίαρχες ή δευτερεύουσες και σε συμβατικές ή παρεκκλίνουσες¹⁹. Ανάλογα με την κουλτούρα που έχει αποκτήσει κάθε κοινωνία, οι πολιτισμοί αξιολογούνται ως «καλοί» ή «κακοί». Αυτή η διάκριση ωστόσο, αποτελεί τροχοπέδη στην κατανόηση των διαφορετικών «συστατικών» της κάθε κουλτούρας και στην επακόλουθη κατανόηση της παραδοχής, πως οι πολιτισμοί αποτελούν διαφορετικούς «ζωντανούς οργανισμούς» οι οποίοι συνεχώς εξελίσσονται, με την ανθρώπινη Ιστορία να μην αποτελείται από κακούς ή καλούς, κατώτερους ή ανώτερους πολιτισμούς, αλλά μόνο από διαφορετικούς πολιτισμούς με ξεχωριστά γνωρίσματα.

Διαχειριζόμενοι και τους δύο όρους παράλληλα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, πως ο πολιτισμός είναι κάτι διαχρονικό, γιατί αναφέρεται σε υλικές και πρακτικές αξίες που μεταβιβάζονται από την μια γενιά στην άλλη, ενώ η κουλτούρα είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας και περιλαμβάνει τα νοήματα, τα γλωσσικά στοιχεία, τις κοινές αξίες που την κάνουν να ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες κουλτούρες χωρίς αυτά τα στοιχεία της να μεταβιβάζονται. Παρόλα αυτά, μεταξύ των δύο εννοιών υπάρχει μια σχέση αλληλεπίδρασης.

Πιο συγκεκριμένα, ο κάθε πολιτισμός δημιουργεί κάποιες συγκεκριμένες νοοτροπίες στα άτομα τα οποία αποτελούν την κοινωνία του, με αποτέλεσμα το κοινωνικό σύνολο να διακατέχεται από την ίδια κουλτούρα, η οποία το διαφοροποιεί από άλλες κοινωνίες και άλλους πολιτισμούς. Με τη σειρά της η έννοια της κουλτούρας είναι αδύνατο να υπάρξει πέρα από ένα πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο την καθορίζει και την διαμορφώνει ανάλογα.

¹⁷ Αστρινάκης, Α. (1991), *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική επικράτεια*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σ.6.

¹⁸ *Οπ.παρ.*, σ.6.

¹⁹ *Οπ.παρ.*, σ.7.

Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι η κουλτούρα επενεργεί στην διαμόρφωση του πολιτισμού και το αντίστροφο. Για παράδειγμα, εξαιτίας της τεχνολογικής εξέλιξης ένα πολιτισμικό προϊόν όπως το τηλέφωνο, προκάλεσε αλλαγές στην κουλτούρα μας σε καθημερινό επίπεδο. Συνεπώς, δημιουργήσαμε καλύτερες συνθήκες επικοινωνίας. Όμως η κουλτούρα προκαλεί ανάγκες που απαιτούν μια πιο εξελιγμένη μορφή τηλεφώνου, το οποίο ως εφαρμογή διαμορφώνει μια δευτερογενή κουλτούρα.

Από το έθνος κράτος στην πολυπολιτισμικότητα

Στην παρούσα ενότητα θα προσπαθήσουμε να διευκρινίσουμε πώς ορίζεται το έθνος, το έθνος-κράτος, ο εθνικισμός και να καθορίσουμε τον ρόλο που διαδραματίζουν σε μια κοινωνία, όπως την ελληνική, η οποία είναι πολυπολιτισμική. Με την πολυπολιτισμικότητα δημιουργούνται νέα δεδομένα, καθώς αμφισβητείται η κυριαρχία και η μοναδικότητα του έθνους, αφού τονίζονται οι διαφορές των διαφορετικών ταυτοτήτων.

Η έννοια του έθνους ως ιδεατής κοινότητας, υποδηλώνοντας την προσωπική ταυτότητα του ατόμου, αποτελεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό μιας χώρας. Το έθνος ως έννοια άρχισε να εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Γαλλία, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα²⁰. Συγκεκριμένα, στην Γαλλία εξαιτίας των εξελίξεων διαπιστώθηκε ότι σημαντικό ρόλο στην συγκρότηση ενός έθνους, διαδραματίζει η πεποίθηση ότι αυτό υπάρχει από τους ανθρώπους που το απαρτίζουν και θεωρούν ότι ανήκουν σε αυτό²¹. Το έθνος είναι κυρίαρχο και δεν αναφέρεται στους κατοίκους που συγκροτούν μια χώρα, αλλά σε αυτούς που αναγνωρίζουν τον εαυτό τους να ανήκουν σε αυτήν²².

Σύμφωνα με τον Άντερσον, το έθνος «αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη»²³. Αποτελεί μια κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο με αποτέλεσμα στην συνέχεια να αποκτήσει αντικειμενική υπόσταση. Τα μέλη των εθνών έχουν μια νοητή εικόνα στο μυαλό τους για τις σχέσεις τους με τους υπόλοιπους, παρόλα αυτά δεν θα γνωρίσουν ποτέ τα υπόλοιπα μέλη, όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του «συνανήκειν»²⁴. Επίσης, με την έννοια της φαντασίας το έθνος αναγνωρίζεται ως οριοθετημένο, διότι έξω από τα σύνορά του δεν φαντάζεται τον εαυτό του να ταυτίζεται με την υπόλοιπη ανθρωπότητα²⁵. Εν κατακλείδι, σαν μια πολιτική κοινότητα το έθνος κινητοποιεί την πολιτισμική κοινότητα.

Ωστόσο, τα έθνη δεν υπήρχαν ανέκαθεν, εμείς τα αντιλαμβανόμαστε κατ' αυτό τον τρόπο, επειδή μεγαλώσαμε μέσα σε αυτά. Η κυρίαρχη αντίληψη που επικρατεί είναι ότι τα έθνη αποτελούν προϊόν νεωτερικότητας. Το έθνος θεωρείται κυρίαρχο,

²⁰ Guy, H. (2020), *Ιστορία των εθνών και του εθνικισμού στην Ευρώπη*, μετ. Α. Νεστοροπούλου, Αθήνα: Πεδίο, σ.141.

²¹ *Οπ.παρ.*, σσ.149-164.

²² *Οπ.παρ.*, σσ.152-153.

²³ Άντερσον, Μ. (1997), *Φαντασιακές κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και την διάδοση του εθνικισμού*, Μετάφραση Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα, σ.26.

²⁴ *Οπ. παρ.*, σ.26.

²⁵ *Οπ. παρ.*, σ.27.

διότι στην εποχή του Διαφωτισμού καταρρίπτεται η νομιμότητα της μοναρχίας²⁶. Ο Διαφωτισμός ήταν αυτός που συντέλεσε στην εμφάνιση και στην πίστη στο έθνος, με αποτέλεσμα να καλλιεργείται το αίσθημα της εθνικής συνείδησης στους πολίτες, οι οποίοι χρέος είχαν να τηρούν όλες τις υποχρεώσεις που χρειάζονται για την ομαλή λειτουργία του έθνους. Επιπλέον, οι πολίτες οφείλουν να αντιληφθούν ότι χρέος τους είναι η πλήρης αφομοίωση τους στις ανάγκες του έθνους. Σύμφωνα με τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι το έθνος ως μια ιδέα αποτελεί σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της ταυτότητας των πολιτών. Πρόθεση του έθνους είναι να δημιουργήσει ένα «καθαρό» κράτος απαλλαγμένο από τρίτους.

Σκοπός της ιδεολογίας τους εθνικισμού είναι να δημιουργηθεί ένα «καθαρό» έθνος, το οποίο θα περιλαμβάνει στοιχεία ταυτότητας που θα είναι κοινά για όλους, για παράδειγμα, όχι μόνο κοινή θρησκεία ή κοινή γλώσσα, αλλά και κοινή εκπαίδευση, ιστορία και καταγωγή. Κατά τον Άντερσον η εμφάνιση του εθνικισμού προέκυψε από την κατάργηση της παραδοσιακής οργάνωσης των κοινωνιών και συνδέεται με την ανάδυση των τοπικών γλωσσών, όπου η θρησκεία λειτουργεί ως φορέας απόκτησης ταυτότητας²⁷.

Δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό του εθνικισμού, είναι ότι οι μειονότητες που υπάρχουν σε κάθε έθνος αποκρύπτονται ή καταπιέζονται (π.χ. απαγόρευση χρήσης της γλώσσας τους). Θα κάνουμε μια μικρή αναφορά σε δύο μειονότητες που υπήρξαν στην Ελλάδα, τους Εβραίους και στους Τσάμηδες. Αρχικά, οι Εβραίοι στην Ελλάδα από την Οθωμανική περίοδο, την Κατοχή και έως τον Εμφύλιο δέχθηκαν πολλές πιέσεις, οι οποίες ήταν μέχρι και θανατηφόρες. Ο διαφορετικός τρόπος που τελούσαν τις λειτουργίες τους, οι ειδικές συμβάσεις που είχαν με τους επικεφαλείς αποτελούσαν κάποια από τα κριτήρια για τον διαχωρισμό τους από τα υπόλοιπα θρησκευόμενα²⁸. Μια σύντομη αναφορά θα κάνουμε και σε μια δεύτερη μειονότητα, τους Τσάμηδες. Από το 1923 έως το 1926 το ζήτημα με τους Τσάμηδες άρχισε να αποκτά άλλες διαστάσεις. Η κατάσταση με την μειονότητα των Τσάμηδων επιδεινώθηκε όταν οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αλβανία. Η Ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να επιστρατεύσει τους άνδρες Τσάμηδες για την φύλαξη των συνόρων της περιοχής. Γενικότερα, όμως οι στρατιωτικές δυνάμεις αντιμετώπιζαν με καχυποψία τους Τσάμηδες, με αποτέλεσμα

²⁶Οπ.παρ.,σ.27.

²⁷Φραγκουδάκη,Α.,Δραγώνα, Θ. (1997),«Τι είναι πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, Αθήνα:Αλεξάνδρεια,σ.32.

²⁸Μαργαρίτης,Γ.,(2005), *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες*, Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας, Αθήνα:Βιβλιόραμα σσ.27-28.

αυτοί να λιποτακτούν κάτι το οποίο θεωρούσαν οι Ελληνικές αρχές ότι είναι χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς τους²⁹. Από εκείνη την στιγμή, ξεκινάει μια διαδικασία έντονων αντιπαραθέσεων, καθώς ήταν φανερό οι πιέσεις που ασκούσαν από την Ελληνική κυβέρνηση προς τους Τσάμηδες. Λαμβάνοντας υπόψη, τις δύο μειονότητες που προηγήθηκαν καταλαβαίνουμε τον φόβο που επικρατούσε μήπως εξαλειφθεί η εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του Ελληνικού κράτους. Σύμφωνα με τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι στόχος του εθνικισμού είναι να επιτυγχάνει την πολιτική, αλλά και την πολιτισμική ενότητα του έθνους με την δημιουργία του έθνους-κράτους. Η κοινή γλώσσα, η κοινή θρησκεία, η κοινή καταγωγή και οι κοινές παραδόσεις αποτελούν γνωρίσματα που ενδυναμώνουν την εθνική ταυτότητα των πολιτών που ζουν μέσα σε αυτό³⁰. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά του έθνους έχουν πολιτισμικό χαρακτήρα που προσδιορίζουν το συμβολικό, αλλά και τον φυσικό χώρο του κάθε έθνους. Οτιδήποτε είναι διαφορετικό απορρίπτεται, διότι εκλαμβάνεται ως ξένο. Άρα, ο προσανατολισμός του έθνους-κράτους είναι αμιγώς μονοπολιτισμικός, επειδή αποτελεί πηγή έκφρασης κάθε πολιτισμού³¹.

Ενώ, το έθνος-κράτος προάγει την πολιτισμική και πολιτική ενότητα η κατάσταση ανατρέπεται εξαιτίας της ανάδυσης της πολυπολιτισμικότητας. Με το τέλος του 20ού και την έναρξη του 21ου αιώνα συντελούνται οικονομικές, κοινωνικές αλλά και πολιτιστικές αλλαγές, οι οποίες λειτουργούν αρνητικά ως προς την παραδοσιακή οργάνωση της κοινωνίας. Αυτές οι αλλαγές χαρακτηρίζουν την παγκοσμιοποίηση όπου σε μια κοινωνία έχουν πολλές επεκτάσεις. Άρα, οι εξελίξεις στις σύγχρονες κοινωνίες σηματοδοτούν μια νέα συνθήκη, στην οποία διαφορετικοί πολιτισμοί και ομάδες αλληλεπιδρούν σε μια νέα κατάσταση. Καθώς, το κράτος δέχεται επιρροές, είναι αναμενόμενο ότι θα υπάρξουν αλλαγές τόσο στην κυριαρχία του όσο και στον πολιτισμό του που θα μετατρέψουν το περιεχόμενο του³². Η πολιτισμική και εθνική διαφοροποίηση, ως συνέπεια των μεταναστευτικών κινήσεων, των μειονοτικών ομάδων και η πολιτισμική διάσταση της παγκοσμιοποίησης είναι στοιχεία που πιστοποιούν την πολυπολιτισμικότητα των σύγχρονων κοινωνιών. Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, όπως και η ελληνική χαρακτηρίζονται πολυπολιτισμικές, αφού περικλείουν στους κόλπους τους διάφορες εθνικές και πολιτισμικές ομάδες. Η ελληνική κοινωνία πάντοτε

²⁹Οπ. παρ., σ.147.

³⁰Φραγκουδάκη,Δραγώνα,Θ.όπ.παρ.,σ.33.

³¹Γουβιάς,Δ.,Θεριανός, Κ.,(2014),*Εκπαιδευτική πολιτική*, Αθήνα: Gutenberg,σ.248.

³²Νικολάου, Γ., (2010), *Διαπολιτισμική Διδακτική, Το νέα περιβάλλον- Βασικές αρχές*, Αθήνα:ελληνικά γράμματα,σ.34-43.

περιελάμβανε γλωσσικές μειονότητες(Βλάχοι, Σλαβομακεδόνες), θρησκευτικές μειονότητες(καθολικοί, εβραίοι, μουσουλμάνοι),εθνοτικές μειονότητες(Ρομά, Πομάκοι). Αυτές οι μειονότητες στην Ελλάδα απεκρύβησαν, επειδή ο εθνικισμός σαν μια διαδικασία αφομοίωσης στην καλύτερη περίπτωση καλλιεργούσε και στην χειρότερη επέβαλε στους πολίτες μια μονοπολιτισμική συνείδηση. Αφού, η χώρα υποδοχής μεταδίδει μόνο τον δικό της πολιτισμό προκαλεί πολιτισμικά προβλήματα στις μειονότητες. Συνεπώς, ο όρος «πολυπολιτισμικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει διαφορετικούς πολιτισμούς που ζουν σε μια κοινωνία. Επίσης, σύμφωνα και με τον Taylor μια κοινωνία θεωρείται πολυπολιτισμική από την στιγμή που περικλείει στους κόλπους της περισσότερες από μια πολιτισμικές κοινότητες, οι οποίες θέλουν να επιβιώσουν³³.

³³Δαμανάκης, Μ.,(2005), *Η εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*, Αθήνα:Gutenberg, σ.31.

Πολυπολιτισμικότητα-Διαπολιτισμικότητα

Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η Ελλάδα ήταν χώρα εξαγωγής μεταναστών, όμως από το 1970 η Ελλάδα μετατρέπεται και σε χώρα υποδοχής, καθώς πολλοί Έλληνες μετανάστες από την Ευρώπη, τον Καναδά, την Αμερική και την Αυστραλία παλιννόστησαν. Την ίδια χρονική περίοδο έρχονται και αλλοδαποί από την Ινδία, τις Φιλιππίνες, το Πακιστάν και την Αίγυπτο³⁴. Παρόλα αυτά εξαιτίας των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων στην Ανατολική Ευρώπη, από το 1990 και μετά γίνεται μια μεγάλη έκρηξη εισροής μεταναστών στην Ελλάδα από την Αλβανία και άλλες φτωχότερες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων. Συνεπώς, η Ελλάδα από την δεκαετία του 1970 μέχρι και την δεκαετία του 1990 και έπειτα αποκτά έναν πολυπολιτισμικό χαρακτήρα. Αυτή η πολιτισμική ετερότητα που διακατέχει την Ελλάδα δεν ξεκινάει από τότε, αφού είναι μια κατάσταση που προϋπήρχε με την μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, η οποία αναγνωρίζεται μόνο ως θρησκευτική μειονότητα, όχι ως γλωσσική. Οι κάτοικοι της Θράκης που ανήκουν στο μουσουλμανικό θρήσκευμα εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας μετά τον πόλεμο το 1922³⁵. Οι νόμοι της Συνθήκης της Λωζάννης προέβλεπαν να διατηρηθεί η ταυτότητα της μειονοτικής ομάδας ως προς την θρησκεία και την γλώσσα. Παρόλα αυτά, επειδή η γλώσσα και η θρησκεία δεν αποτελούν διαχρονικά στοιχεία που αντικατοπτρίζουν την ταυτότητα μιας κοινωνίας, αλλά είναι μόνο σύμβολα, τα οποία εξαρτώνται από την εκάστοτε ιστορία ή ιδεολογία. Σήμερα η μειονότητα στην Θράκη αναγνωρίζεται από την Ελλάδα μόνο ως μουσουλμανική, παρόλο που έχει μια γλωσσική ποικιλομορφία, αφού περιλαμβάνει τουρκόφωνους, πομάκους και ομιλητές της ρομανί³⁶. Χρησιμοποιώντας τον όρο «μειονότητα» διαχωρίζουμε μια κοινωνική ομάδα, η οποία είναι μικρότερη από το μισό του συνολικού πληθυσμού της κοινωνίας και διαφέρει στα γλωσσικά, θρησκευτικά, φυλετικά ή πολιτισμικά της χαρακτηριστικά από το σύνολο³⁷.

Η μετα-αποικιακή εποχή που ξεκίνησε στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και ολοκληρώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και η πτώση της Σοβιετικής

³⁴Νικολάου, Γ.(2000), *Ενταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο δημοτικό σχολείο, από την ομοιογένεια στην πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα:ελληνικά Γράμματα, σσ.31-33.

³⁵Ανδρούσου, Α., Ασκούνη, Ν., (2009)., *Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα. Προκλήσεις για την εκπαίδευση*, Αθήνα:Μεταίχμιο, σ.223.

³⁶Οπ.παρ., σ.223.

³⁷Ζωγράφου, Α., (2003), *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα: τυπωθήτω, σ.41.

ένωσης το 1990 προκάλεσε μια νέα εξέταση των ορών του «έθνους», του «κράτους», και της «εθνικής ταυτότητας» τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τον Άντερσον, το έθνος θεωρείται μοναδικό, επειδή εκφράζει κάθε ξεχωριστό πολιτισμό που τον κάνει να διακρίνεται από άλλα έθνη εξαιτίας της διαφορετικής καταγωγής, της γλώσσας του ή της θρησκείας του όπως προκύπτουν από μια δεδομένη χρονική περίοδο³⁸. Η εθνική ταυτότητα καθόρισε τις σύγχρονες κοινωνίες στα πλαίσια μιας φαντασιακής πολιτικής κοινότητας του έθνους που έχουν ως βάση τους κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Τέτοια κοινά χαρακτηριστικά μπορεί να είναι η θρησκεία, ή η γλώσσα που ενοποιούν μια κοινότητα. Στην ελληνική κοινωνία για να πραγματοποιηθεί αυτή η ιδεολογική ιδιαιτερότητα καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η εκπαίδευση, καθώς οι έννοιες του «έθνους» και της «εθνικής ταυτότητας» συσχετίστηκαν απόλυτα με την ανάπτυξη του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Ο μεγάλος αριθμός των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών, αλλά και των αλλοδαπών που ήρθαν στην Ελλάδα επέβαλλαν την ανάγκη για μια σειρά αλλαγών στο εκπαιδευτικό σύστημα με απώτερο στόχο την ομαλή ένταξη τους. Αυτή η ανάγκη σε παλαιότερες εποχές δεν υπήρχε, γιατί οι ελληνικές κυβερνήσεις με την οριοθέτηση των σημερινών γεωγραφικών ορίων έθεσαν ως προτεραιότητα την ομογενοποίηση και την δημιουργία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, με αποτέλεσμα να θέσουν στο περιθώριο συγκεκριμένες θρησκευτικές, γλωσσικές, και εθνοτικές ομάδες που βρίσκονταν στο βόρειο και στο βορειοανατολικό τμήμα της χώρας³⁹. Ωστόσο, με την πολυπολιτισμική χροιά που έχει αποκτήσει η σημερινή ελληνική κοινωνία είναι δεδομένο ότι η εκπαίδευση πρέπει να ακολουθήσει τακτικές που θα ενισχύουν την διαπολιτισμική αγωγή. Η διαπολιτισμική αγωγή έχει ως στόχο μέσω της μάθησης, οι γηγενείς μαθητές να αποκτήσουν νέες εμπειρίες και γνώσεις για διαφορετικούς πολιτισμούς που θα διευρύνουν τον τρόπο σκέψης τους και θα τους βοηθήσουν να εξοικειωθούν με το διαφορετικό. Επίσης, να παρέχουν ίσες ευκαιρίες στους αλλοδαπούς μαθητές τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην ζωή τους για να μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα την κοινωνική και προσωπική τους ταυτότητα.

Αρα, οι νέες συνθήκες που επικράτησαν στην Ελλάδα με την έλευση των αλλοδαπών δημιούργησαν μια νέα κατάσταση που ονομάστηκε «πολυπολιτισμικότητα». Ποια είναι όμως η σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ της

³⁸ Άντερσον, Μ., *όπ.παρ.*, σ. 25-27.

³⁹ Γουβιάς, Δ., Θεριανός, Κ., *όπ.παρ.*, σ. 268.

«πολυπολιτισμικότητας» και της «διαπολιτισμικότητας»; Με τον όρο πολυπολιτισμικότητα κάνουμε λόγο για μια κοινωνία, στην οποία συνυπάρχουν άνθρωποι διαφορετικών εθνικών, εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων. Συνεπώς, η πολυπολιτισμικότητα απεικονίζει την δεδομένη κατάσταση μιας χώρας. Αντίθετα, η διαπολιτισμικότητα χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ανάγκη να αναγνωριστούν οι αξίες των ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές εθνικές ομάδες. Αναλύοντας τον δεύτερο όρο προκύπτει ότι, το πρώτο συνθετικό «δια» αναφέρεται σε έννοιες όπως είναι η αλληλεπίδραση, η αμοιβαιότητα, η αλληλεγγύη και το δεύτερο συνθετικό «πολιτισμός» τονίζει την αναγνώριση του τρόπου ζωής και των αξιών που φέρει κάθε εθνική ομάδα από τους υπόλοιπους⁴⁰.

Το βασικό ερώτημα που προκύπτει είναι αν η διαπολιτισμικότητα που εφαρμόζεται στα σχολεία, καλλιεργεί στους γηγενείς μαθητές τη νοοτροπία αποδοχής της διαφορετικότητας και εξασφαλίζει στα παιδιά με εκπαιδευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες ίσες ευκαιρίες. Η διαπολιτισμικότητα είναι μια συνθήκη συμβίωσης των πολιτισμών, χωρίς όμως στεγανά μεταξύ τους, διότι είναι εύκολο να έχουμε κοινότητες, οι οποίες ζουν η μια δίπλα στην άλλη και δεν επικοινωνούν, αφού υφίστανται γκέτο. Η ύπαρξη της διαπολιτισμικότητας οφείλεται στην πολυπολιτισμικότητα, αλλά δεν απορρέει απόλυτα από αυτήν. Στόχος της πολυπολιτισμικότητας είναι να αναδείξει τα χαρακτηριστικά κάθε εθνικής και εθνοτικής ομάδας, τα οποία θα αναγνωριστούν ισότιμα από τους υπόλοιπους. Σε αυτό θα συμβάλλει η διαπολιτισμική εκπαίδευση μέσω της οποίας θα καλλιεργηθεί στους μαθητές η αλληλεπίδραση, η επικοινωνία και η αναγνώριση των διαφορετικών πολιτισμών.

Για να γίνει πράξη η διαπολιτισμική αγωγή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα στις αρχές της δεκαετίας του '80 εφαρμόστηκαν τα πρώτα προγράμματα για την εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών με την καθιέρωση των Τάξεων Υποδοχής (1980-1981) και των Φροντιστηριακών Τμημάτων (1982-83). Στον νόμο (2413/1996) αναγνωρίζεται η πολυπολιτισμική χροιά που έχει αποκτήσει η ελληνική κοινωνία για αυτό καθιερώθηκε η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον νόμο η διαπολιτισμική εκπαίδευση οφείλει να οργανώνει τα σχολεία με ανάλογο τρόπο, ώστε να καλύπτονται οι κοινωνικές, πολιτισμικές, γλωσσικές ανάγκες όλων των

⁴⁰ Γουβιάς, Δ., Θεριανός, Κ., *όπ.παρ.*, σσ.252-253.

μαθητών⁴¹. Ο νόμος προέβλεπε ότι τόσο στα σχολεία της πρωτοβάθμιας, όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να καθιερωθούν «ειδικά αναλυτικά προγράμματα με δυνατότητα πρόσθετων ή εναλλακτικών μαθημάτων»⁴². Επίσης, τα δημόσια σχολεία μπορούν να μετατραπούν σε διαπολιτισμικά ή τα δημόσια σχολεία να λειτουργούν σε πολλές περιπτώσεις ως Τάξεις Υποδοχής, τέλος να ιδρύονται διαπολιτισμικά σχολεία με την βοήθεια της τοπικής αυτοδιοίκησης, της εκκλησίας, ή να χορηγούνται από τον λογαριασμό της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα έχει αρκετές αντιφάσεις, αφού διαχωρίζει τους μαθητές που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτισμικές, γλωσσικές κατηγορίες από τους μαθητές της κυρίαρχης ομάδας⁴³. Συνεπώς, σκοπός των Διαπολιτισμικών σχολείων είναι η παροχή ίσης εκπαίδευσης σε μαθητές με πολιτιστικές, μορφωτικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες για να ενταχθούν ομαλά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Είκοσι χρόνια αργότερα με την εφαρμογή καινούργιου νόμου (4415/2016) τα σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης λειτουργούν ως Πειραματικά σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και με την εφαρμογή ερευνητικών και καινοτόμων προγραμμάτων αντιμετωπίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός ατόμων που ανήκουν σε διαφορετική φυλετική καταγωγή και πολιτισμική προέλευση⁴⁴. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι αναλαμβάνουν την εκπαίδευση του εν λόγω μαθητικού πολιτισμού ενισχύονται με τα κατάλληλα για τον συγκεκριμένο τύπο διδασκαλίας, προσόντα.

Το σχολείο αποτελεί έναν ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους που συμβάλλει στην εγχάραξη της εθνικής ταυτότητας και προκαλεί την πολιτισμική ομογενοποίηση μέσα από τον τρόπο που διδάσκονται τα μαθήματα. Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί το σημερινό σχολείο έχει άμεση σχέση με το πως διαμορφώθηκαν τα έθνη-κράτη. Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν βασικούς πυλώνες για την καλλιέργεια του εθνικού «εαυτού» και για τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τους άλλους λαούς⁴⁵.

⁴¹ Παρθένης, Χ., (2020), *Πολιτική και πρακτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η αναγκαιότητα νέων παιδαγωγικών και θεσμικών προσεγγίσεων στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες*, Αθήνα: Gutenberg, σ.111.

⁴² *Οπ.παρ.*, σ.111.

⁴³ *Οπ.παρ.*, σ.111.

⁴⁴ <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/238023/nomos-4415-2016>.

⁴⁵ Φραγκουδάκη, Α., Δραγώνα, Θ. *όπ.παρ.*, σ.30.

Οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους στην υπηρεσία του εθνικισμού

Το σχολικό πρόγραμμα

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα στηρίζεται στην καλλιέργεια της εθνικής, της θρησκευτικής συνείδησης, με την άκριτη προσκόλληση στο ιστορικό παρελθόν. Αυτά είναι τα συστατικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας που προσπαθεί να μεταλαμπαδεύσει στους μαθητές. Το μέσο για την εγχάραξη της εθνικής συνείδησης αποτελούν τόσο τα σχολικά εγχειρίδια όσο και οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εφαρμόζουν την διδασκαλία τους. Συνεπώς, τα σχολικά εγχειρίδια στοχεύουν στην ιδεολογική επιρροή των μαθητών, αφού πουθενά δεν φαίνεται στο περιεχόμενο των εγχειριδίων ότι στην Ελλάδα κατοίκησαν Εβραίοι, Μουσουλμάνοι και Σλαβομακεδόνες, ενώ επικρατεί ο διαχωρισμός των λαών σε ανώτερους και κατώτερους και η διαχρονική συνέχεια του ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε το υπάρχον αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου.

Αναλυτικότερα, η «Γλώσσα» είναι ένα μάθημα που διδάσκεται από το Νηπιαγωγείο μέχρι το Δημοτικό όχι σαν μέσο επικοινωνίας, αλλά παρουσιάζει στους μαθητές την ελληνική γλώσσα σαν ένα από τα κυριότερα στοιχεία για την συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας, σαν ένας διαχρονικός φορέας πολιτισμικής παράδοσης. Επίσης, η συχνή αναφορά στα χαρακτηριστικά της χριστιανικής παράδοσης δεν βοηθούν τον αλλοδαπό μαθητή να αντιμετωπίζει θετικά τον ελληνικό πολιτισμό, αλλά ούτε και τον ημεδαπό μαθητή να διευρύνει τους ορίζοντές του⁴⁶. Επιπλέον, το μάθημα «Εμείς και ο Κόσμος», έχει περισσότερο έναν κοινωνικό και πολιτισμικό χαρακτήρα, καθώς πολλά στοιχεία της ετερότητας είτε δεν αναφέρονται πουθενά είτε παρουσιάζονται σαν μια ξεχωριστή ενότητα με τίτλους «Άλλα παιδιά στον κόσμο» ή «Παιδάκια του κόσμου» παρουσιάζοντας την διαφορετικότητα σαν κάτι μακρινό⁴⁷. Στα νεότερα βιβλία της «Ιστορίας» του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου βάση της αποτελεί η εξελικτική πορεία του ελληνισμού Αρχαία Ελλάδα - Ρώμη - Βυζάντιο - Ελλάδα ή Ευρώπη. Την ίδια στιγμή, διαφορετικοί πολιτισμοί αναφέρονται μόνο στην περίπτωση που συνδέονται με την ελληνική επικράτεια. Σε αντίθεση με τα παλαιότερα βιβλία της Ιστορίας το κυρίαρχο γεγονός που αποτελούσε τον πυρήνα για την ενστάλαξη της εθνικής συνείδησης ήταν η Επανάσταση του 1821, όπου μέσω της περιγραφής του Αγώνα αναδεικνυόταν το προφίλ του «καλού» πάντα Έλληνα και το προφίλ του «κακού» Τούρκου. Συνεπώς, το μάθημα της ιστορίας κατέχει ένα ιδιαίτερο

⁴⁶Γουβιάς, Δ., Θεριανός, Κ., *όπ.παρ.*, σ.285.

⁴⁷*Οπ.παρ.*, σσ.285-286.

ρόλο στην διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, επειδή η «εθνική αφήγηση» που δημιουργεί, καθορίζει την συνέχεια, την ομογενοποίηση και την μοναδικότητα του έθνους⁴⁸. Τέλος, στο μάθημα της «Κοινωνιολογίας» αναπαράγονται στερεότυπα και προκαταλήψεις που καθιστούν δύσκολη την αποδοχή και αναγνώριση του διαφορετικού, όπου αυτές οι στερεοτυπικές αντιλήψεις καθιστούν δύσκολη την αναγνώριση όχι μόνο του «άλλου», αλλά και του «εμείς»⁴⁹. Το σχολικό πρόγραμμα στο ελληνικό κράτος καλλιεργεί συγκεκριμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που κρίνονται απαραίτητα για την διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, όπως είναι το γλωσσικό ιδίωμα, η εδαφική έκταση, και η ιστορική μνήμη. Η εθνική ταυτότητα τείνει να διαφοροποιεί τα άτομα τονίζοντας μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια τις διαφορές παρά τις ομοιότητες τους.

Εν κατακλείδι, τόσο τα δημόσια όσο και τα διαπολιτισμικά σχολεία δεν καλλιεργούν τον σεβασμό, την ισοτιμία και την αποδοχή της διαφορετικότητας, αφού ο εθνοκεντρισμός που χαρακτηρίζει την ελληνική εκπαίδευση επιβάλλει το αφομοιωτικό μοντέλο για την διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας και όχι εκείνο της ένταξης, απαιτώντας από τον μετανάστη να μάθει γρήγορα την ελληνική γλώσσα για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κοινωνικής ανέλιξης και διεκδίκησης ευκαιριών στον στίβο της ζωής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί να αναπτύξει τις δικές του δυνατότητες, παραμερίζοντας τα δικά του, ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, τα οποία εν τέλει καταδικάζονται σε εξαφάνιση. Η κάθε πλειοψηφούσα ή μειοψηφούσα ομάδα αναπτύσσεται ξεχωριστά και το αποτέλεσμα είναι να δημιουργούνται εξτρεμιστικές τάσεις σε μια χώρα που μεν είναι πολυπολιτισμική, αλλά η έλλειψη επικοινωνίας εμποδίζει την κοινωνική ανάπτυξη ισότιμα.

Κάθε έθνος έχει δικά του ήθη, τα οποία για κάποια άλλα έθνη μπορούν να θεωρηθούν μοναδικά, περίεργα ή ξένα κρίνοντας τα από τις δικές τους συνήθειες, ευνοώντας με τον τρόπο αυτό την εμφάνιση και ανάπτυξη συμπεριφορών όπως είναι η ξеноφοβία και ο ρατσισμός. Ως απαραίτητη προϋπόθεση για να παραγκωνιστούν τέτοιες αντιλήψεις είναι οι αλλαγές στην κουλτούρα της κοινωνίας, με στόχο να επιτευχθεί στο μέλλον η διαπολιτισμικότητα και η ανεκτικότητα απέναντι στο ξένο/διαφορετικό ως ένα σημαντικό βαθμό.

⁴⁸ Φραγουδάκη, Α., Δραγώνα, Θ., *όπ.παρ.*, σ.33.

⁴⁹ Γουβιάς, Δ., Θεριανός, Κ., *όπ.παρ.* σ.287.

Ταυτότητα-Ετερότητα

Η δημιουργία των εθνικών-κρατών στηρίχτηκε στην διάδοση της εθνικής ιστορίας, στην συνειδητοποίηση των μελών ότι σε κάθε κράτος ανήκει ένας κοινός εθνικός πολιτισμός και στο αίσθημα της εθνικής υπερηφάνειας που απέκτησαν τα μέλη του από τους προγόνους τους. Όλα αυτά συνέβαλλαν στην θεμελίωση και την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας. Τι αλλάζει όμως, όταν οι σύγχρονες κοινωνίες άρχισαν να αποκτούν έναν πλουραλιστικό χαρακτήρα που είχε ως αποτέλεσμα την αναδιαπραγμάτευση των στάσεων και οι πολίτες αισθάνθηκαν ότι η εθνική τους ταυτότητα απειλείται;

Από την στιγμή που τα άτομα συνειδητοποιούν ότι ανήκουν σε μια ενότητα, παρά τις διαφορές που έχουν μεταξύ τους, θα είναι σε θέση να αναγνωρίσουν πως τα δικά τους προσωπικά χαρακτηριστικά, τους κάνουν να ξεχωρίζουν και να αποτελούν κρίκους μιας αέναης αλυσίδας, ως «βιώματα» που ανήκουν σε ένα και μόνο υποκείμενο. Οι βιογραφικές εμπειρίες του κάθε υποκειμένου είναι διαφορετικές από τις προσωπικές εμπειρίες κάποιου άλλου⁵⁰. Σύμφωνα με τον Γκότοβο (2002) *η ταυτότητα διακρίνεται σε προσωπική και κοινωνική. Με τον όρο «προσωπική ταυτότητα», αναφερόμαστε στην εικόνα που έχει το άτομο για τον ίδιο του τον εαυτό, που τον κάνει να είναι ξεχωριστός και μοναδικός. Τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά που έχει κάθε άτομο το κάνουν να διαφέρει από τα υπόλοιπα επειδή αποτελούν τα βασικά στοιχεία της «προσωπικής του ταυτότητας»⁵¹.*

Σε συγκεκριμένες περιστάσεις το άτομο ορίζει τον εαυτό του κοινωνικά, δηλαδή κάθε φορά ανάλογα με τον χώρο που βρίσκεται, εντάσσει και αναδεικνύει στο προσκήνιο στοιχεία της προσωπικότητάς του μέσα από τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του. Άρα, η συμπεριφορά μας πάντοτε προσαρμόζεται από τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του χώρου που ανήκουμε. Αξιοσημείωτο είναι ότι κάθε άτομο σε μια πολύπλοκη κοινωνία έχει πολλαπλές ταυτότητες. Αντίθετα, με τον όρο «κοινωνική ταυτότητα», αναφερόμαστε στα κοινωνικά χαρακτηριστικά μέσω των οποίων, ένα άτομο προσδιορίζει τον εαυτό του και στον τρόπο που προσδιορίζεται από τους γύρω του. Μέσω της κοινωνικής ταυτότητας το άτομο τοποθετείται σε μια κατηγορία, στην οποία υπάρχουν και άλλοι όμοιοι του⁵².

⁵⁰Γκότοβος,Α.,(2002),*Παιδαγωγική Αλληλεπίδραση, Επικοινωνία και Κοινωνική Μάθηση στο Σχολείο*, Αθήνα:Gutenberg,σ.36.

⁵¹Οπ.παρ.,σ.36.

⁵²Οπ.παρ.,σ.36.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η ταυτότητα από την μια πλευρά είναι η ομοιότητα ανάμεσα σε άτομα, ομάδες, ή απόψεις που ταυτίζονται μεταξύ τους, από την άλλη μπορεί να δηλώνουν το σύνολο των προσωπικών χαρακτηριστικών που κάνουν τα άτομα να ξεχωρίζουν το ένα από το άλλο.

Από την δημιουργία των πρώτων κοινωνιών, οι άνθρωποι ανέπτυξαν το αίσθημα του «ανήκειν», δηλαδή επιδίωκαν να ενώνονται μαζί με άλλους ανθρώπους για να αποτελέσουν μια οντότητα. Συγκριμένα, ο άνθρωπος απέκτησε αυτοσυνείδηση μέσω του γλωσσικού μηχανισμού, με αποτέλεσμα να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως αντικείμενο ξεχωριστό από τους υπόλοιπους γύρω του. Το άτομο μπορεί να αντιληφθεί τον εαυτό του παρατηρώντας τον από την σκοπιά των γύρω του, που είναι στην ίδια ομάδα με αυτόν. Αυτή η διαδικασία ονομάζεται *μηχανισμός ανάληψης* του ρόλου του άλλου και γίνεται μέσω της γλώσσας, για αυτό τον λόγο και η επικοινωνία είναι η κυριότερη δημιουργός της ταυτότητας⁵³.

Μέσω της παραπάνω διαδικασίας, ο άνθρωπος αναζητά άλλους ανθρώπους με τους οποίους μοιάζει ή διαφέρει κάτι που θα τον βοηθήσει να αποκτήσει την δίκη του «ταυτότητα», άρα πραγματοποιείται ένας διαχωρισμός ανάμεσα στο «εγώ» και στο «αυτοί». Για να γίνει κατανοητή η διάκριση ανάμεσα στο «εγώ» και στο «άλλος» κρίνεται απαραίτητο να την εξετάσουμε από κοινωνική και πολιτική σκοπιά. Αυτή η διάκριση ξεκινά από αυτόν που βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, δηλαδή δημιουργείται από τους ανθρώπους που βρίσκονται στην κυρίαρχη ομάδα και ο «άλλος» θεωρεί ότι είναι υποδεέστερος, διότι φέρει διαφορετικά γνωρίσματα από αυτά που υπάρχουν στην ομάδα του. Τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας που αποκτά ο κάθε άνθρωπος τροποποιούνται στο πλαίσιο των διάφορων κοινωνικών σχέσεων και εκφράζονται με τις ανάλογες συμπεριφορές. Η ταυτότητα μας θα καθορίσει αν θα ταυτιστούμε ή όχι με τον συνάνθρωπο μας σε μια κοινωνική περίσταση. Η διαδικασία όμως μέσω της οποίας ο άνθρωπος θα αναγνωρίσει την ετερότητα προέρχεται από τις ιδεολογίες που αποκτούν από την κοινωνία στην οποία έχουν μεγαλώσει.

Με την ταύτιση οι άνθρωποι αφομοιώνονται ή διαφοροποιούνται από τους γύρω τους. Συνεπώς, θα είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τα κατάλληλα χαρακτηριστικά του εαυτού τους που θα τους βοηθήσουν να ενταχθούν σε μια κοινότητα και παράλληλα θα εξακολουθούν να έχουν την ατομικότητα τους. Από την στιγμή όμως που θα ενταχθούν σε ένα κυρίαρχο έθνος, υπάρχει ενδεχόμενο να χρειαστεί να επαναπροσδιοριστούν εκ

⁵³ Οπ.παρ., σ.45.

νέου, διότι ο κάθε άνθρωπος φέρει πολλαπλές ταυτότητες. Αυτές οι ταυτότητες που προκύπτουν δεν είναι τυχαίες, επειδή κάθε κοινότητα έχει τουλάχιστον ένα στοιχείο όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία, η ιστορία ή η καταγωγή που συγκροτούν την συνοχή της. Αυτά τα γνωρίσματα βοηθούν τους ανθρώπους να αναγνωρίζουν τους γύρω τους ως «συντρόφους». Τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελούν στοιχεία αναγνώρισης γύρω από τα οποία οικοδομείται μια κοινότητα⁵⁴.

Με την παραπάνω αποσαφήνιση της προσωπικής και της κοινωνικής ταυτότητας θα διαλευκάνουμε τι πραγματικά συμβαίνει στην Ελλάδα. Αν εξετάσουμε την Ελλάδα με αντικειμενικά κριτήρια θα παρατηρήσουμε ότι είναι μια πλουραλιστική χώρα. Μια από τις συνέπειες που έχει μια πολυπολιτισμική χώρα είναι ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται τις πολλαπλές ταυτότητες. Όταν για παράδειγμα, μια μεταναστευτική ομάδα εντάσσεται σε ένα κυρίαρχο έθνος της δίνει την δυνατότητα να έρθει σε επαφή με διαφορετικές ταυτότητες και να δημιουργήσουν διαφορετικούς δυνητικούς εαυτούς⁵⁵.

Ενώ στην Ελλάδα δημιουργούνται πολλαπλές ταυτότητες ταυτοχρόνως υπάρχουν ομάδες που προέρχονται από χώρες που τους επιτρέπουν να αναπτύξουν μια και μόνο ταυτότητα, όπως είναι η ταυτότητα του φύλου. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που προέρχονται από χώρες του Ισλάμ τους επιβάλλεται να ακολουθούν έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, να έχουν μια μόνο ταυτότητα, η οποία δεν διαχωρίζεται από τους πολλαπλούς ρόλους που μπορεί να διαθέτει μέσα στην κοινωνία. Επομένως, τα άτομα της κυρίαρχης ομάδας εξακολουθούν να διατηρούν τις πολλαπλές τους ταυτότητες, ενώ γύρω τους υπάρχουν μειονότητες που έχουν μόνο μία. Όταν όμως, έχουμε μια ταυτότητα στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο που ζούμε βλέπουμε πολλές ταυτότητες, εάν δεν είχαμε αυτά τα γκέτο της κάθε ταυτότητας ξεχωριστά θα ήμασταν μια πραγματική πλουραλιστική κοινωνία. Επίσης, η Ρομά είναι μια μειονοτική ομάδα, η οποία γίνεται αποδέκτης πολλών αρνητικών σχολίων, αφού αντιμετωπίζονται στερεοτυπικά τόσο σε θεσμικό επίπεδο όσο και στην καθημερινή αλληλεπίδραση. Η κατασκευή της μειονοτικής ταυτότητας των Ρομά γίνεται από την εθνοποιητική λειτουργία της ελληνικής ταυτότητας, η οποία αντικατοπτρίζει την ιδεολογία του έθνους⁵⁶.

⁵⁴ Άντερσον, Μ., *όπ.παρ.*, σσ.26-28.

⁵⁵ Χρυσόχοου, Ε., (2005), *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα: Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*, Αθήνα: ελληνικά γράμματα, σσ.260-261.

⁵⁶ Γκότοβος, Α., (2002), *Εκπαίδευση και ετερότητα, Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ.125-126.

Η ταυτότητα του κάθε ανθρώπου εκφράζεται μέσα από μια ποικιλία συμπεριφορών, η οποία έχει προκαθοριστεί μέσα από αυθαίρετες επιθυμίες στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων. Άρα, κάθε κοινωνία έχει διαμορφώσει το δικό της σύστημα αξιών το οποίο στηρίζεται σε μια άτυπη συναίνεση. Σύμφωνα και με όσα έχουν αναφερθεί στην προηγούμενη ενότητα, κάθε κοινότητα έχει τουλάχιστον ένα στοιχείο συνοχής, μέσω του οποίου τα κοινωνικά υποκείμενα αναγνωρίζουν στους συνανθρώπους τους ως όμοιους τους. Οι φυλετικές, εθνοτικές, εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές ομοιότητες που συγκρότησαν την έννοια της ταυτότητας είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργήσουν τις αντίστοιχες διαφορές, οι οποίες είναι εμφανείς. Ιδιαίτερα η ορθόδοξη θρησκευτική ταυτότητα χρησιμοποιείται από τους Έλληνες για να προσδιορίσει την ελληνικότητα τους. Πρόκειται για μια κατάσταση στην οποία η θρησκεία αποτελεί δείγμα πατριωτισμού που βοηθά τα μέλη μιας κοινότητας να αναγνωρίζουν τους συνανθρώπους τους ως όμοιους τους⁵⁷. Επίσης, η εθνική ταυτότητα αποτελεί ένα στοιχείο ένταξης των ατόμων σε επίσημα αναγνωρισμένες συλλογικότητες. Τόσο η εθνική, όσο και η θρησκευτική ταυτότητα πιστοποιούνται με γραφειοκρατικές διαδικασίες από το κράτος. Σε ένα κράτος όμως μπορεί να υπάρχουν και άτυπες συλλογικές ταυτότητες μη αναγνωρίσιμες, που συνυπάρχουν με τους πολίτες, όχι με τις αρχές. Σύμφωνα με τον Γκότοβο (2001) και οι δύο περιπτώσεις θεωρούνται ως *κοινωνικά γεγονότα*⁵⁸. Όταν, λοιπόν, χρησιμοποιούμε την ταυτότητα για να ταυτιστούμε με άλλους ανθρώπους που φέρουν τα ίδια γνωρίσματα με εμάς, οτιδήποτε διαφορετικό προκύψει τείνουμε να το περιθωριοποιούμε κοινωνικά. Κατά συνέπεια, η ταυτότητα και η διαφορετικότητα ή αλλιώς «ετερότητα» είναι απαραίτητο να εξεταστούν στο κοινωνικό σύνολο που υπάρχουν, αλλά και πώς μπορούν να αντικαταστήσουν τις δεσπόμενες ιδέες που προϋπάρχουν σε μια κοινωνία.

Η διαφορετικότητα μεταξύ των ανθρώπων δημιούργησε μια νέα κατάσταση με αποτέλεσμα η συλλογική αναγνώριση και το ατομικό δικαίωμα στην διαφορά να προμηνύουν νέες καταστάσεις. Έτσι λοιπόν, η λέξη «ετερότητα» αντικαθιστά την «ομογενοποίηση» και ο «μονοπολιτισμός» αντικαθίσταται από την «πολυπολιτισμικότητα»⁵⁹. Κάθε άνθρωπος μπορεί να αναδεικνύει την ταυτότητα του, αλλά και να διεκδικεί την ετερότητα του. Η ετερότητα μπορεί να προσδιοριστεί μόνο

⁵⁷Γκότοβος,Α.,(2001), *Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας*, Ιωάννινα,σ.82.

⁵⁸ *Οπ. παρ.*, σ.51.

⁵⁹Γσουκαλάς, Κ.,(2010), *Η επινόηση της ετερότητας, «Ταυτότητες» και «Διαφορές» στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα:Καστανιώτη,σ.16-17.

όταν γίνεται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον που υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των υποκειμένων. Για αυτό κάθε κοινωνία προσπαθεί να αναδεικνύει τις αξίες της, ώστε να εξυψώσει την ταυτότητα της και να επικρίνει την ετερότητα. Η παγκοσμιοποίηση συνέβαλλε καθοριστικά σε αυτές τις αλλαγές και στον τρόπο που γίνεται αντιληπτός ο «εαυτός» και ο «άλλος», καθώς από την στιγμή που οι κοινωνίες δεν είναι «κλειστές», αλλά υπάρχει ανομοιογένεια η ενσωμάτωση των ατόμων στο *όλο* θα αποκτήσει νέο νόημα⁶⁰. Συνεπώς, κάθε έθνος δεν πρέπει να δηλώνει ότι απαρτίζεται μόνο από όμοιους του, αλλά να αναδεικνύει όλες τις μειονοτικές ομάδες(πρόσφυγες, παλιννοστούντες, μετανάστες) που φιλοξενεί, επειδή βρίσκονται στην αφάνεια. Πρόκειται για πληθυσμιακές ομάδες που υπάρχουν σε έναν εθνικό κράτος, οι οποίες μπορεί να είναι εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές, γλωσσικές μειονότητες που είναι αναγνωρισμένες από το κυρίαρχο έθνος μέσω διακρατικών συμφωνιών.

Αν σκεφτούμε ότι η ετερότητα είναι το αντίθετο της ταυτότητας, τότε πρέπει να καταλάβουμε την διαλεκτική σχέση που έχουν μεταξύ τους. Η ταυτότητα καθορίζει την ετερότητα, αφού η κυρίαρχη ομάδα αναδεικνύει τα χαρακτηριστικά της που την προσδιορίζουν και κατ' επέκταση βάσει αυτών των χαρακτηριστικών της διακρίνει διαφορετικά γνωρίσματα άλλων ατόμων που θεωρεί ότι την απειλούν. Για να διασφαλίσει την ταυτότητα της η κυρίαρχη ομάδα, τείνει να χαρακτηρίζει αρνητικά τα χαρακτηριστικά κάθε ατόμου που είναι φορέας τους σε αποκλεισμό, καταπίεση ή διωγμό. Κρίνεται χρήσιμο να αναφέρουμε ότι η ετερότητα ανάλογα με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που διαδραματίζονται σε μια χώρα μεταβάλλεται. Σύμφωνα με τον Γκόγκα (2011), αν επιδιώξουμε να αναλύσουμε τα χαρακτηριστικά της ετερότητας με βάση την μεθοδολογία της έρευνας θα διακρίνουμε τις ανεξάρτητες και τις εξαρτημένες μεταβλητές της. Ως ανεξάρτητες μεταβλητές θεωρούνται η οικονομία, η πολιτική και ως εξαρτημένες η θρησκεία, η γλώσσα και η φυλή. Αν οι ανεξάρτητες μεταβλητές τροποποιηθούν θα αλλάξουν και οι εξαρτημένες⁶¹.

Η «διαπολιτισμική» παιδαγωγική ένας νέος κλάδος των Επιστημών της Αγωγής προσπαθεί να διερευνήσει θέματα που σχετίζονται με τα εκπαιδευτικά δικαιώματα αυτών των μειοψηφικών ομάδων. Ο όρος «διαπολιτισμική» είναι στενά συνδεδεμένος με την λέξη ετερότητα, η οποία σύμφωνα με τον Γκότοβο (2001) δηλώνει τις διαφορετικές εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές ιδιομορφίες του

⁶⁰ *Οπ. παρ.*, σσ.41-43.

⁶¹ Γκόγκας,Θ.,(2015),*Διαπολιτισμική επικοινωνία, ταυτότητες και ετερότητες*, Αθήνα: Ανατολικός, σσ.172-175.

μαθητικού πληθυσμού⁶². Αξιοσημείωτη είναι η αποσαφήνιση του όρου «διαπολιτισμική», όπου η πρόθεση «δια» υποδεικνύει την κινητικότητα των διαφορετικών μορφών ετερότητας και την πολιτισμική αλληλεπίδραση με τους γηγενείς⁶³. Σκοπός της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής είναι να εξετάσει πώς αλληλεπιδρούν τα άτομα που είναι ή αναγνωρίζονται ως διαφορετικά μεταξύ τους π.χ. στην οικογένεια, στο σχολείο, στις παρέες συνομήλικων κ.ο.κ. Επίσης, εξετάζει πώς αναγνωρίζεται ο «άλλος», ο οποίος μπορεί να είναι μετανάστης ή πρόσφυγας στην Ελλάδα. Άρα, αυτός ο κλάδος δεν ασχολείται μόνο αν κοινωνικοποιούνται τα άτομα που λογίζονται ως διαφορετικά, αλλά και με την δημιουργία του συλλογικού «εγώ» και του συλλογικού «άλλου» στον χώρο της εκπαίδευσης⁶⁴.

Η διαπολιτισμική παιδαγωγική εστιάζει το ενδιαφέρον της στην ετερότητα που σχετίζεται με τις συλλογικές ταυτότητες που υπάρχουν σε μια κοινότητα. Όμως στον χώρο της εκπαίδευσης κάθε μαθητής ανήκει σε πολλαπλές συλλογικές ταυτότητες. Αυτό σημαίνει ότι ο καθένας διαφοροποιείται από τους συμμαθητές του στο φύλο, στην ηλικία, σε οικονομικό ή κοινωνικό ή γεωγραφικό επίπεδο. Σε σχέση με την διαπολιτισμική παιδαγωγική οι διαφοροποιήσεις έχουν να κάνουν με το εθνικό, εθνοτικό, θρησκευτικό και γλωσσικό υπόβαθρο του καθενός, άρα και η ετερότητα που θα προκύψει θα βασιστεί σε αυτές τις διαφορές, η οποία καθιστά τα μέλη ενός συγκεκριμένου εθνικού κράτους να διαφοροποιούνται από την κυρίαρχη ομάδα⁶⁵. Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να διευκρινίσουμε ότι ο όρος *πολιτισμική ταυτότητα* δεν είναι μια πρόσθετη μορφή ετερότητας, αλλά λειτουργεί σαν όρος «ομπρέλα» για τους διαφορετικούς τύπους ετερότητας. Η πολιτισμική ταυτότητα υποδηλώνει τις αξίες, τις στάσεις, τις ιδιότητες κάθε ομάδας με την οποία ταυτίζουμε τα γνωρίσματα που φέρει ένα άτομο με τα όμοιά του και τα διαφοροποιούμε από αυτά που ανήκουν σε μια άλλη ταυτότητα⁶⁶.

Συνεπώς, σύμφωνα με τα παραπάνω ο ρόλος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι να υπερβαίνει τις διαφορές σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο και να οδηγεί τους μαθητές σε ένα επίπεδο εδραίωσης και αναγνώρισης των ιδιοτήτων που φέρει κάθε άνθρωπος. Σκοπός, της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η παροχή ίσων ευκαιριών, να συνυπάρχουν όλοι οι λαοί, ώστε να καταπολεμηθούν οι πολιτισμικές και

⁶² Γκότοβος,(2001),όπ.παρ.,σ.2.

⁶³ *Οπ.παρ.*,σ.3.

⁶⁴ *Οπ.παρ.*,σ.5.

⁶⁵ *Οπ.παρ.*,σσ.10-11.

⁶⁶ *Οπ.παρ.*,σ.11-13.

εθνικές διαφορές. Πρόκειται για μια πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση καθημερινά στο σχολείο, αφού οφείλει να διαπαιδαγωγήσει τους μαθητές στην αναγνώριση και την αποδοχή των ιδιαιτεροτήτων, στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και στην ενίσχυση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Όλα αυτά μπορούν να αντιμετωπιστούν με την αλλαγή του αναλυτικού σχολικού προγράμματος και την κατάλληλη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών⁶⁷.

⁶⁷Ευαγγέλου,Ο.,Παλαιολόγου,Ν.,(2007),*Σχολικές επιδόσεις αλλόφωνων μαθητών, Εκπαιδευτική πολιτική- Ερευνητικά δεδομένα*, Αθήνα:Ατραπός, σσ.13-14.

Μοντέλα εκπαιδευτικής διαχείρισης της ετερότητας

Τα μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας έχουν χρησιμοποιηθεί από τις χώρες υποδοχής για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των αλλοδαπών μαθητών, ώστε να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα. Τα μοντέλα Αγωγής είναι τα ακόλουθα:

1. Το μοντέλο της αφομοίωσης

Με την διαδικασία της αφομοίωσης οι αλλοδαποί μαθητές δεν βρίσκονται σε καμία αλληλεπίδραση με τους γηγενείς, αφού ο μετανάστης ή αλλοδαπός μαθητής πρέπει να συγχωνευθεί με τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής. Είναι μια διαδικασία αμιγώς μονόπλευρη και εφαρμόζεται σε μονογλωσσικά και μονοπολιτισμικά σχολεία, η οποία έχει στόχο να αφομοιώσει τους αλλοδαπούς μαθητές όσο το δυνατόν γρηγορότερα, ώστε να υπάρχει αρμονική λειτουργία στην κοινωνία. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, οι αλλοδαποί μαθητές είναι απαραίτητο να μάθουν την γλώσσα και τον πολιτισμό της κυρίαρχης ομάδας, άρα αποκόπτει τους αλλοδαπούς μαθητές από τα πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά⁶⁸.

2. Το μοντέλο της ενσωμάτωσης

Καθώς στο μοντέλο της αφομοίωσης ασκήθηκε αυστηρή κριτική, διατυπώθηκε η άποψη να τροποποιηθούν τα αναλυτικά προγράμματα, ώστε να είναι αποτελεσματικότερη η ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία. Το μοντέλο της ενσωμάτωσης προέβλεπε ότι θα πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στις πλειοψηφούσες και τις μειοψηφούσες ομάδες, για αυτό τον λόγο κάθε μειονοτική ομάδα οφείλει από την μια πλευρά να διατηρεί τα δικά της πολιτισμικά στοιχεία και από την άλλη να συμβιβάζεται με τις αξίες και τους θεσμούς της κυρίαρχης ομάδας. Ως φορείς του δικού τους πολιτισμού μπορούν να δέχονται επιδράσεις ή να ασκούν και να συμβάλλουν στην εξέλιξη της κοινωνίας. Επίσης, έχουν ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση. Συνεπώς, με το μοντέλο της ενσωμάτωσης αναγνωρίζεται οποιαδήποτε πολιτισμική ετερότητα⁶⁹.

3. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο

Το πολυπολιτισμικό μοντέλο στηρίζεται στον πολιτισμικό πλουραλισμό που οφείλει να έχει κάθε χώρα. Στόχος του είναι να συνυπάρχουν οι διαφορετικοί πολιτισμοί μαζί και χωριστά. Έτσι, λοιπόν, κάθε χώρα απέκτησε μια γλωσσική και

⁶⁸Γουβιάς, Δ., Θεριανός, Κ., *όπ.παρ.*, σ.256.

⁶⁹ *Οπ.παρ.* σ.257-258.

πολιτισμική πολλαπλότητα που ενίσχυσε την εκπαίδευση και έπαυε πια να ισχύει η μονογλωσσική και μονοπολιτισμική διάσταση στον τομέα της εκπαίδευσης. Ο πολιτισμικός πλουραλισμός είναι καθοριστικός, ώστε η κοινωνία να λειτουργεί αρμονικά, διότι η χώρα υποδοχής σέβεται, αναγνωρίζει και αποδέχεται τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε μειονηφικής ομάδας. Τέλος, το εν λόγω μοντέλο επιδιώκει μέσα από τα σχολικά αναλυτικά προγράμματα να εξοικειωθούν και να σεβαστούν οι γηγενείς μαθητές την πολιτισμική ετερότητα.

4. Το αντιρατσιστικό μοντέλο

Το αντιρατσιστικό μοντέλο αναπτύχθηκε την δεκαετία του '80 στην Μ. Βρετανία και την Ολλανδία ως αντίδραση στα προηγούμενα μοντέλα. Στόχος του μοντέλου ήταν η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας που υπήρχαν στην κοινωνία, αλλά και στην εκπαίδευση γενικότερα. Ο ρατσισμός δημιουργείται από τους θεσμούς της κοινωνίας και ασκείται από διάφορες κοινωνικές ομάδες σε άλλες, για αυτό σκοπός του μοντέλου είναι η ισότητα τόσο στην κοινωνία όσο και στην εκπαίδευση⁷⁰.

5. Το διαπολιτισμικό μοντέλο

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν έχει αφομοιωτικό πρόσημο, αλλά στοχεύει στην ισότιμη αντιμετώπιση όλων των πολιτισμών μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και αξιοποιεί τα γνωρίσματα του κάθε πολιτισμού ως πηγή γνώσης και προσωπικής εξέλιξης⁷¹. Σύμφωνα με την Rey von Almen η ανάλυση του όρου «διαπολιτισμικότητα» αποδεικνύει ακριβώς αυτή την διαδικασία, δηλαδή, η πρόθεση «δια» δηλώνει την ανταλλαγή, την ισοτιμία ή την αλληλεγγύη, και η λέξη «πολιτισμός» την αναγνώριση των διαφορετικών τρόπων ζωής και την συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών⁷².

⁷⁰ Οπ.παρ., σ.258.

⁷¹ Οπ.παρ., σσ.258-259.

⁷² Γκόβαρης, Χ., (2004), *Εισαγωγή στην διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός, σ.78.

Στερεότυπα και προκαταλήψεις

Τα στερεότυπα αποτελούν γνωστικές αναπαραστάσεις που αφορούν μία οποιαδήποτε κοινωνική κατηγορία και τα μέλη της που σχετίζονται με τον τρόπο που συγκροτεί το κάθε άτομο την κοινωνική του ταυτότητα. Πρόκειται για τις απλουστευμένες εικόνες που χρησιμοποιούμε για μια ομάδα ατόμων, οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από το πολιτισμικό υπόβαθρο του κάθε ανθρώπου. Τα στερεότυπα, δηλαδή, είναι σαν μια γενίκευση, που την βρίσκουμε έτοιμη ή τείνουμε να την κατασκευάζουμε επηρεασμένοι από τις πολιτισμικές μας γνώσεις που αποκτούμε και κατά αυτό τον τρόπο να αξιολογούμε τις καταστάσεις. Όμως, τα στερεότυπα δεν βοηθούν τα άτομα να κρίνουν κατάλληλα τα γεγονότα και ίσως να οδηγούνται σε λανθασμένα συμπεράσματα⁷³.

Σύμφωνα με τον κοινωνιογνωστικό τομέα, ο κοινωνικός μας κόσμος αποτελείται από κοινωνικά υποκείμενα και αντικείμενα που μπορούμε σταδιακά να τα αναγνωρίζουμε από την καθημερινή μας εμπειρία. Από την αρχή της ζωής μας προσλαμβάνουμε πληροφορίες, που τις χρησιμοποιούμε για να οργανώνουμε την σκέψη μας. Ωστόσο, τα στερεότυπα φαίνεται ότι επηρεάζουν αυτές τις πληροφορίες και προσπαθούν να τις οργανώσουν με συγκεκριμένο τρόπο ή να επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης μας. Συνεπώς, η αντίληψη που έχουμε δημιουργήσει για τον κοινωνικό μας κόσμο είναι στερεοτυπικά δομημένη, αφού εξαρτάται από το πολιτισμικό παρελθόν και παρόν του καθενός. Τα στερεότυπα είναι εικόνες, απόψεις, στάσεις για μια κοινωνική ομάδα και επιβάλλουν μια αντίληψη που δεν διαφοροποιείται για τα μέλη της, υποδεικνύοντας ποια είναι η θέση της στην κοινωνία. Οποιαδήποτε αντίληψη για τις διαφορές του καθενός δεν έχει καμιά εκτίμηση, καθώς υπερισχύει η άποψη για την ομάδα. Κατά αυτό τον τρόπο τείνουμε να αξιολογούμε τα άτομα σύμφωνα με την αντίληψη που έχουμε για την ομάδα. Αν και πρόκειται για μια λανθασμένη, ανακριβή αξιολόγηση και οργάνωση που κάνουμε για τις ομάδες που απαρτίζουν μια κοινωνία, τα στερεότυπα παρόλα αυτά αποτελούν τους μεσολαβητές ανάμεσα σε εμάς και στα μέλη του κοινωνικού μας κόσμου που μας περιβάλλουν⁷⁴. Τα στερεότυπα βοηθούν τους ανθρώπους να κατηγοριοποιούν και να αντιμετωπίζουν του άλλους ανθρώπους που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ανάλογα με την εθνική, φυλετική ή σεξουαλική τους ταυτότητα⁷⁵.

⁷³ Παρθένης, Χ., (2020), *όπ.παρ.*, σσ.164-166.

⁷⁴ *Οπ., παρ.*, σσ.167-170.

⁷⁵ Ζώνιου - Σιδέρη, Α., (2012), *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις*, Αθήνα: πεδίο, σ.451.

Με τον όρο προκατάληψη αναφερόμαστε στις αρνητικές απόψεις ή αντιλήψεις που μπορεί να έχει ένα άτομο για μια άλλη κοινωνική ομάδα, οι οποίες βασίζονται στην φυλή, την θρησκεία, το φύλο ή την εθνικότητα. Επίσης, ανάλογα με τις οικονομικές και κοινωνικές καταστάσεις οι προκαταλήψεις μπορεί να φτάσουν και στο επίπεδο των διακρίσεων. Οι προκαταλήψεις δημιουργούνται μέσω της κοινωνικοποίησης και από τις γνώσεις που αποκτά ένα άτομο κατά την παιδική του ηλικία από το κοντινό του περιβάλλον. Έτσι, λοιπόν, το παιδί μαθαίνει από μικρή ηλικία να διατηρεί μια αρνητική στάση για διάφορες κοινωνικές ομάδες και να τις κρίνει χωρίς να διαθέτει επαρκείς πληροφορίες για αυτές⁷⁶. Η προκατάληψη είναι μια αντίληψη που έχουμε δημιουργήσει εκ των προτέρων για μια κοινωνική ομάδα χωρίς να την στηρίζουμε σε αποδείξεις. Στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας οι αλλοδαποί μαθητές βιώνουν τις στερεοτυπικές και ρατσιστικές συμπεριφορές από τους ημεδαπούς συμμαθητές του επειδή έχουν διαφορετικά εθνικά, φυλετικά ή θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Εν κατακλείδι, τα στερεότυπα όπως και οι προκαταλήψεις είναι ιδεολογικές αναπαραστάσεις που λειτουργούν ως υποστηρικτικοί και νομιμοποιητικοί μηχανισμοί που εδραιώνουν τις σχέσεις εξουσίας στην κοινωνία.

⁷⁶ Οπ.παρ., σσ.452-453.

Ερευνητικό μέρος

1. Έρευνα

1.1. Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι να ανακαλύψει ποια είναι η συμπεριφορά που διαμορφώνουν οι ημεδαποί μαθητές του Λυκείου απέναντι σε συμμαθητές τους με διαφορετική εθνική καταγωγή στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας. Η έρευνα έχει ως γενικό σκοπό τον εντοπισμό των κριτηρίων βάσει των οποίων, οι γηγενείς μαθητές διαμορφώνουν την άποψη τους για την ετερότητα. Μέσω της έρευνας θα εξεταστούν συμπεριφορές εκφοβισμού και περιθωριοποίησης στα παιδιά διαφορετικών εθνικοτήτων. Σύμφωνα με τους στόχους της παρούσας εργασίας, τέθηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- 1.Βάσει ποιών κριτηρίων οι ημεδαποί μαθητές συγκροτούν την έννοια της ετερότητας στο πρόσωπο των αλλοδαπών συμμαθητών τους;
- 2.Ποιά είναι η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα παιδιά ελληνικής καταγωγής και στα συνομήλικά τους διαφορετικής εθνικότητας, στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας;
- 3.Μπορεί η διαφορετικότητα να καταστεί αποδεκτή τόσο από την οικογένεια όσο και από την κοινότητα της σχολικής μονάδας;
- 4.Οι συμπεριφορές των παιδιών επιβεβαιώνουν ποια μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας στην εκπαίδευση προτιμούν;

1.2. Υπόθεση έρευνας

Ο τρόπος με τον οποίο οι γηγενείς μαθητές αντιλαμβάνονται τις θρησκευτικές στάσεις ή τις στάσεις των αλλοδαπών έναντι της θρησκείας και της εθνικότητας.

1.3. Πληθυσμός-δείγμα της έρευνας

Για την διερεύνηση των ερωτημάτων, ο πληθυσμός μας είναι οι μαθητές Λυκείου. Επειδή, δεν ήταν εύκολη η πρόσβαση σε μαθητές Λυκείου, κρίθηκε απαραίτητο το δείγμα της έρευνας να είναι φοιτητές, διότι μόλις είχαν ολοκληρώσει την σχολική τους πορεία. Ως φοιτητές είναι περισσότερο κατασταλαγμένοι και ώριμοι, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν με αποστασιοποίηση το φαινόμενο της διαφορετικότητας όπως διαδραματίστηκε στα σχολικά τους χρόνια. Κατά την διάρκεια της δειγματοληψίας βασιστήκαμε σε ένα *τυχαίο δείγμα*, που σύμφωνα με τους John

Creswell και David Creswell κάθε άτομο από τον πληθυσμό έχει την ίδια πιθανότητα να επιλεγεί.⁷⁷

1.4. Ερευνητική μέθοδος και ερευνητικό εργαλείο

Το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε να πραγματοποιηθεί η εργασία ήταν η μικτή, αφού με την χρήση των ποσοτικών δεδομένων οδηγηθήκαμε στην ποιοτική ερμηνεία τους. Ακόμη, τα ερωτήματα μας έχουν ως στόχο να ανακαλυφθούν οι λόγοι και οι αιτίες που επηρεάζουν τις δράσεις των υποκειμένων. Πιο συγκεκριμένα, με την χρήση της μικτής έρευνας μπορούμε να ερμηνεύσουμε καλύτερα τις προσωπικές απόψεις και αντιλήψεις των μαθητών, κάτι που δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με την χρήση στατιστικών αναλύσεων.

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε ήταν το ερωτηματολόγιο για την συλλογή αξιόπιστων απαντήσεων και δεδομένου ότι βασιστήκαμε στην επιλογή της τυχαίας δειγματοληψίας μέσω των κοινωνικών δικτύων, επιλέξαμε το ερωτηματολόγιο, διότι πληρούσε τους όρους ανωνυμίας για τους συμμετέχοντες. Στόχος του ερωτηματολογίου ήταν να εξάγει πληροφορίες για σημαντικές εμπειρίες στην ζωή του υποκειμένου, δηλαδή πώς της ερμηνεύει και τις κατανοεί ο ίδιος.

1.5. Κατασκευή ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο, που περιλαμβάνει ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου ώστε να καλύπτονται τέσσερις βασικοί παράγοντες: ο πρώτος παράγοντας, αφορά τα κριτήρια με τα οποία οι γηγενείς μαθητές συγκρότησαν την έννοια της ετερότητας. Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν εδώ ήταν οι 4,5,6,12,15,17. Ο δεύτερος παράγοντας, αφορά την συμμετοχή ή την αποχή των αλλοδαπών στις σχολικές δραστηριότητες και ποια είναι η σχέση που προκύπτει μεταξύ τους από την εν λόγω διαδικασία, και περιελάμβανε τις ερωτήσεις 5,5.α.,6,8,9,19,21. Ο τρίτος παράγοντας, αφορά την γενικότερη συμπεριφορά των ημεδαπών μαθητών των καθηγητών και της οικογένειας έναντι των αλλοδαπών μαθητών, οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν ήταν οι 8,8.α,10,17,18,19,20.α,22.α. Ο τέταρτος παράγοντας, σχετίζεται με τα μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας και ποια μοντέλα φαίνεται να προτιμούν οι γηγενείς μαθητές σύμφωνα με τις συμπεριφορές τους, οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν εδώ ήταν οι 11,11.α,12,12.α,13,15,17.

⁷⁷ Creswell,J., Creswell, D.(2019), *Σχεδιασμός έρευνας, Προσεγγίσεις Ποιοτικών, Ποσοτικών και Μεικτών Μεθόδων*, Επιστημονική επιμέλεια: Ηλίας Σαντουρίδης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τζένη Παγγέ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, σελ.197.

1.6. Διαδικασία χορήγησης

Το ερωτηματολόγιο προωθήθηκε σε ποικίλες ομάδες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σε φοιτητές που ανήκουν τόσο σε παιδαγωγικές όσο και «καθηγητικές» σχολές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η χορήγησή του έγινε διαδικτυακά για λόγους αμεσότητας, ευκολίας στη χορήγηση, για να γίνει γρήγορη λήψη αποτελεσμάτων και να συλλέξουμε ένα ικανοποιητικό δείγμα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η ανάρτηση του ερωτηματολογίου έγινε στην πλατφόρμα Google Docs, όπου και παρέμεινε αναρτημένο κατά τον μήνα Μάρτιο του 2021 και κατέγραψε τις απαντήσεις 153 ατόμων. Στην εφαρμογή Google Docs τα αποτελέσματα μπορούσαμε να τα βρούμε ομαδοποιημένα, ώστε να κάνουμε την επεξεργασία τους.

1.7. Ανάλυση ερωτηματολογίου

Μετά την λήψη των απαντήσεων, προχωρήσαμε στην λεπτομερή καταγραφή των δεδομένων με την χρήση γραφημάτων στα υπολογιστικά φύλλα. Τα γραφήματα απεικονίζουν τον αριθμό των υποκειμένων που έχουν επιλέξει κάθε μία από τις προτεινόμενες απαντήσεις. Επίσης, κάτω από κάθε γράφημα έχει διευκρινιστεί πόσοι είναι οι άνδρες, πόσες είναι οι γυναίκες, πόσοι είναι μέχρι 22 ετών και πόσοι άνω των 22 ετών. Στην συνέχεια, με την βοήθεια του excel προχωρήσαμε σε μια σειρά από συσχετισμούς προκειμένου να ερευνήσουμε την συνάφεια που παρουσιάζουν δύο ή περισσότερες μεταβλητές μεταξύ τους και αυτό μπορούσαμε να το πραγματοποιήσουμε επιλέγοντας διάφορες ερωτήσεις ή απαντήσεις ταυτοχρόνως, ανάλογα με τον συσχετισμό που επιδιώκαμε κάθε φορά. Έτσι, τα υπολογιστικά φύλλα μας διευκόλυναν στην αποθήκευση και στην οργάνωση των αποτελεσμάτων μας.

1.8. Περιορισμοί της έρευνας

1.8.1. Άγνοια πραγματολογικών στοιχείων

Από την αρχή γνωρίζαμε ότι στην έρευνά μας ορισμένες κατηγορίες απαντήσεων θα δημιουργούσαν προβλήματα ως προς την ερμηνεία τους, διότι οι φοιτητές δεν μπορούσαν να διακρίνουν μεταξύ θρησκευματος και εθνικότητας, καθώς ανέφεραν ότι οι Εβραίοι είναι έθνος.

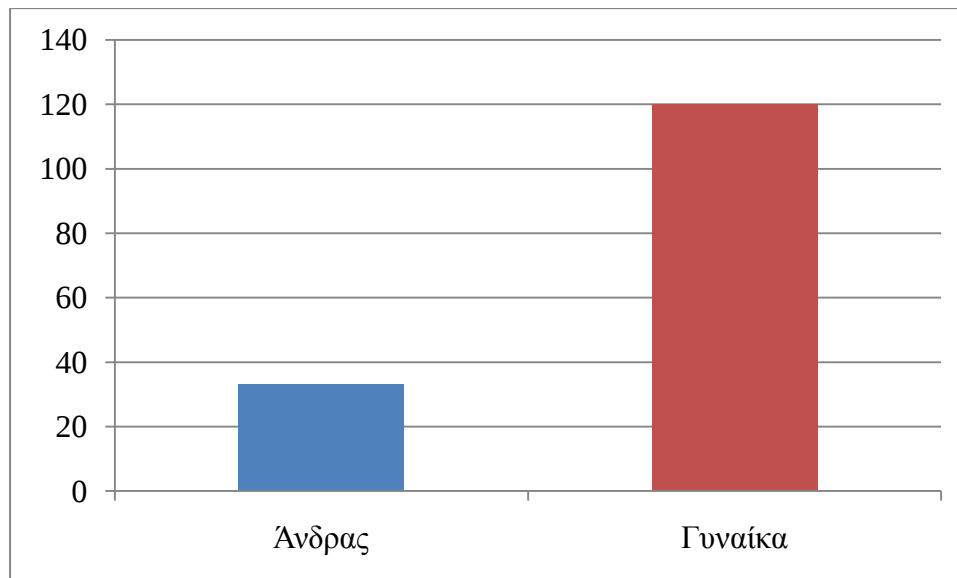
1.8.2. Περιορισμένη αντιπροσωπευτικότητα

Πιθανόν να θεωρηθεί ότι ένα σημαντικό πρόβλημα που παρουσιάζει η έρευνα αφορά την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Πράγματι, τα δεδομένα που λάβαμε κατά τη διεξαγωγή προερχόταν από φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αποκλειστικά. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι επειδή οι συγκεκριμένοι φοιτητές προέρχονται από όλη την Ελλάδα θεωρήσαμε ότι το δείγμα μας έχει μια γεωγραφική αντιπροσωπευτικότητα.

Παρουσίαση δεδομένων με γραφήματα

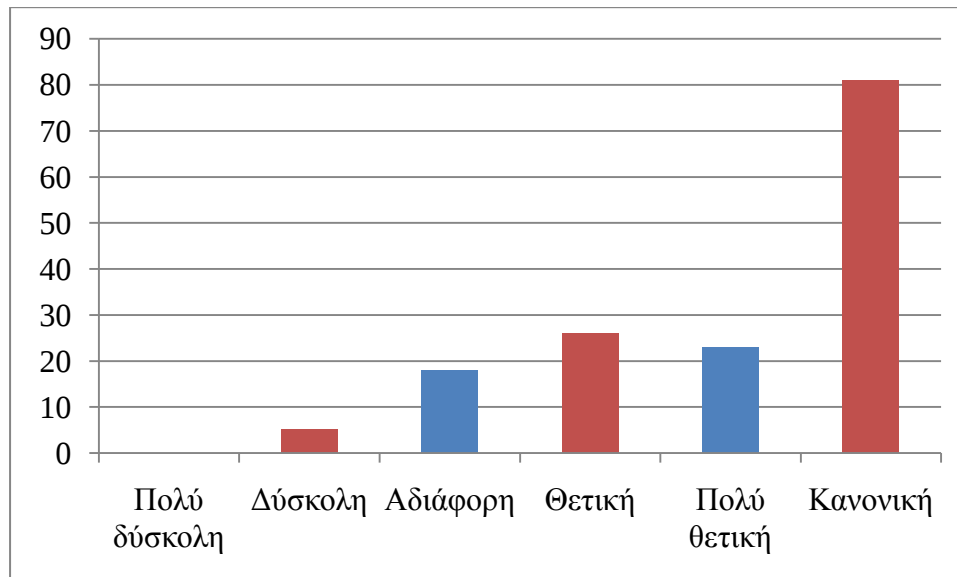
Στην παρούσα ενότητα πραγματοποιήσαμε την καταγραφή των απαντήσεων, παραθέτοντας κάτω από το κάθε γράφημα πόσοι άνδρες και πόσες γυναίκες δήλωσαν κάθε επιλογή, όπως επίσης πόσα άτομα ήταν μέχρι 22 ετών και πόσοι άνω των 22 ετών.

1.Φύλο

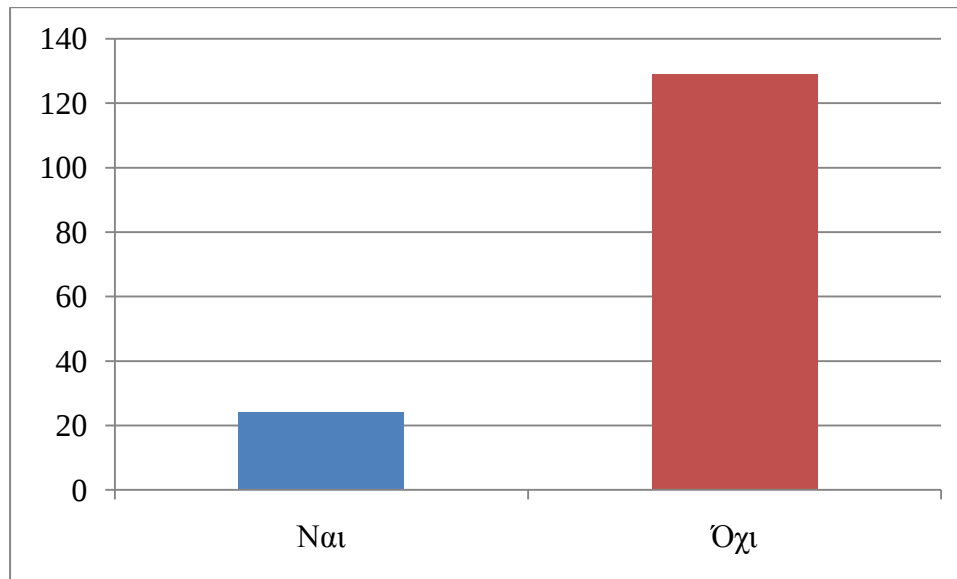
Στην έρευνα μας συμμετείχαν 153 υποκείμενα εκ των οποίων, οι 33 είναι άνδρες και 120 γυναίκες. Από αυτούς οι 98 είναι μέχρι 22 ετών και οι 55 άνω των 22 χρόνων.

2.Πιστεύετε ότι η συνύπαρξή σας με συμμαθητές σας διαφορετικής εθνικής καταγωγής ήταν:

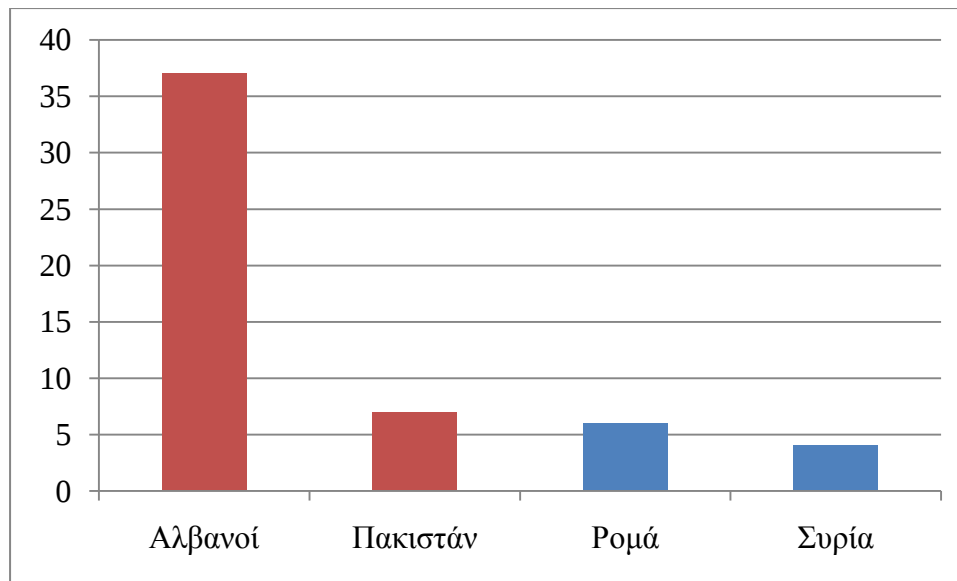
Στην ερώτηση 2, 5 υποκείμενα απάντησαν ότι ήταν δύσκολη η συνύπαρξή εκ των οποίων, οι 2 είναι άνδρες και 3 γυναίκες. Από αυτούς τους 5, οι 3 είναι μέχρι 22 χρονών και οι 2 άνω των 22. Επίσης, 18 άτομα δήλωσαν αδιάφορη, οι 4 είναι άνδρες και οι 14 γυναίκες. Από το συγκεκριμένο δείγμα οι 10 είναι μέχρι 22 χρονών και οι 8 άνω των 22 χρονών. Στην συνέχεια, 26 υποκείμενα απάντησαν θετική, από αυτούς οι 6 είναι άνδρες και 20 γυναίκες, 19 άτομα είναι μέχρι 22 χρονών και 7 άνω των 22. Πολύ θετική επέλεξαν 23 άτομα, 6 από αυτούς είναι άνδρες και 17 γυναίκες, 16 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 7 άνω των 22. Τέλος, κανονική δήλωσαν 81 άτομα, από αυτούς οι 15 είναι άνδρες και 66 γυναίκες. Οι ηλικίες 50 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 31 ατόμων άνω των 22. Όπως παρατηρείται κανένας δεν δήλωσε πολύ δύσκολη.

3.Πιστεύετε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες στο σχολείο που καθιστούσαν δύσκολη την συνύπαρξή σας μαζί τους;

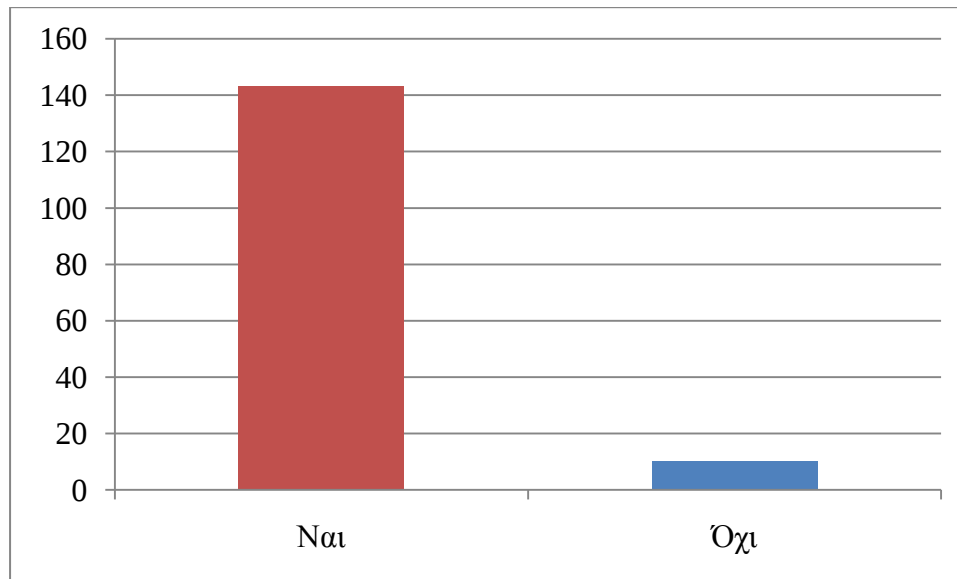
Στην ερώτηση 3, 24 άτομα δηλώνουν ναι, οι 9 από αυτούς είναι άνδρες και οι 15 γυναίκες, 13 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 11 άνω των 22. Στην συνέχεια, 129 άτομα απάντησαν όχι, από αυτούς 24 είναι άνδρες και 105 γυναίκες, 85 υποκείμενα είναι μέχρι 22 ετών και 44 άνω των 22.

3.α.Αν ΝΑΙ, ποιες ήταν;

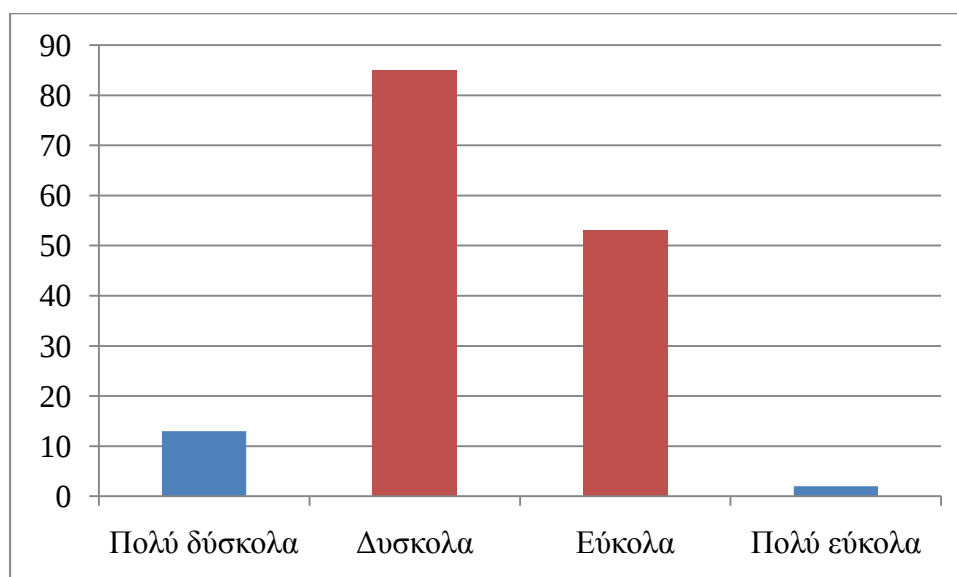
Στην ερώτηση 3.α, 37 υποκείμενα δηλώνουν τους Αλβανούς μαθητές, από αυτούς 9 είναι άνδρες και 28 γυναίκες, 25 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 12 άνω των 22. Αντίθετα, 7 άτομα δηλώνουν Πακιστανούς μαθητές, 1 είναι άνδρας και 6 γυναίκες. Τα 6 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 1 είναι άνω των 22. Ρομά δηλώνουν 6 άτομα, εκ των οποίων 3 είναι γυναίκες και 3 άνδρες. Οι 3 είναι μέχρι 22 ετών και οι υπόλοιποι 3 άνω των 22. Η τελευταία ομάδα που δηλώνεται από 4 άτομα είναι οι Σύριοι. Και τα 4 υποκείμενα είναι γυναίκες, εκ των οποίων οι 2 είναι μέχρι 22 ετών και οι υπόλοιπες 2 άνω των 22.

4.Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας;

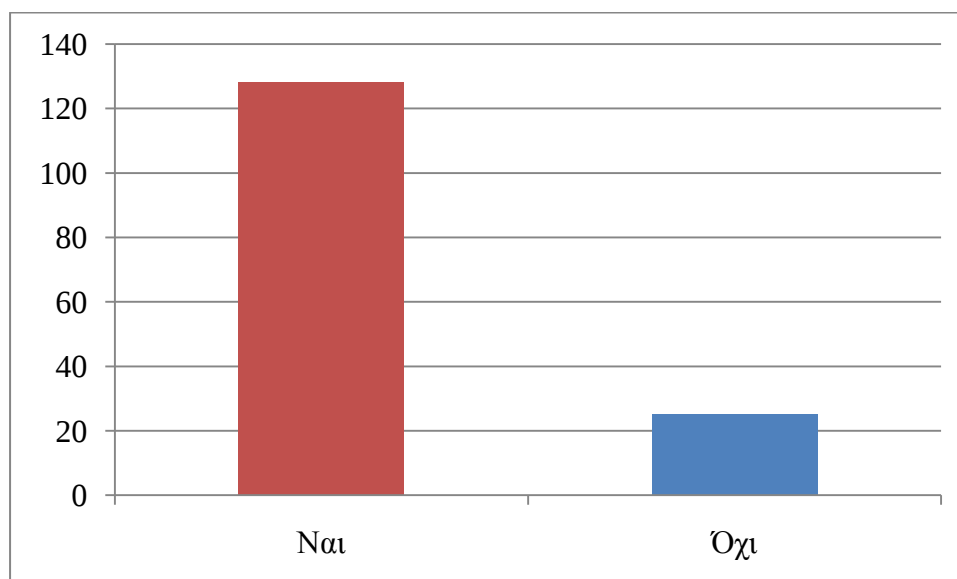
Στην ερώτηση 4, 143 υποκείμενα απαντούν ναι, 29 από αυτούς είναι άνδρες και 114 γυναίκες. Οι ηλικίες των 90 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 53 άνω των 22. Αντιθέτως, 10 άτομα δηλώνουν όχι, από αυτούς οι 4 είναι άνδρες και οι 6 γυναίκες. Από τους 10, οι 8 είναι μέχρι 22 ετών και οι 2 άνω των 22.

5.Πώς πιστεύετε ότι πραγματοποιείται η ενσωμάτωση των αλλοδαπών στην σχολική μονάδα:

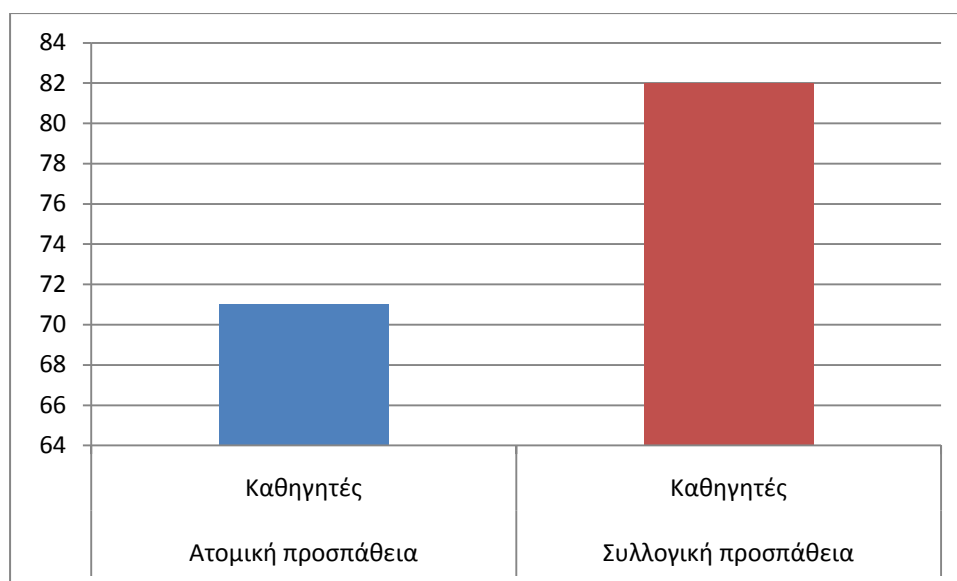
Στην ερώτηση 5, 13 άτομα απαντούν πολύ δύσκολα, και οι 13 είναι γυναίκες, εκ των οποίων οι 11 είναι μέχρι 22 ετών και οι 2 άνω των 22. Δύσκολα δηλώνουν 85 άτομα, από αυτούς οι 19 είναι άνδρες και οι 66 γυναίκες. Από αυτούς οι 47 είναι μέχρι 22 ετών και 38 άνω των 22. Στην συνέχεια, 53 άτομα δηλώνουν ότι ήταν εύκολη η ενσωμάτωση τους στην σχολική μονάδα, από αυτούς οι 12 είναι άνδρες και 41 άτομα γυναίκες. Οι ηλικίες 39 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 14 ατόμων άνω των 22. Τέλος, πολύ εύκολα δηλώνουν 2 άτομα και οι 2 είναι άνδρες, 1 μέχρι 22 ετών και ο άλλος άνω των 22.

6. Έγιναν προσπάθειες για την ομαλή προσαρμογή τους στο σχολείο;

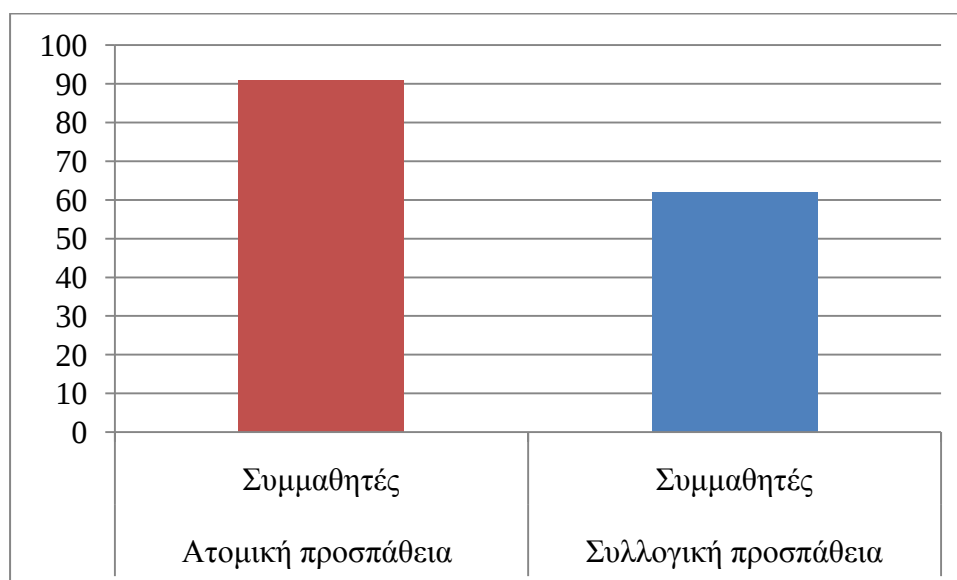

Στην ερώτηση 6, 128 άτομα απαντούν ναι εκ των οποίων, 28 είναι άνδρες και 100 γυναίκες, οι ηλικίες 79 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 49 είναι άνω των 22. Όχι φαίνεται να δηλώνουν 25 άτομα, από αυτούς οι 5 είναι άνδρες και 20 γυναίκες. Οι ηλικίες 19 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 6 ατόμων άνω των 22.

6.α Αν ΝΑΙ, καταβλήθηκε προσπάθεια από:

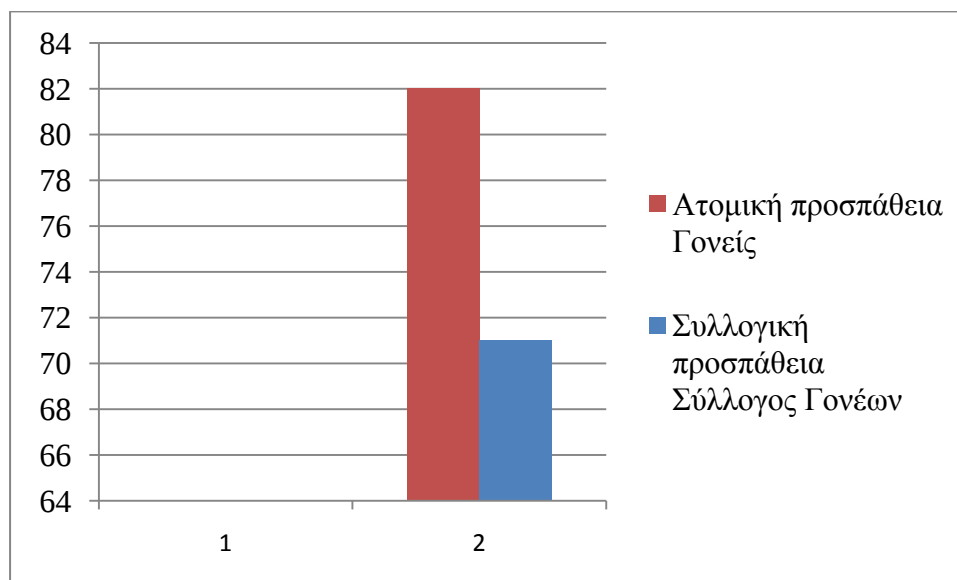

Στην ερώτηση 6.α, 71 άτομα δηλώνουν ότι καταβλήθηκε ατομική προσπάθεια από τους εκπαιδευτικούς, από αυτούς οι 13 είναι άνδρες και οι 58 γυναίκες. Για 40 ερωτώμενους οι ηλικίες τους είναι μέχρι 22 ετών και για 31 άνω των 22 ετών. Αντιθέτως, 82 άτομα υποστηρίζουν ότι υπήρξε συλλογική προσπάθεια από τους καθηγητές εκ των οποίων, οι 20 είναι άνδρες και οι 62 γυναίκες. Οι ηλικίες 58 ερωτώμενων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 24 άνω των 22 ετών.

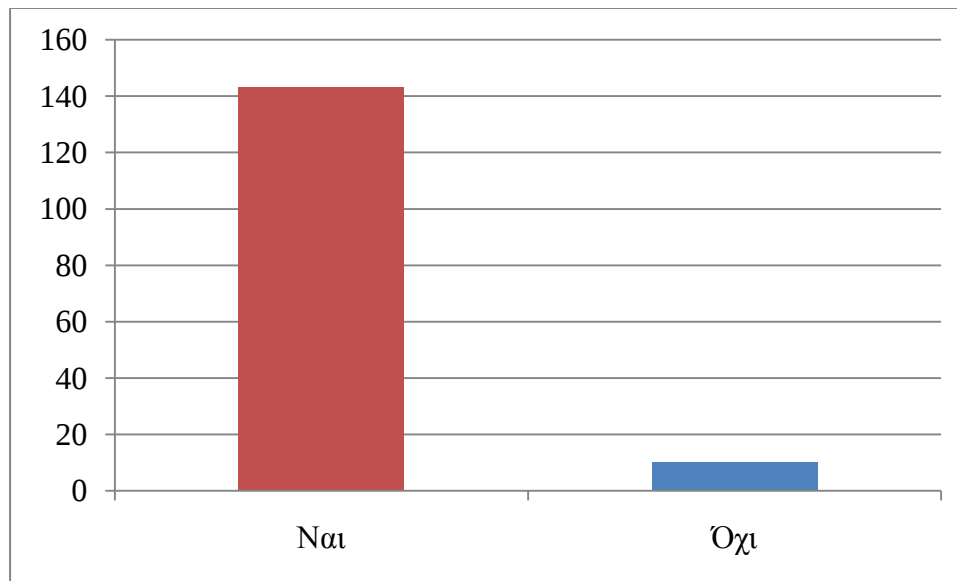
Στην ερώτηση 6.α, 91 υποκείμενα απαντούν ότι υπήρξε ατομική προσπάθεια εκ μέρους κάθε μαθητή για την προσαρμογή των αλλοδαπών μαθητών, από αυτούς 23 είναι άνδρες και 68 γυναίκες. Οι ηλικίες 49 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών, ενώ 42 είναι άνω των 22 ετών. Επιπροσθέτως, 62 άτομα δηλώνουν ότι οι μαθητές προσπάθησαν

συλλογικά για να ενταχθούν οι αλλοδαποί συμμαθητές τους στο σχολείο, από αυτούς οι 10 είναι άνδρες και 52 γυναίκες. Οι ηλικίες 49 ερωτηθέντων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 13 άνω των 22 ετών.

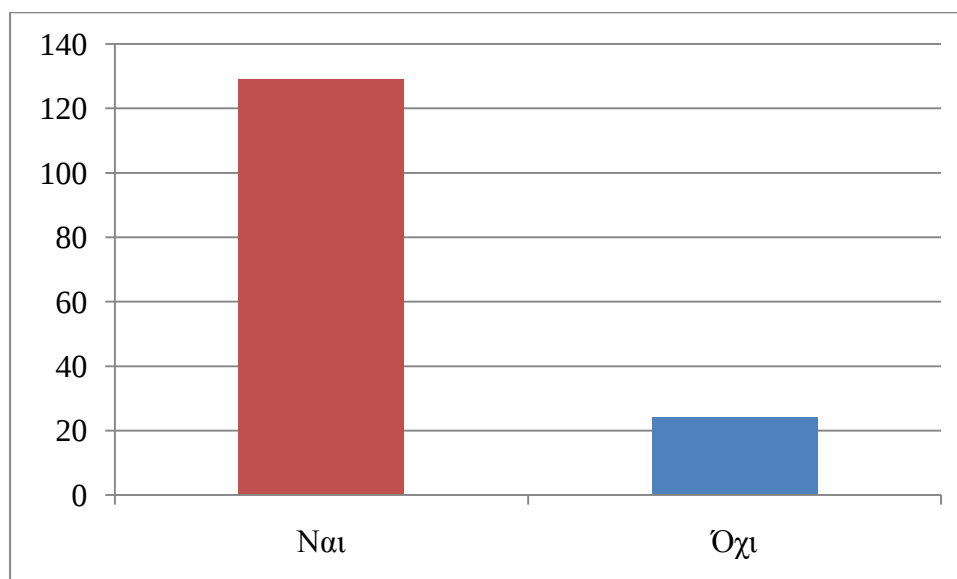
Στην ερώτηση 6.α, 82 υποκείμενα δήλωσαν ότι οι γονείς κατέβαλλαν ατομική προσπάθεια για την προσαρμογή των αλλοδαπών στην σχολική μονάδα, από αυτούς οι 17 είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Οι ηλικίες 45 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 37 άνω των 22 ετών. Τέλος, 71 άτομα απάντησαν ότι ο σύλλογος γονέων συνέβαλλε στην προσαρμογή των αλλοδαπών στην σχολική μονάδα, από αυτούς οι 16 είναι άνδρες και 55 γυναίκες. Οι ηλικίες 53 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 18 άνω των 22 ετών.

7. Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στις σχολικές δραστηριότητες;

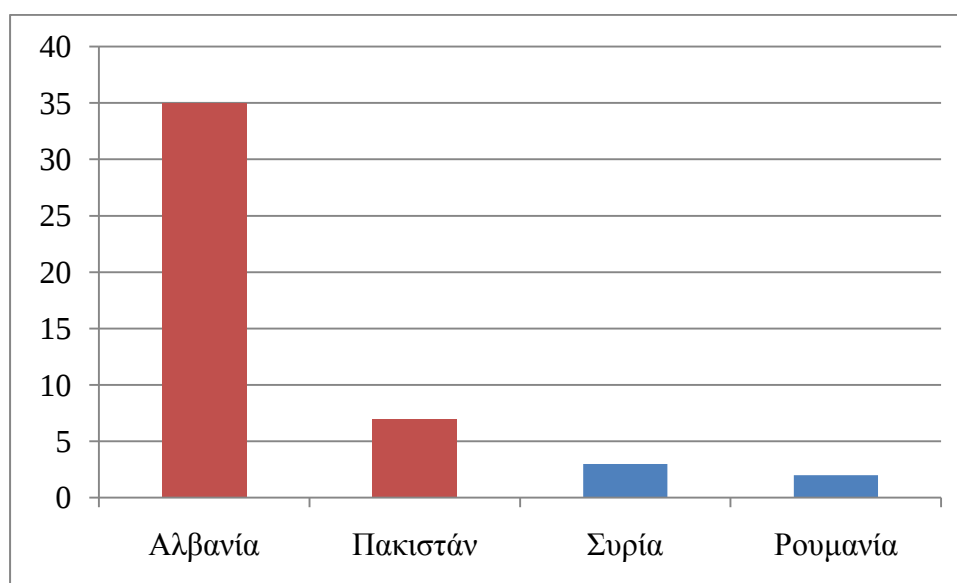
Στην ερώτηση 7, 143 υποκείμενα απάντησαν ναι, από αυτούς 32 είναι άνδρες και 111 γυναίκες. Οι ηλικίες 90 ερωτηθέντων είναι μέχρι 22 ετών, και των υπόλοιπων 53 άνω των 22 ετών. Επίσης, όχι απάντησαν 10 άτομα, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 9 γυναίκες, οι ηλικίες 8 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 2 άνω των 22 ετών.

8. Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στους εορτασμούς των εθνικών επετείων;

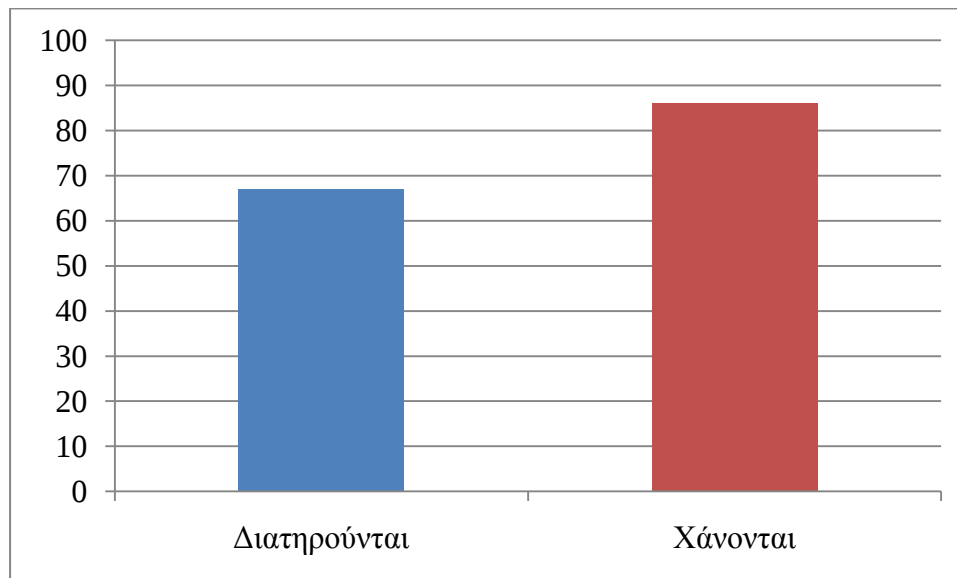
Στην ερώτηση 8, 129 υποκείμενα δηλώνουν ότι οι αλλοδαποί μαθητές συμμετείχαν στους εορτασμούς των εθνικών επετείων εκ των οποίων 30 είναι άνδρες και 99 γυναίκες. Οι ηλικίες 81 ερωτηθέντων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 48 άνω των 22 ετών. Αντιθέτως, 24 άτομα απάντησαν όχι, από αυτούς 3 είναι άνδρες και 21 γυναίκες. Οι ηλικίες 17 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 7 ατόμων άνω των 22 ετών.

8.α. Σε περίπτωση που απείχαν, θυμάστε ποιας εθνικότητας ήταν;

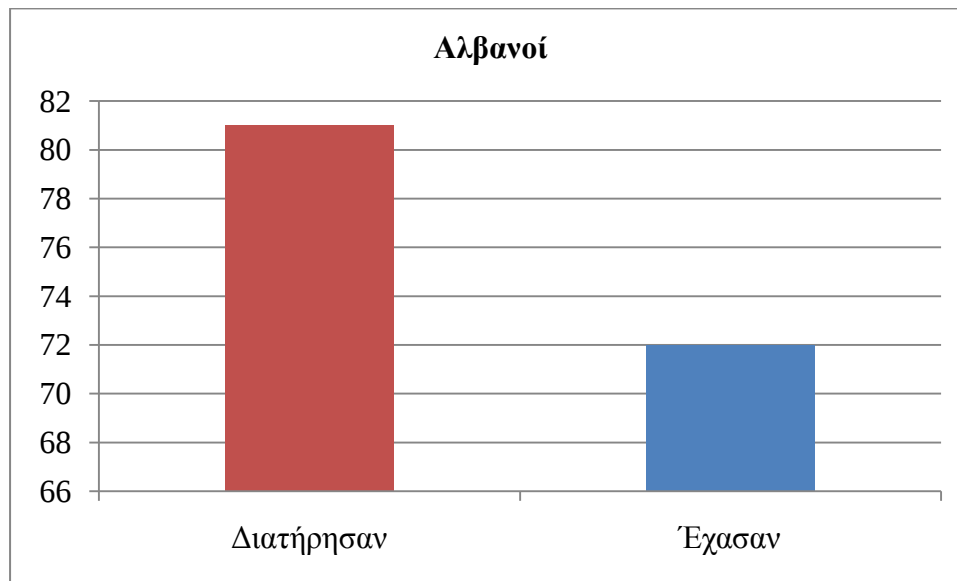
Στην ερώτηση 8.α, 35 υποκείμενα απάντησαν ότι οι αλλοδαποί συμμαθητές τους δεν συμμετείχαν στους εορτασμούς των εθνικών επετείων, από αυτούς 6 είναι άνδρες και 29 γυναίκες. Οι ηλικίες για 24 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 11 υποκείμενα άνω των 22 ετών. 7 άτομα δήλωσαν ότι οι συμμαθητές του από το Πακιστάν δεν συμμετείχαν, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 6 γυναίκες, οι ηλικίες 4 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 3 άνω των 22 ετών. Επίσης, 3 άτομα απάντησαν ότι οι μαθητές από την Συρία δεν συμμετείχαν, είναι όλες γυναίκες, οι 2 είναι μέχρι 22 ετών και 1 άτομο άνω των 22 ετών. Τέλος, 2 άτομα απάντησαν παιδιά από την Ρουμανία 1 άτομο είναι άνδρας και 1 γυναίκα, ένας είναι μέχρι 22 ετών και ο άλλος άνω των 22 ετών.

9. Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία των αλλοδαπών μαθητών διατηρούνται ή χάνονται στο σχολείο;

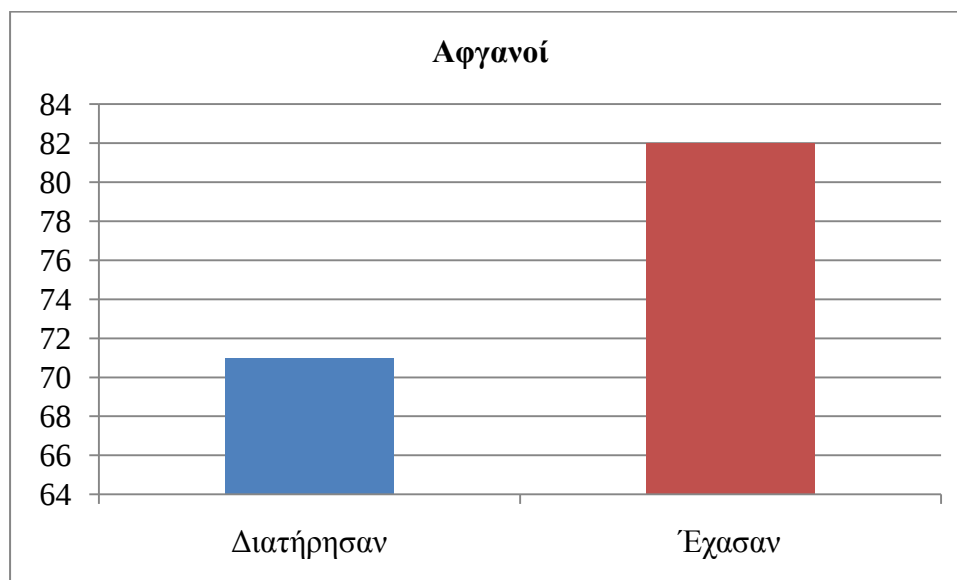

Στην ερώτηση 9, 67 άτομα απάντησαν ότι διατηρούνται, από αυτούς 17 είναι άνδρες και 50 γυναίκες, οι ηλικίες 42 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 25 άνω των 22 ετών. Ότι χάνονται υποστήριξαν 86 άτομα εκ των οποίων, 16 είναι άνδρες και 70 γυναίκες, οι ηλικίες για 56 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 30 άτομα άνω των 22 ετών.

9.α Ποιες μειονοτικές ομάδες διατήρησαν και ποιες έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία;

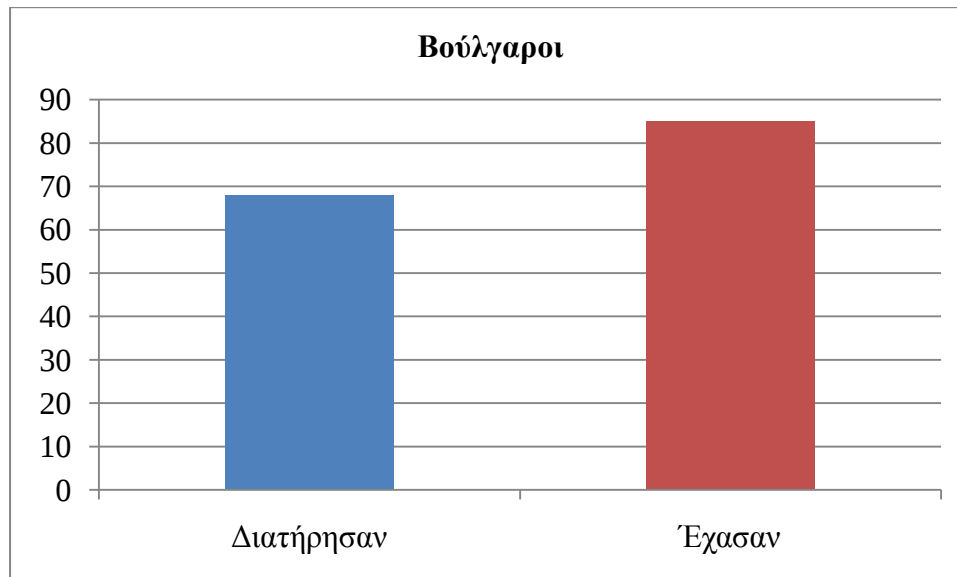

Στην ερώτηση 9.α, 81 υποκείμενα απάντησαν ότι οι Αλβανοί μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία, από αυτούς 20 είναι άνδρες και 61 γυναίκες, οι ηλικίες 52 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 29 ατόμων άνω των 22 ετών. Αντίθετα, δήλωσαν ότι έχασαν 72 άτομα από αυτούς, 13 είναι άνδρες και 59 γυναίκες, οι ηλικίες για 46 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 26 άτομα άνω των 22 ετών.

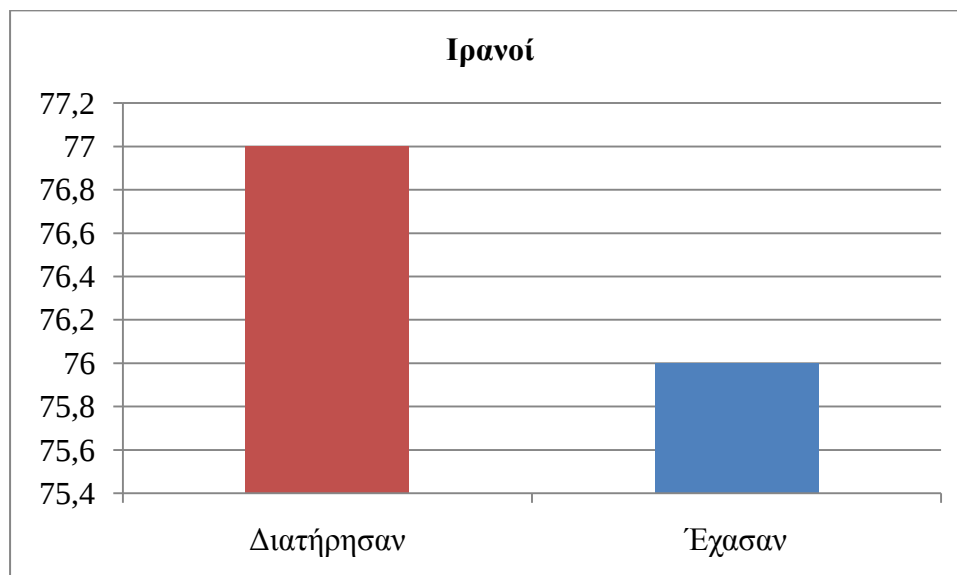

71 υποκείμενα απάντησαν ότι οι Αφγανοί μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία, από αυτούς 13 είναι άνδρες και 58 γυναίκες, οι ηλικίες για 40 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 31 άτομα άνω των 22 ετών. Αντίθετα, 82 άτομα υποστηρίζουν

ότι έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία, από αυτούς 20 είναι άνδρες και 62 γυναίκες, οι ηλικίες για 58 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 24 άτομα άνω των 22 ετών.

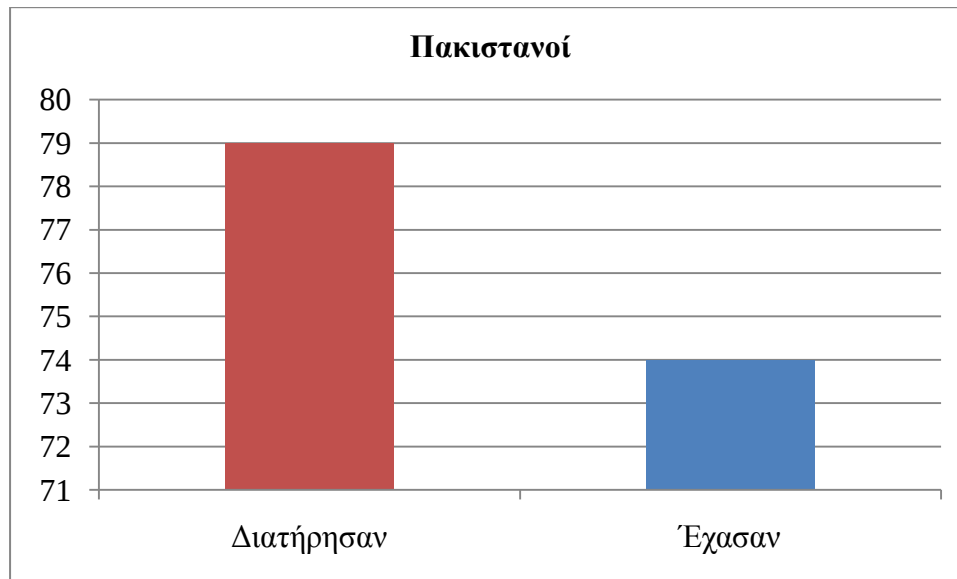

68 άτομα δήλωσαν ότι οι Βούλγαροι μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία από αυτούς 15 είναι άνδρες και 53 γυναίκες, οι ηλικίες για 44 υποκείμενα είναι μέχρι 22 ετών και για 24 άνω των 22 ετών. Αντίθετα, 85 ερωτώμενοι απάντησαν ότι έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία οι Βούλγαροι μαθητές από αυτούς 18 είναι άνδρες και 67 γυναίκες, οι ηλικίες για 54 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 31 ατόμων άνω των 22 ετών.

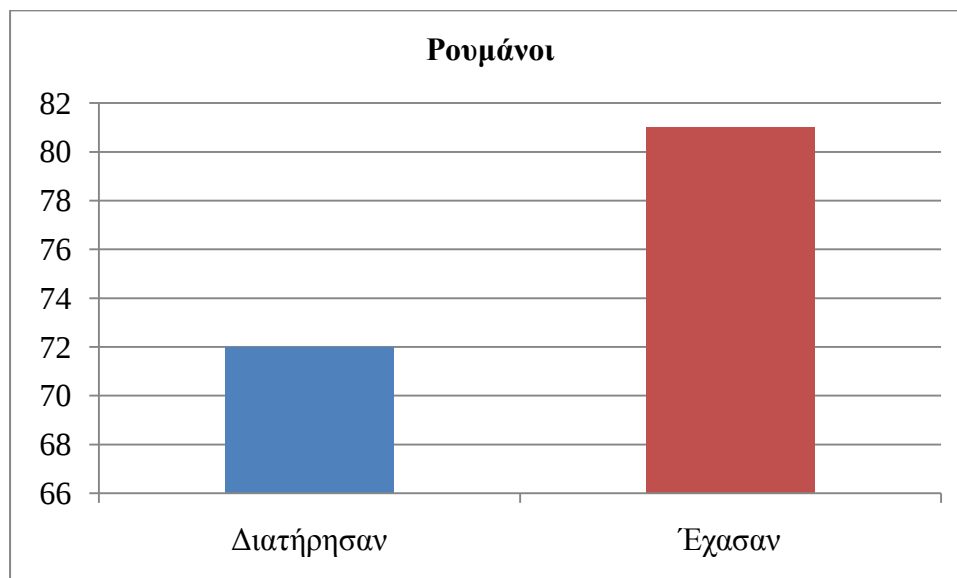

77 υποκείμενα απάντησαν ότι Ιρανοί μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία από αυτούς 18 είναι άνδρες και 59 γυναίκες. 44 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 33 άνω των 22 ετών. Αντίθετα, 76 ερωτώμενοι δήλωσαν ότι έχασαν οι Ιρανοί μαθητές τα

πολιτισμικά τους στοιχεία από αυτούς 15 είναι άνδρες και 61 γυναίκες. 54 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και 22 άνω των 22 ετών.

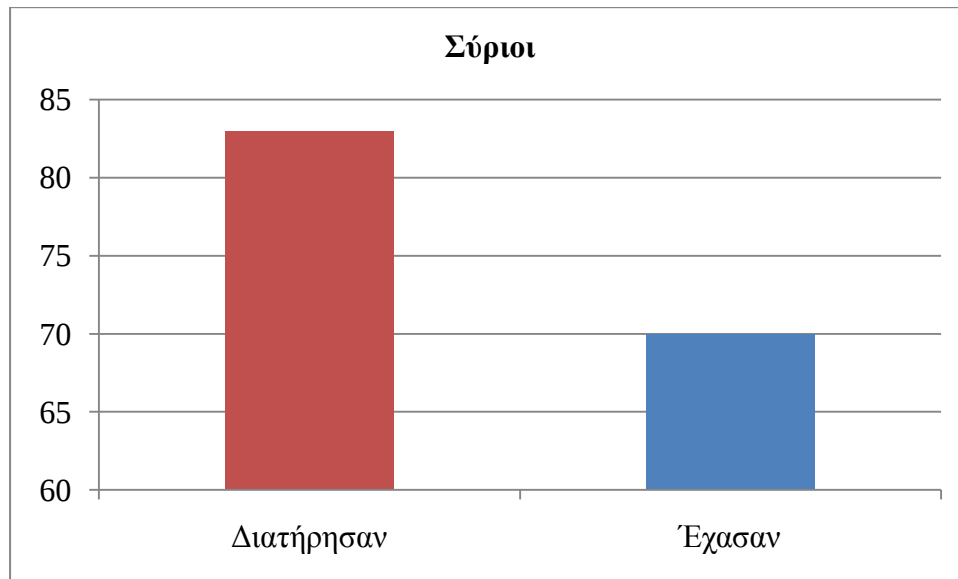

79 υποκείμενα απάντησαν ότι οι Πακιστανοί μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία εκ των οποίων, 14 είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Από αυτούς 47 είναι μέχρι 22 ετών και 32 άνω των 22 ετών. Ότι έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία δήλωσαν 74 άτομα από αυτούς 19 είναι άνδρες και 55 γυναίκες. Οι ηλικίες 51 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 23 άνω των 22 ετών.

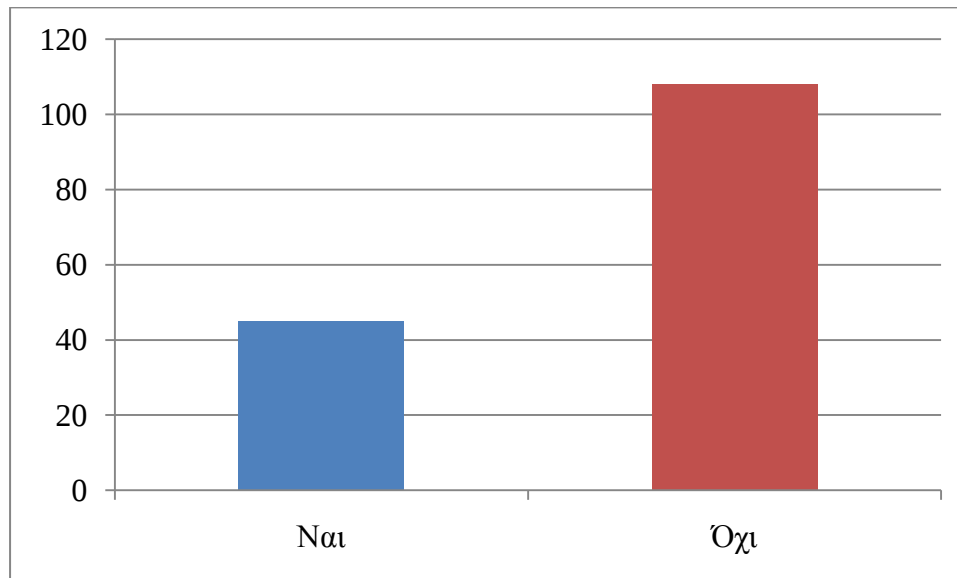
72 άτομα απάντησαν ότι οι Ρουμάνοι μαθητές διατηρούν τα πολιτισμικά τους στοιχεία από αυτούς 18 είναι άνδρες και 54 γυναίκες. Οι ηλικίες 44 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και για τους υπόλοιπους 28 άνω των 22 ετών. Αντιθέτως, 81 άτομα υποστήριξαν ότι έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία εκ των οποίων, 15 είναι άνδρες και 66

γυναίκες. Οι ηλικίες για 54 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και για 27 άτομα άνω των 22 ετών.

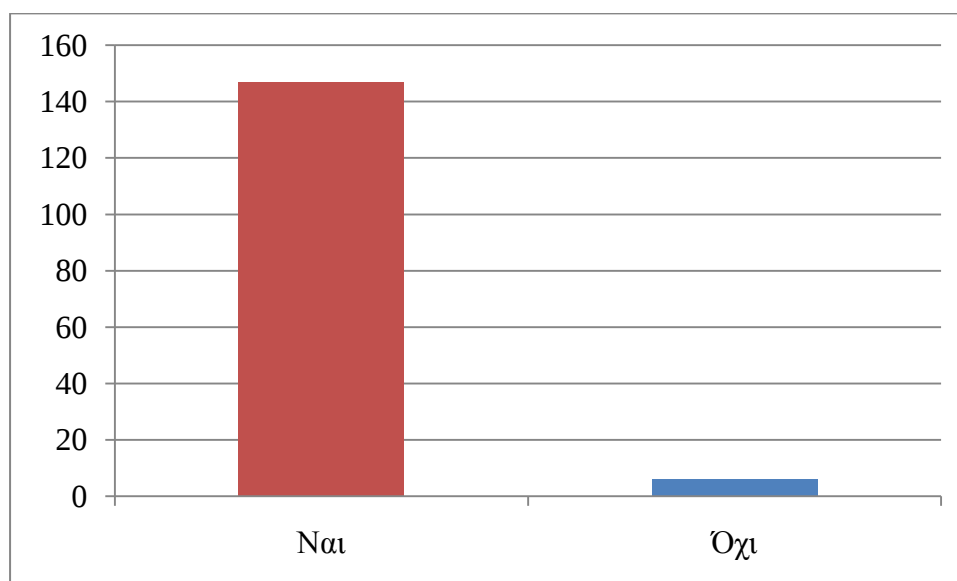
83 άτομα απάντησαν ότι οι Σύριοι μαθητές διατήρησαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία από αυτούς 18 άτομα είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Οι ηλικίες 52 ερωτώμενων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 31 άνω των 22 ετών. Αντιθέτως, 70 άτομα δήλωσαν ότι οι Σύριοι μαθητές χάνουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία, από αυτούς 15 είναι άνδρες και 55 γυναίκες. Οι ηλικίες 46 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 24 ατόμων άνω των 22 ετών.

10. Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής;

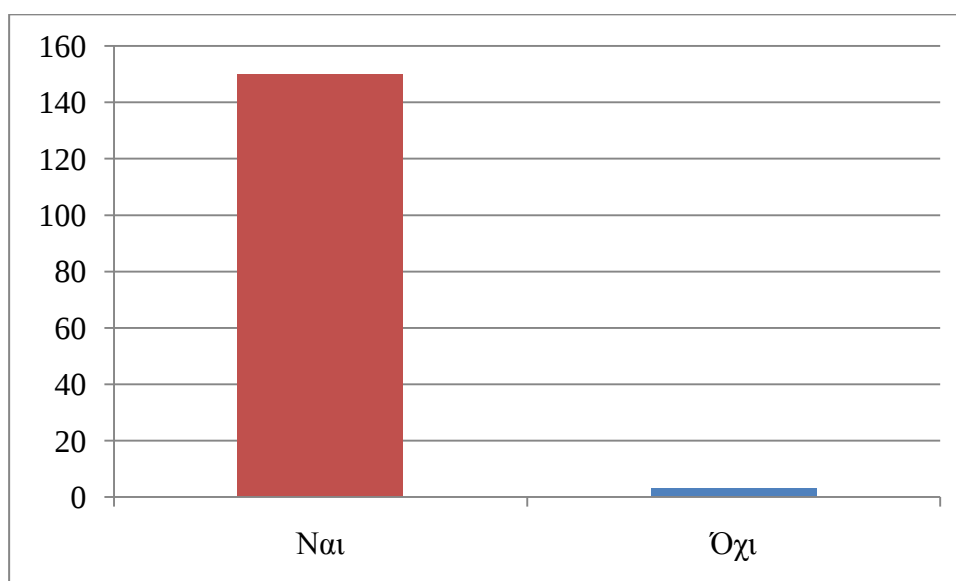
Στην ερώτηση 10, 45 υποκείμενα απάντησαν ότι κάθε μειονοτική ομάδα πρέπει να διατηρεί τα πολιτισμικά της στοιχεία στην ιδιωτική της σφαίρα, από αυτούς 13 είναι άνδρες και 32 γυναίκες, οι ηλικίες 32 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 13 άτομα είναι άνω των 22 ετών. Στην εν λόγω ερώτηση, 108 άτομα δήλωσαν όχι, από αυτούς 20 είναι άνδρες και 88 γυναίκες, οι ηλικίες 66 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 42 ατόμων άνω των 22 ετών.

11.Πιστεύετε ότι στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρξει ισότητα για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως της εθνικής/φυλετικής τους προέλευσης με σκοπό την καταπολέμηση ρατσιστικών προτύπων;

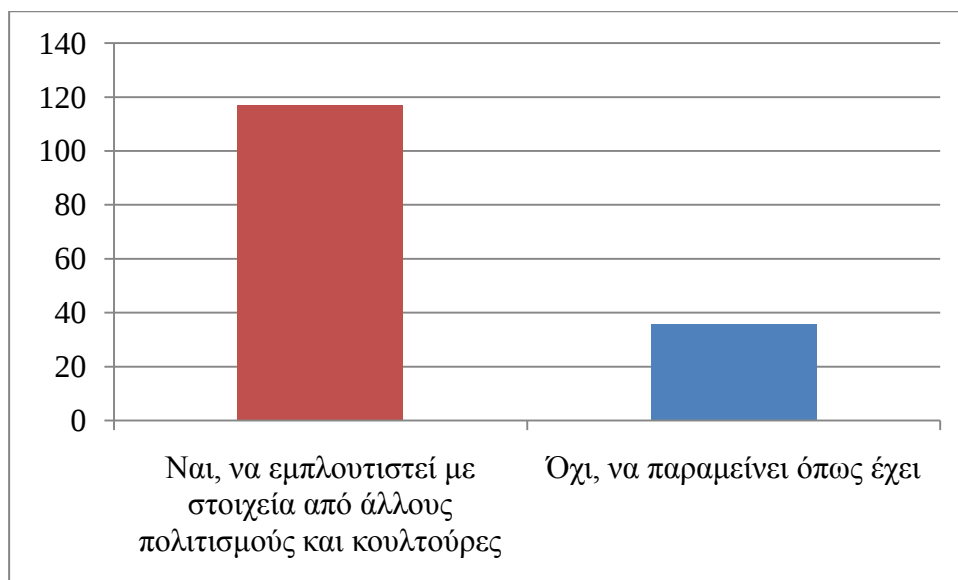
Στην ερώτηση 11, 147 άτομα απάντησαν ότι ναι πρέπει να υπάρξει ισότητα για όλα τα παιδιά, από αυτούς 30 είναι άνδρες και 117 γυναίκες, οι ηλικίες 94 υποκειμένων είναι μέχρι 24 ετών και 53 ατόμων άνω των 22 ετών. Αντίθετα, όχι απάντησαν 6 άτομα, από αυτούς 3 είναι άνδρες και 3 γυναίκες. Οι ηλικίες 4 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 2 ατόμων άνω των 22 ετών.

12.Πιστεύετε ότι εξαιτίας της πολυπολιτισμικής χροιάς των σύγχρονων κοινωνιών η εκπαίδευση πρέπει να καλλιεργεί τον διαπολιτισμικό σεβασμό και την αλληλεγγύη;

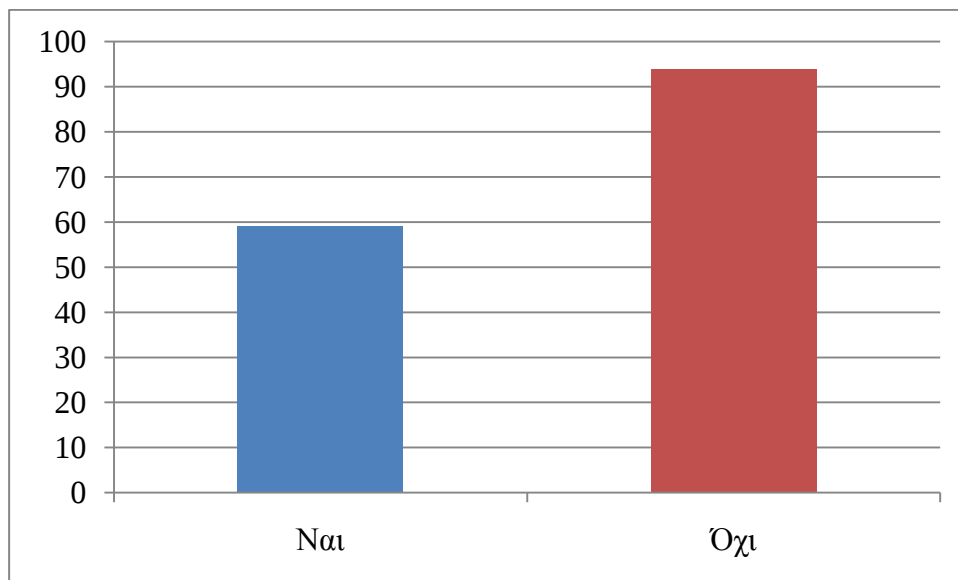
Στην ερώτηση 12, 150 άτομα δήλωσαν ότι ναι η εκπαίδευση πρέπει να καλλιεργεί τον διαπολιτισμικό σεβασμό και την αλληλεγγύη, από αυτούς 33 είναι άνδρες και 117 γυναίκες. Οι ηλικίες 95 ερωτώμενων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 55 άνω των 22 ετών. Ωστόσο, μόνο 3 άτομα απάντησαν όχι εκ των οποίων, και οι 3 είναι γυναίκες μέχρι 22 ετών.

13. Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό;

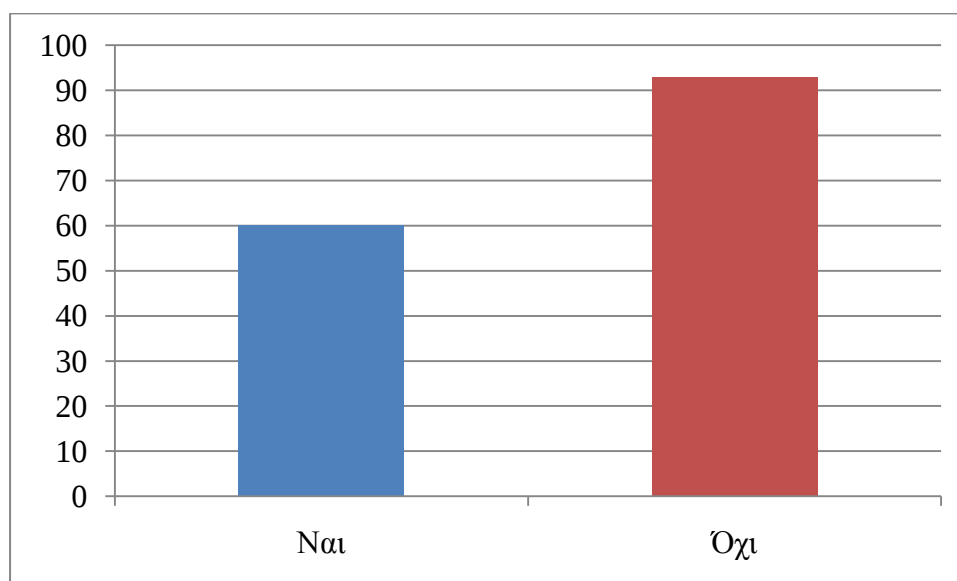
Στην ερώτηση 13, 117 άτομα απάντησαν ότι ναι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό στο αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία, από αυτούς 21 είναι άνδρες και 96 γυναίκες. Οι ηλικίες για 73 άτομα είναι μέχρι 22 ετών και για 44 υποκείμενα άνω των 22 ετών. Μόνο 36 άτομα υποστήριξαν ότι το αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα πρέπει να παραμείνει όπως έχει, από αυτούς 12 είναι άνδρες και 24 γυναίκες, οι ηλικίες 25 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και για 11 άτομα άνω των 22 ετών.

14.Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας;

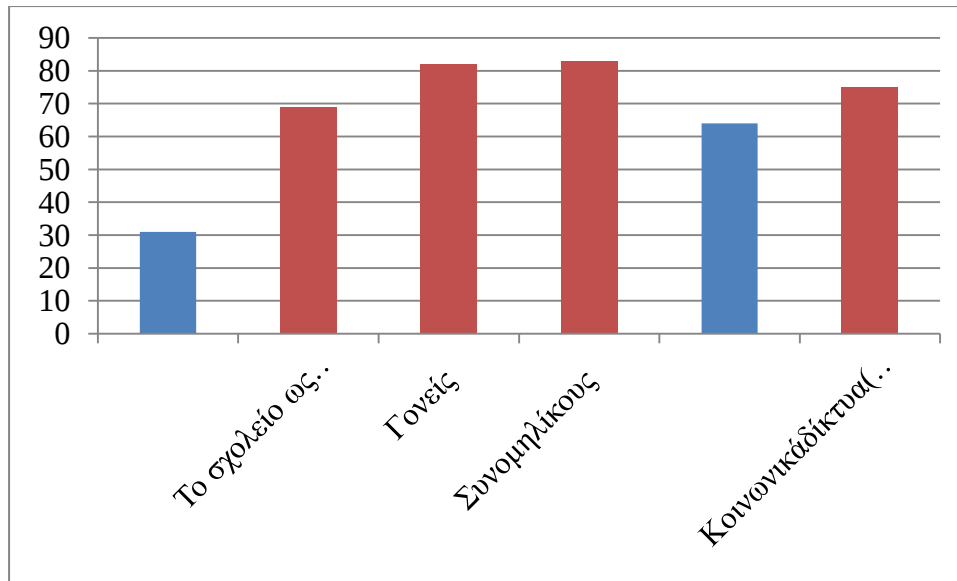
Στην ερώτηση 14, 59 υποκείμενα δήλωσαν ότι ναι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας, από αυτούς 18 είναι άνδρες και 41 γυναίκες. Οι ηλικίες 39 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 20 ερωτώμενων άνω των 22 ετών. Αντίθετα, 94 άτομα απάντησαν όχι, ότι δεν καλλιεργείται στους ημεδαπούς η αποδοχή της ετερότητας από τα σχολικά εγχειρίδια εκ των οποίων 15 είναι άνδρες και 79 γυναίκες. Οι ηλικίες 59 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 35 άνω των 22 ετών.

15.Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο;

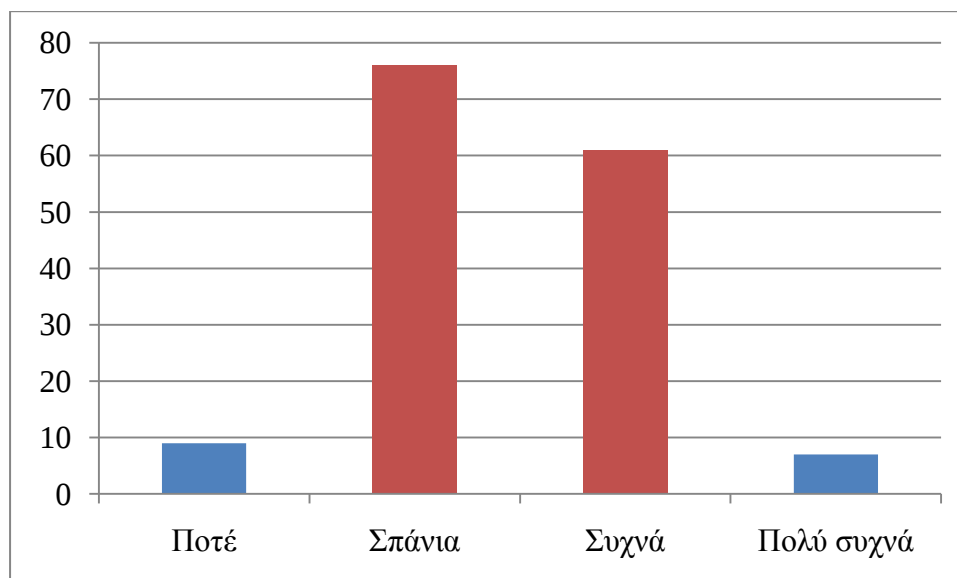
Στην ερώτηση 15, 60 υποκείμενα απάντησαν ναι, οι αλλοδαποί μαθητές να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα για να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους όσο και η παραμονή τους στο σχολείο, από αυτούς 19 είναι άνδρες και 41 γυναίκες. Οι ηλικίες 40 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 20 άνω των 22 ετών. Ωστόσο, 93 άτομα υποστήριξαν όχι, να μην διδάσκονται οι αλλοδαποί την ελληνική γλώσσα εκ των οποίων, 14 είναι άνδρες και 79 γυναίκες. Οι ηλικίες 58 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 35 ατόμων άνω των 22 ετών.

16. Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από:

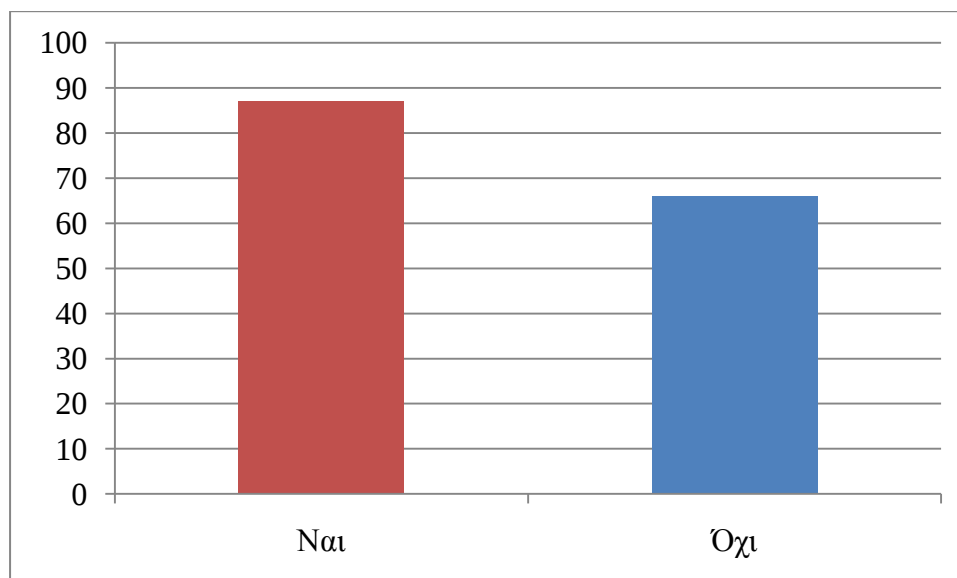
Στην ερώτηση 16, 31 υποκείμενα δήλωσαν ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από το σχολείο ως θεσμική οντότητα, από αυτούς 5 είναι άνδρες και 26 γυναίκες. Οι ηλικίες 21 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 10 άτομα άνω των 22 ετών. Στην συνέχεια, 68 άτομα απάντησαν το σχολείο ως κοινωνική μονάδα, από αυτούς 13 είναι άνδρες και 55 γυναίκες. Οι ηλικίες 43 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 25 ατόμων άνω των 22 ετών. Τους γονείς επέλεξαν 82 άτομα εκ των οποίων, 17 είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Οι ηλικίες 54 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 28 ατόμων άνω των 22 ετών. Τους συνομηλίκους δήλωσαν 83 άτομα από αυτούς, 18 είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Οι ηλικίες 56 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 27 ατόμων άνω των 22 ετών. Τα Μ.Μ.Ε. δήλωσαν 64 άτομα από αυτούς, 11 είναι άνδρες και 53 γυναίκες. Οι ηλικίες 43 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 21 άτομα άνω των 22 ετών. Τέλος, τα κοινωνικά δίκτυα δήλωσαν 75 άτομα, από αυτούς 15 είναι άνδρες και 60 γυναίκες. Οι ηλικίες 49 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 26 άνω των 22 ετών.

17. Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών;

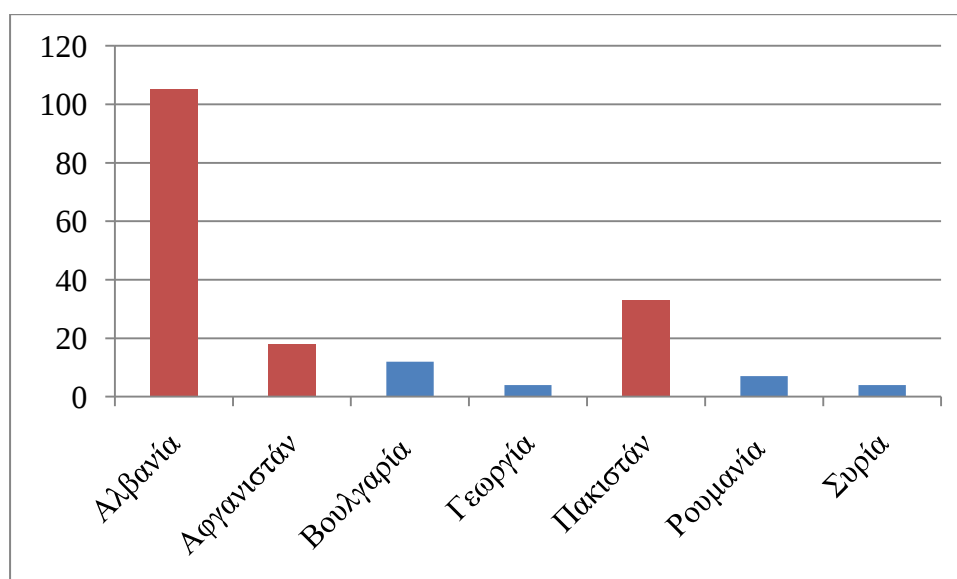
Στην ερώτηση 17, 9 υποκείμενα απάντησαν ποτέ, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 8 γυναίκες. Οι ηλικίες 8 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 1 άτομο είναι άνω των 22 ετών. Σπάνια απάντησαν 76 άτομα, από αυτούς 25 είναι άνδρες και 51 γυναίκες. Οι ηλικίες 50 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 26 ατόμων άνω των 22 ετών. Συχνά, απάντησαν 61 άτομα, από αυτούς 6 είναι άνδρες και 55 γυναίκες. Οι ηλικίες 38 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 23 ατόμων άνω των 22 ετών. Τέλος, πολύ συχνά απάντησαν 7 άτομα από αυτούς 1 είναι άνδρας και 6 γυναίκες. Οι ηλικίες 2 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 5 άνω των 22 ετών.

18.Οι παραπάνω συμπεριφορές ήταν στοχευμένες προς μαθητές συγκεκριμένης εθνικής καταγωγής;

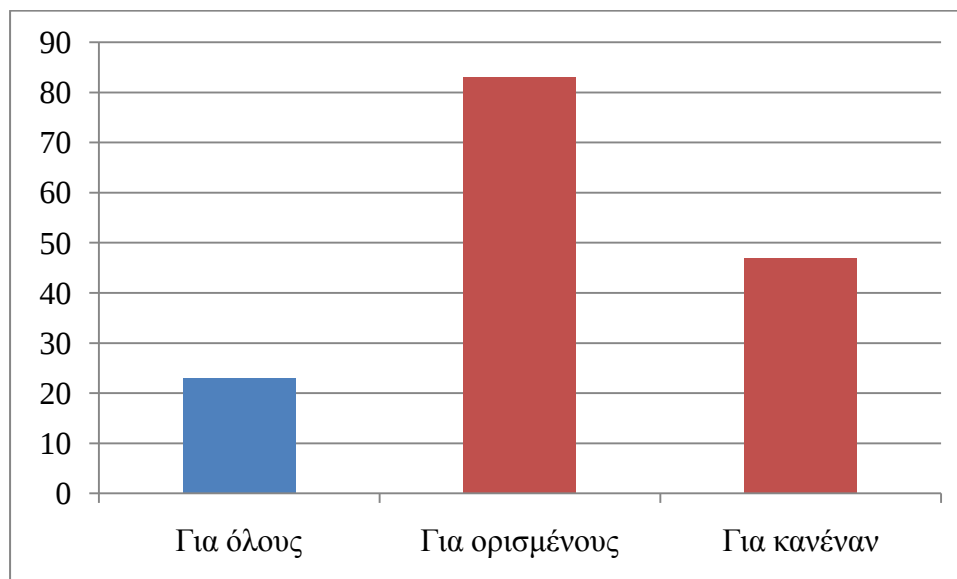
Στην ερώτηση 18, 87 υποκείμενα απάντησαν ναι, εκ των οποίων 15 είναι άνδρες και 72 γυναίκες. Οι ηλικίες 50 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 37 ατόμων άνω των 22 ετών. Όχι, απάντησαν 66 υποκείμενα από αυτούς 18 είναι άνδρες και 48 γυναίκες. Οι ηλικίες 48 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και υπόλοιπων 18 άνω των 22 ετών.

18.α. Αν ΝΑΙ, ποιες ήταν –κυρίως- οι στοχοποιημένες ομάδες;

Στην ερώτηση 18.α, 105 υποκείμενα δήλωσαν τους Αλβανούς μαθητές, από αυτούς 23 είναι άνδρες και 82 γυναίκες. Οι ηλικίες 66 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 39 άτομα είναι άνω των 22 ετών. 18 υποκείμενα δήλωσαν τους Αφγανούς μαθητές από αυτούς 3 είναι άνδρες και 15 γυναίκες. Οι ηλικίες 8 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 10 άνω των 22 ετών. Στην συνέχεια, 12 υποκείμενα δήλωσαν τους Βούλγαρους μαθητές από αυτούς, 4 είναι άνδρες και 8 γυναίκες. Οι ηλικίες 7 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 5 άνω των 22 ετών. 4 άτομα δήλωσαν Γεωργιανούς μαθητές 2 άνδρες και 2 γυναίκες. Οι ηλικίες 2 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 2 άνω των 22 ετών. Επίσης, Πακιστανούς μαθητές δήλωσαν 33 άτομα εκ των οποίων 5 είναι άνδρες και 28 γυναίκες. Οι ηλικίες 19 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 14 ατόμων άνω των 22 ετών. Ρουμάνους μαθητές δήλωσαν 7 άτομα από αυτούς 4 είναι άνδρες και 3 γυναίκες. Οι ηλικίες 4 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 3 άνω των 22 ετών. Τέλος, 4 άτομα δήλωσαν Σύριους μαθητές, και οι 4 είναι γυναίκες, 3 είναι μέχρι 22 ετών και 1 άνω των 22 ετών.

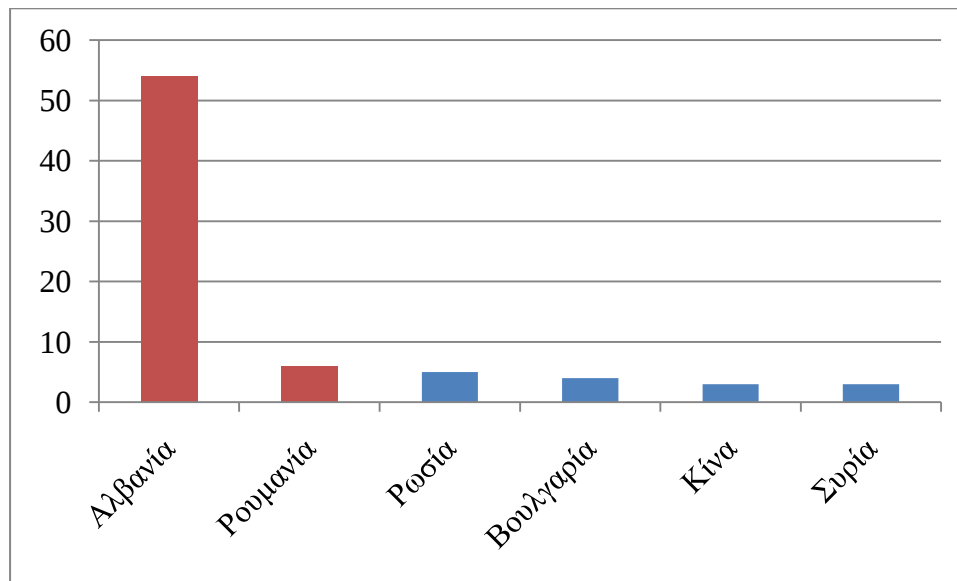
19. Οι περισσότεροι συμμαθητές σου έδειξαν ενδιαφέρον να γνωρίσουν στοιχεία της κουλτούρας των αλλοδαπών συμμαθητών σας;

Στην ερώτηση 19, 23 υποκείμενα απάντησαν για όλους, από αυτούς 7 είναι άνδρες και 16 γυναίκες. Οι ηλικίες 16 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 7 άνω των

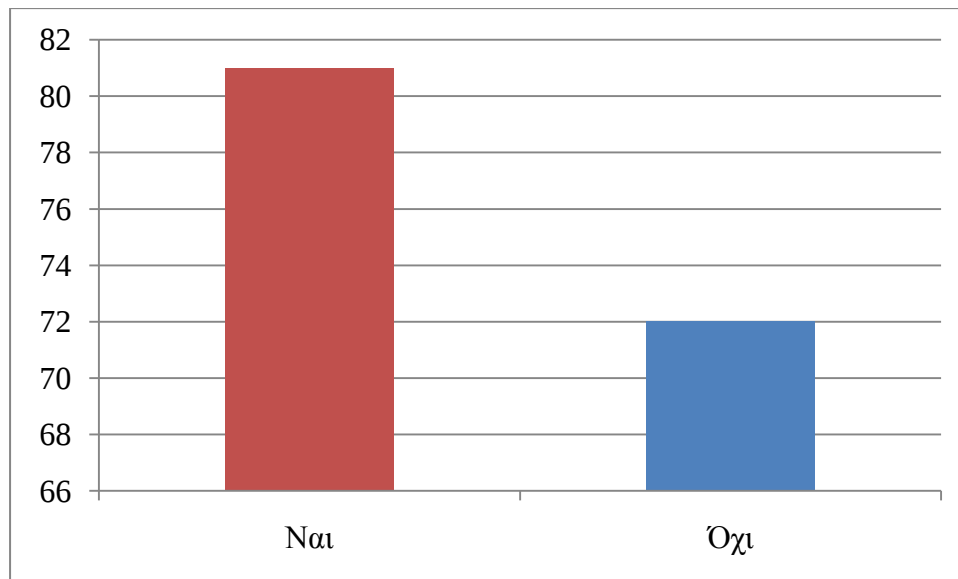
22 ετών. Αντιθέτως, για ορισμένους δήλωσαν 83 άτομα, από αυτούς 17 είναι άνδρες και 66 γυναίκες. Οι ηλικίες 57 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και των υπόλοιπων 26 άνω των 22 ετών. Τέλος, για κανέναν επέλεξαν 47 άτομα, από αυτούς 9 είναι άνδρες και 38 γυναίκες. Οι ηλικίες 25 ερωτηθέντων είναι μέχρι 22 ετών και για τους υπόλοιπους 22 άνω των 22 ετών.

19.α. . Αν επιλέξατε το «για ορισμένους», ποια ήταν η χώρα προέλευσης;

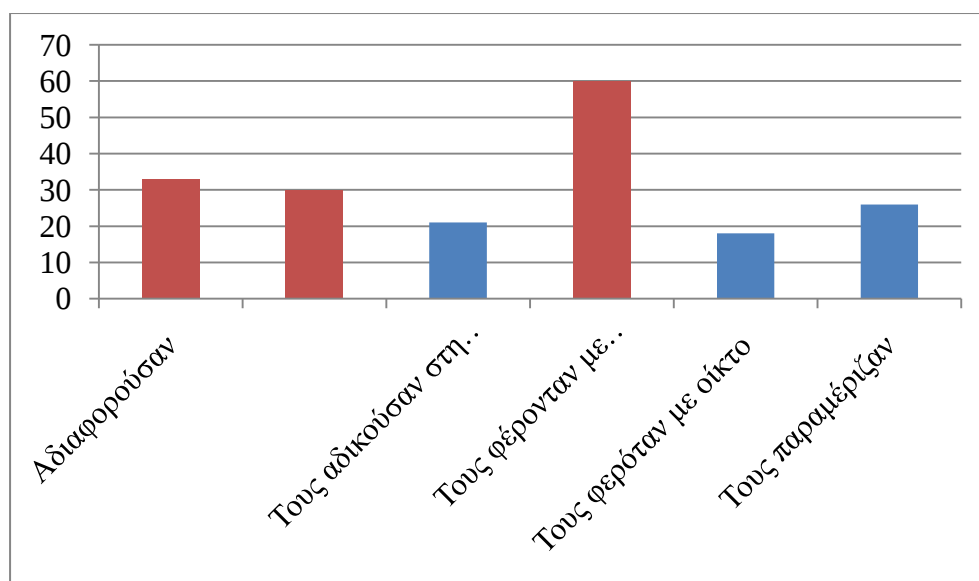
Στην ερώτηση 19.α, Αλβανία δήλωσαν 54 άτομα από αυτούς, 11 είναι άνδρες και 43 είναι γυναίκες. Οι ηλικίες 36 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 18 ατόμων άνω των 22 ετών. Την Ρουμανία απάντησαν 6 άτομα, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 5 γυναίκες, οι ηλικίες 3 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 3 ατόμων άνω των 22 ετών. Τη Ρωσία επέλεξαν 5 άτομα, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 4 γυναίκες, η ηλικία 1 ατόμου είναι μέχρι 22 ετών και 4 άνω των 22 ετών. 4 άτομα δήλωσαν την Βουλγαρία, από αυτούς 1 είναι άνδρας και 3 γυναίκες. Οι ηλικίες 3 είναι μέχρι 22 ετών και 1 άνω των 22 ετών. Κίνα δήλωσαν 3 άτομα, από αυτούς 2 είναι άνδρες και 1 γυναίκα, και οι 3 είναι μέχρι 22 ετών. Συρία απάντησαν 3 άτομα από αυτούς 2 είναι γυναίκες 1 άνδρας, οι ηλικίες 2 είναι μέχρι 22 ετών και 1 άνω των 22 ετών.

20. Είχατε παρατηρήσει αν οι καθηγητές σας αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους αλλοδαπούς συμμαθητές σας;

Στην ερώτηση 20, 81 άτομα δήλωσαν ναι, από αυτούς 16 είναι άνδρες και 65 γυναίκες. Οι ηλικίες 46 υποκειμένων είναι μέχρι 22 ετών και 35 υποκειμένων άνω των 22 ετών. Ωστόσο, όχι δήλωσαν 72 άτομα από αυτούς, 17 είναι άνδρες και 55 γυναίκες 52 είναι μέχρι 22 ετών και 20 άνω των 22 ετών.

20.α . Αν ΝΑΙ, πώς τους συμπεριφέρονταν;

Στην ερώτηση 20.α, 33 υποκείμενα δήλωσαν ότι αδιαφορούσαν, από αυτούς 4 είναι άνδρες και 29 γυναίκες. Οι ηλικίες 20 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 13 άτομα άνω των 22 ετών. 30 υποκείμενα απάντησαν ότι δεν τους έδιναν προβάδισμα συμμετοχής στην τάξη, από αυτούς 4 είναι άνδρες και 26 γυναίκες οι ηλικίες 18 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 12 άνω των 22 ετών. 21 υποκείμενα απάντησαν ότι τους αδικούσαν στη βαθμολογία, από αυτούς 2 είναι άνδρες και 19 γυναίκες. Οι ηλικίες 12 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 9 άνω των 22 ετών. 60 άτομα απάντησαν ότι τους φέρονταν με κατανόηση, από αυτούς 16 είναι άνδρες και 44 γυναίκες, οι ηλικίες 38 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 22 ατόμων άνω των 22 ετών. Επίσης, 18 άτομα δήλωσαν ότι τους φέρονταν με οίκτο, από αυτούς 3 είναι άνδρες και 15 γυναίκες. Οι ηλικίες 11 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 7 ατόμων άνω των 22 ετών. Τέλος, ότι τους παραμέριζαν δήλωσαν 26 άτομα, από αυτούς 8 είναι άνδρες και 18 γυναίκες, οι ηλικίες 14 ατόμων είναι μέχρι 22 ετών και 12 ατόμων άνω των 22 ετών.

Συσχετίσεις-αναλύσεις απαντήσεων

Στην παρούσα ενότητα πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε μια σειρά από συσχετίσεις προκειμένου να εξετάσουμε τέσσερα ερευνητικά ερωτήματα όπως: 1) τα κριτήρια βάσει των οποίων οι ημεδαποί μαθητές συγκροτούν την έννοια της ετερότητας στο πρόσωπο των αλλοδαπών συμμαθητών τους 2) ποια είναι η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα παιδιά ελληνικής καταγωγής και στα συνομήλικα τους διαφορετικής εθνικής καταγωγής στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας 3) αν μπορεί η διαφορετικότητα να καταστεί αποδεκτή τόσο από την οικογένεια όσο και από την κοινότητα της σχολικής μονάδας 4) αν οι συμπεριφορές των γηγενών μαθητών αποδεικνύουν ποια μοντέλα εκπαιδευτικής διαχείρισης της ετερότητας προτιμούν. Για αυτό τον λόγο, θα προσπαθήσουμε να τα ερμηνεύσουμε μέσα από την συνάφεια ή τη σχέση που παρουσιάζουν δύο ή περισσότερες μεταβλητές μεταξύ τους.

Αρχικά, το πρώτο ερευνητικό ερώτημα επιμερίζεται στα εξής τρία υπο-ερωτήματα: α) την εν γένει συμπεριφορά β) την θρησκεία και τον ρόλο της στην διαμόρφωση της ετερότητας γ) τον ρόλο που διαδραματίζει η γλώσσα στην διαμόρφωση των κριτηρίων ετερότητας. Για το πρώτο ερευνητικό ερώτημα ως δείκτη θα χρησιμοποιήσουμε την εντός σχολείου συμπεριφορά μεταξύ γηγενών με αλλοδαπούς μαθητές που μπορεί να οδηγήσει σε προβληματική συνύπαρξη ή σε μη προβληματική συμβίωση, δεύτερον με την αντίληψη τους για την θρησκεία και τέλος με το γλωσσικό στοιχείο ως στοιχείο ταυτότητας.

Η πρώτη συσχέτιση αφορά την «συνύπαρξη» γηγενών με αλλοδαπούς με τις αντιξοότητες που προκύπτουν και την καθιστούσαν δύσκολη. Αρχικά, πέντε υποκείμενα στην ερώτηση 4 (*Πιστεύετε ότι η συνύπαρξή σας με συμμαθητές σας διαφορετικής εθνικής καταγωγής ήταν: πολύ δύσκολη, δύσκολη, αδιάφορη, θετική, πολύ θετική, κανονική*) απάντησαν ότι η συνύπαρξη ήταν δύσκολη, το αιτιολόγησαν και οι 5 δηλώνοντας ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες που δημιουργούσαν προβλήματα στην σχολική μονάδα. Από το συγκεκριμένο δείγμα, οι τρεις δήλωσαν ότι οι Αλβανοί μαθητές δημιουργούσαν προβλήματα στο σχολείο. Επίσης, τεκμηρίωσαν περισσότερο την θέση τους στην ερώτηση 6 (*Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας: ναι, όχι*) δηλώνοντας ότι δεν έπρεπε να φοιτούν σε κοινό σχολείο, διότι δεν τους αφορούσαν τα εθνικά μας θέματα, όπως για παράδειγμα η ιστορία και η θρησκεία, ή ότι είχαν διαφορετικό τρόπο σκέψης για αυτό πρέπει να πηγαίνουν σε διαπολιτισμικό σχολείο, δεν είχαν το ίδιο επίπεδο με

αυτούς τέλος, δεν γνώριζαν την γλώσσα με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα. Εν κατακλείδι, τα προηγούμενα επιβεβαιώνονται ακόμη περισσότερο, αφού απάντησαν ότι το αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα θέλουν να παραμείνει εθνοκεντρικό.

Επίσης, στην πρώτη συσχέτιση θα εξετάσουμε την συμμετοχή των αλλοδαπών στις «εθνικές επετείους» ή γενικότερα στις «σχολικές δραστηριότητες» με την συμπεριφορά τους ως προς τους γηγενείς μαθητές.

Στην ερώτηση 5 (*Πιστεύετε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες στο σχολείο που καθιστούσαν δύσκολη την συνύπαρξή σας μαζί τους: ναι, όχι*) 24 υποκείμενα απάντησαν ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες που δυσκόλευαν την συμβίωση με τους γηγενείς. Από τους 24 οι 13 υπέδειξαν τους Αλβανούς μαθητές, εκ των οποίων οι 9 τεκμηρίωσαν περισσότερο την θέση τους δηλώνοντας ότι «η συγκεκριμένη μειονοτική ομάδα δεν συμμετείχε στους εορτασμούς εθνικών επετείων».

Επιπροσθέτως, στην ερώτηση 6 (*Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας: ναι, όχι*) 10 υποκείμενα απάντησαν ότι δεν έπρεπε να φοιτούν σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς μαθητές και αυτό μας δείχνει την σημασία που έχει για αυτούς το «έθνος», το αιτιολόγησαν ότι έχουν διαφορετική κουλτούρα και συνήθειες, για αυτό δημιουργούσαν φασαρίες, τέλος δεν είχαν το ίδιο επίπεδο με εκείνους για αυτό δυσκολεύονταν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα.

Επομένως, διαπιστώνεται ότι η εθνικότητα/καταγωγή λειτουργεί ως καθοριστικός παράγοντας συμμετοχής ή αποχής των αλλοδαπών στις απαιτήσεις του σχολείου σύμφωνα με τους γηγενείς, αφού το έθνος αποτελεί για αυτούς όπως φαίνεται στοιχείο εγχάραξης ταυτότητας. Τέλος, η συμπεριφορά των αλλοδαπών μαθητών ενδεχομένως να δημιουργήσει προβλήματα στην συμβίωση με τους γηγενείς στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας, επειδή υπάρχουν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες που προκαλούσαν προβλήματα λόγω έλλειψης γνώσεων χρήσης της γλώσσας.

Η δεύτερη συσχέτιση αφορά την «θρησκεία», ως στοιχείο ταυτότητας και τι αντίκτυπο έχει με την γενικότερη συνύπαρξη γηγενών και αλλοδαπών στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας. Αναλυτικότερα, στην ερώτηση 12 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής: ναι, όχι*) 45 υποκείμενα υποστηρίζουν ότι κάθε μειονοτική ομάδα πρέπει να διατηρεί τα πολιτισμικά της χαρακτηριστικά στην ιδιωτική της σφαίρα. Χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις 4

ερωτώμενων, οι οποίοι τονίζουν την σπουδαιότητα που διαδραματίζει η θρησκεία για αυτούς, για αυτό τον λόγο οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να σέβονται την Ορθοδοξία, τις παραδόσεις ώστε να μην αλλοιώνονται τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής. Τέλος, ανέδειξαν την σπουδαιότητα της προσευχής στο σχολείο, διότι την θεωρούν ιερή και αισθάνονται ότι βεβηλώνεται με την παρουσία των μειονοτικών ομάδων.

Η τελευταία συσχέτιση αφορά την «γλώσσα» με την συμπεριφορά που εκδηλώνουν οι αλλοδαποί μαθητές ως προς τους γηγενείς μαθητές. Ειδικότερα, στην ερώτηση 6 (*Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας: ναι, όχι*) 10 υποκείμενα απάντησαν ότι δεν ήταν σωστό που φοιτούσαν σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές τους, οι 3 από αυτούς τεκμηρίωσαν την θέση τους αναφέροντας το ζήτημα της γλώσσας με την αιτιολογία ότι οι αλλοδαποί συμμαθητές τους δυσκολεύονταν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα στο σχολείο, επειδή δεν γνώριζαν επαρκώς την ελληνική γλώσσα και το σχολείο προχωρούσε πολύ γρήγορα τα μαθήματα για αυτό δημιουργούσαν προβλήματα στις ενδοσχολικές τους σχέσεις. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 17 (*Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο: ναι, όχι*) οι 3 στοιχειοθετούν περισσότερο την θέση τους, θεωρώντας ότι δεν πρέπει οι αλλοδαποί μαθητές να διδάσκονται την ελληνική γλώσσα, ώστε να διευκολύνεται η ενσωμάτωσή τους στην σχολική μονάδα. Ωστόσο, όπως διαπιστώνεται και από την απάντηση τους στην ερώτηση 15 (*Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό: Ναι, να εμπλουτιστεί με στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες, όχι, να παραμείνει όπως έχει*) δήλωσαν να παραμείνει εθνοκεντρικό.

Ως προς την ανάλυση του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος ως δείκτη θα χρησιμοποιήσουμε την συμμετοχή ή την αποχή των αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές δραστηριότητες με την σχέση που αναπτύσσεται με τους γηγενείς συμμαθητές τους.

Αρχικά, στην ερώτηση 5 (*Πιστεύετε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες στο σχολείο που καθιστούσαν δύσκολη την συνύπαρξή σας μαζί τους: ναι, όχι*) 24 υποκείμενα απάντησαν ότι υπήρχαν μειονοτικές ομάδες που δυσκόλευαν την συμβίωση με τους ημεδαπούς, από αυτούς οι 13 στην ερώτηση 5.α (*Αν ναι, ποιες ήταν;*) ανέφεραν τους Αλβανούς μαθητές. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 6 (*Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας: ναι, όχι*) 3 από τους 13 θεώρησαν ότι δεν τους αφορούσαν η ιστορία και η θρησκεία, διότι έχουν

διαφορετικό τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς για αυτό πρέπει να πηγαίνουν σε διαπολιτισμικό σχολείο. Όπως διαπιστώνεται από την ερώτηση 8 (*Έγιναν προσπάθειες για την ομαλή προσαρμογή τους στο σχολείο;*) 18 υποκείμενα δήλωσαν ότι *καταβλήθηκε ατομική προσπάθεια από την πλευρά των μαθητών*, ενώ μόνο 6 άτομα δήλωσαν ότι *οι γηγενείς μαθητές προσπάθησαν συλλογικά για να ενταχθούν οι αλλοδαποί συμμαθητές στους στην σχολική μονάδα*.

Επίσης, στην ερώτηση 9 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στις σχολικές δραστηριότητες: ναι, όχι*) 10 υποκείμενα δήλωσαν ότι *δεν συμμετείχαν*, από αυτούς το επιβεβαίωσαν 6 άτομα ότι *δεν συμμετείχαν ούτε στους εορτασμούς των εθνικών επετείων*. Στην συνέχεια, διαπιστώνουμε στην ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών: ποτέ, σπάνια, συχνά, πολύ συχνά*) 6 υποκείμενα να *αναφέρουν τους ημεδαπούς να εκδηλώνουν συχνά αρνητικές συμπεριφορές προς τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους*, από τους 6 οι 5 ανέφεραν μαθητές συγκεκριμένης εθνικής καταγωγής, κυρίως τους Αλβανούς. Τέλος, στην ερώτηση 21 (*Οι περισσότεροι συμμαθητές σου έδειξαν ενδιαφέρον να γνωρίσουν στοιχεία της κουλτούρας των αλλοδαπών συμμαθητών σας: για όλους, για ορισμένους, για κανέναν*) 4 άτομα απάντησαν *για κανέναν* και 4 *για ορισμένους*. Όσοι επέλεξαν *για ορισμένους* δήλωσαν τα παιδιά από την Αλβανία, την Ρωσία, την Κίνα και την Αίγυπτο.

Όπως διαπιστώνεται, από την εξέταση του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος οι γηγενείς μαθητές είχαν δημιουργήσει μια στερεοτυπική εικόνα για τους Αλβανούς μαθητές και όπως φαίνεται στον τρόπο με τον οποίο γενικά προσλαμβάνουν την κάθε εθνικότητα.

Για να αναλύσουμε το τρίτο ερευνητικό ερώτημα θα διερευνήσουμε την συμπεριφορά ημεδαπών μαθητών και καθηγητών έναντι των αλλοδαπών μαθητών τους.

Στην ερώτηση 8 (*Έγιναν προσπάθειες για την ομαλή προσαρμογή τους στο σχολείο: ναι, όχι*) 128 υποκείμενα δήλωσαν *ναι*, αντίθετα *όχι* απάντησαν 25 άτομα. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 8.α (*Αν ναι, από ποιους καταβλήθηκε προσπάθεια;*) 71 υποκείμενα δήλωσαν ότι *οι καθηγητές προσπάθησαν ο καθένας μόνος τους*, από αυτούς 16 άτομα υποστήριξαν στην ερώτηση 22.α. (*Πώς τους συμπεριφέρονταν;*) ότι *αδιαφορούσαν*,¹⁵ ερωτώμενοι απάντησαν ότι *δεν τους έδιναν προβάδισμα συμμετοχής στην τάξη*, 12 δήλωσαν ότι *τους παραμέριζαν*, μόνο 2 άτομα ανέφεραν *πως τους αδικούσαν στην βαθμολογία* και 27 άτομα δήλωσαν *με κατανόηση*. Ωστόσο, 10 υποκείμενα δήλωσαν ότι *τους φέρονταν με οίκτο*. Αντίθετα, 82 ερωτώμενοι υποστήριξαν ότι *οι καθηγητές συνέβαλλαν συλλογικά για την ομαλή προσαρμογή των*

αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο. Στην συνέχεια, 17 από αυτούς υποστήριξαν στην ερώτηση 22.α (*Αν ναι, πώς τους συμπεριφέρονταν;*) ότι οι καθηγητές αδιαφορούσαν, 15 ότι δεν τους έδιναν προβάδισμα συμμετοχής στην τάξη, 14 ότι τους αδικούσαν στην βαθμολογία,³³ ότι τους φέρονταν με κατανόηση, 14 ότι τους παραμέριζαν, τέλος 6 ότι τους φέρονταν με οίκτο. Όσον αφορά την ατομική προσπάθεια των καθηγητών που δήλωσαν 71 υποκείμενα, όπως προκύπτει στην ερώτηση 18 (*Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από:* 1) Το σχολείο ως θεσμική οντότητα (μια δημόσια υπηρεσία, στην οποία ισχύουν οι νόμοι του κράτους), 2) Το σχολείο ως κοινωνική μονάδα (έναν παιδαγωγικό χώρο, ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών), 3) Γονείς, 4) Συνομηλίκους, 5) Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες), 6) Κοινωνικά δίκτυα (facebook, instagram, twitter, κ.ά.) 39 υποκείμενα υποστήριξαν ότι επηρεάζονται από το σχολείο ως θεσμική οντότητα και το σχολείο ως κοινωνική μονάδα. Αντιθέτως, όσοι δήλωσαν στην ερώτηση 18 την συλλογική προσπάθεια των καθηγητών, 49 ερωτώμενοι ανέφεραν το σχολείο ως θεσμική οντότητα και το σχολείο ως κοινωνική μονάδα.

Έπειτα, στην ερώτηση 8.α (*Αν ναι, καταβλήθηκε προσπάθεια από:*) πρόκειται να εξετάσουμε την προσπάθεια των γηγενών μαθητών τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Αρχικά, 91 υποκείμενα επέλεξαν την ατομική προσπάθεια των μαθητών, ωστόσο στην ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών: ποτέ, σπάνια, συχνά, πολύ συχνά*) 49 ερωτώμενοι δήλωσαν συχνά. Επίσης, την συλλογική προσπάθεια των μαθητών υποστήριξαν 62 άτομα εκ των οποίων, οι 36 δήλωσαν σπάνια στην ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών: ποτέ, σπάνια, συχνά, πολύ συχνά*). Με γνώμονα την ατομική προσπάθεια των μαθητών που δήλωσαν 91 υποκείμενα διαπιστώνουμε από την ερώτηση 18 (*Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από:* 1) Το σχολείο ως θεσμική οντότητα (μια δημόσια υπηρεσία, στην οποία ισχύουν οι νόμοι του κράτους), 2) Το σχολείο ως κοινωνική μονάδα (έναν παιδαγωγικό χώρο, ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών), 3) Γονείς, 4) Συνομηλίκους, 5) Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες), 6) Κοινωνικά δίκτυα (facebook, instagram, twitter, κ.ά.)) ότι οι 50 δήλωσαν τους συνομηλίκους ως φορείς επιρροής. Ωστόσο, 62 υποκείμενα που υποστήριξαν την συλλογική προσπάθεια των μαθητών, προκύπτει από την ερώτηση 18, οι 31 να αναφέρουν ότι επηρεάζονται από τους συνομηλίκους. Τέλος, όπως προκύπτει και από την ανάλυση της ερώτησης 16 (*Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή*

της ετερότητας: ναι, όχι) 94 υποκείμενα υποστηρίζουν ότι τα σχολικά εγχειρίδια δεν καλλιεργούν στους ημεδαπούς την αποδοχή της ετερότητας.

Στην συνέχεια, στην ερώτηση 8.α (*Αν ναι, από ποιους καταβλήθηκε προσπάθεια;*) θα προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε ποια είναι η συμπεριφορά των γονέων ως προς τους αλλοδαπούς τόσο ατομικά όσο και συλλογικά και ιδιαίτερα αν αυτή η συμπεριφορά διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην εικόνα που διαμορφώνουν οι γηγενείς για τους αλλοδαπούς. Στην αρχή, την ατομική προσπάθεια των γονέων υποστήριξαν 82 άτομα, από αυτούς στην ερώτηση 18 (*Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από: 1) Το σχολείο ως θεσμική οντότητα (μια δημόσια υπηρεσία, στην οποία ισχύουν οι νόμοι του κράτους), 2) Το σχολείο ως κοινωνική μονάδα (έναν παιδαγωγικό χώρο, ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών), 3) Γονείς, 4) Συνομηλίκους, 5) Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες), 6) Κοινωνικά δίκτυα(facebook, instagram, twitter, κ.ά.)*) 44 άτομα δήλωσαν ότι οι ημεδαποί επηρεάζονται από τους γονείς. Από την άλλη πλευρά 71 υποκείμενα δήλωσαν *συλλογική προσπάθεια των γονέων*, αλλά μόνο 34 από αυτούς δήλωσαν στην ερώτηση 18 ότι επηρεάζονται από τους γονείς.

Αξίζει να σημειωθεί ότι για να εξετάσουμε λεπτομερώς το τρίτο ερευνητικό ερώτημα κρίνεται απαραίτητο να προχωρήσουμε σε μια νέα σειρά συσχετισμών. Στην ερώτηση 10 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στους εορτασμούς των εθνικών επετείων; ναι, όχι*) 24 υποκείμενα δήλωσαν ότι οι αλλοδαποί συμμαθητές τους δεν συμμετείχαν στους εορτασμούς των εθνικών επετείων. Κατά συνέπεια, όπως παρατηρούμε από τις απαντήσεις τους στην ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών; ποτέ, σπάνια, συχνά, πολύ συχνά*) 10 άτομα αναφέρουν ότι συχνά οι γηγενείς μαθητές εκδήλωναν αρνητικές συμπεριφορές εις βάρος των αλλοδαπών συμμαθητών τους. Αργότερα, 5 από αυτούς απάντησαν στην ερώτηση 20.α (*Αν ναι, ποιες ήταν κυρίως οι στοχοποιημένες ομάδες: Αλβανία, Αφγανιστάν, Βουλγαρία, Γεωργία, Πακιστάν, Ρουμανία.*) πως οι Αλβανοί μαθητές βρίσκονταν στο επίκεντρο. Συνακόλουθο όλων αυτών, είναι η ερώτηση 21 (*Οι περισσότεροι συμμαθητές σου έδειξαν ενδιαφέρον να γνωρίσουν στοιχεία της κουλτούρας των αλλοδαπών συμμαθητών σας; για όλους, για ορισμένους, για κανέναν*) 12 υποκείμενα δήλωσαν για ορισμένους και οι 5 στην ερώτηση 21.α (*επιλέξατε το «για ορισμένους», ποια ήταν η χώρα προέλευσης;*) αναφέρουν ξανά τους Αλβανούς μαθητές.

Στο τελευταίο μέρος της παρούσας ενότητας θα αναλύσουμε το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, ώστε να διερευνήσουμε αν οι συμπεριφορές των παιδιών

επιβεβαιώνουν ποια μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας στην εκπαίδευση προτιμούν. Πρώτα θα παρουσιάσουμε το μοντέλο της αφομοίωσης, το οποίο διαφαίνεται από την ερώτηση 12 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; ναι, όχι*) και την ερώτηση 17 (*Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο; ναι, όχι*). Στην ερώτηση 12, 45 υποκείμενα δήλωσαν ναι, ενώ όχι 108. Στην ερώτηση 17, 60 απάντησαν ναι, και 93 όχι. Αξίζει να παρουσιάσουμε κάποιες από τις απαντήσεις όσων δήλωσαν ναι στην ερώτηση 12. Συγκεκριμένα, αναφέρουν:

«Θεωρώ απαραίτητο να διατηρούν τα πολιτισμικά στοιχεία της ομάδας τους και τις παραδόσεις τους, θα πρέπει όμως να σέβονται και τις παραδόσεις της χώρας που τους φιλοξενεί. Εμένα προσωπικά με έχει κοροϊδέψει αλλοδαπός συμμαθητής μου, επειδή ανέφερα κάτι για την Ορθοδοξία και επειδή έλεγα την προσευχή το πρωί στο σχολείο.

Μάλιστα, ο συγκεκριμένος υποστήριζε πως δεν θα έπρεπε να κάνουμε προσευχή στα σχολεία και να έχουμε σημαίες, γιατί τον προσβάλλουμε. Εμείς θεωρείται δεδομένο ότι πρέπει να τον σεβόμαστε αλλά γιατί δεν θεωρείται δεδομένο και το αντίστροφο; Άρα, καλό θα ήταν να συνεχίζουν να διατηρούν τον πολιτισμό τους εντός της ομάδας, τους εντός της ιδιωτικής τους σφαίρας».

«Οι συμπεριφορές αλλά και τα πολιτισμικά στοιχεία πρέπει σιγά σιγά να εκλείψουν και να αφομοιωθούν οι πληθυσμοί. Πρέπει δηλαδή να νιώσουν Έλληνες τα παιδιά αυτά».

«Γιατί όταν φιλοξενείσαι σε μια χώρα, πρέπει να σέβεσαι τη δική της ιστορία και θρησκεία. Όχι, να την αποδέχεσαι απαραίτητα αλλά να τη σέβεσαι».

«Να παραμένουν για τις οικογένειες τους χωρίς να παρεμβαίνουν στα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής».

«Γιατί κάποια αντιβαίνουν τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής και έρχονται σε σύγκρουση».

«Γιατί όταν εισέρχονται άνθρωποι από ξένη χώρα και μεταφέρουν τη δική τους κουλτούρα και έχουν την απαίτηση να τους σέβεσαι χωρίς να σε σέβονται, αυτό δημιουργεί συγκρούσεις και πολλές φορές ατυχήματα».

«Δεν υπάρχει καμία αντίρρηση να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Εννοείται, όμως, πως για να υπάρχει μια ομαλή ένταξη στην χώρα υποδοχής οφείλουν κι οι ίδιοι να σεβαστούν τον τρόπο ζωής και την κουλτούρα των κατοίκων της χώρας υποδοχής».

«Επειδή έτσι θα αλλοιωνόταν οι συνήθειες και τα έθιμα των ντόπιων, και ίσως εξαφανιζόταν μερικά επίσης».

«Απλά δεν γίνεται, δεν είναι εφικτό το πρωί που γίνετε η προσευχή να έχεις και τους Αφγανούς, και για άλλους πολλούς λόγους».

Ενδεικτικά θα παρουσιάσουμε κάποιες απαντήσεις όσων απάντησαν όχι. Συγκεκριμένα αναφέρουν:

«Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν την ελευθερία και το δικαίωμα να εκφράζονται ελεύθερα, να διατηρούν, να συντηρούν και να εμπλουτίζουν την ταυτότητα τους».

«Θεωρώ, πως πρέπει να υπάρχει κατανόηση και σεβασμός στα πολιτισμικά στοιχεία κάθε ατόμου, εφόσον δε βλάπτουν τα δικαιώματα και την ελευθερία των συνανθρώπων του».

«Όχι ,γιατί αυτή είναι η εθνικότητα τους και πρέπει να είναι υπερήφανοι και να την υποστηρίζουν».

«Ο πολιτισμός αποτελεί μέρος ολόκληρης της ζωής του ανθρώπου (κάθε ανθρώπου ανεξαρτήτως φύλου ηλικίας ύψους χρώματος εθνικότητας θρησκείας σεξουαλικού προσανατολισμού κ.ά.) οπότε κατά την ταπεινή μου γνώμη είναι αποκλειστικά δικό τους δικαίωμα εάν οι ίδιοι αποφασίσουν να μοιραστούν τα πολιτισμικά τους στοιχεία με άλλους ή απλώς να τα φυλάζουν για τους ίδιους σε ένα πιο ιδιωτικό επίπεδο».

«Θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντικό οι συμμαθητές να ανταλλάσουν στοιχεία πολιτισμού, παραδόσεων και συνηθειών, διευρύνονται οι ορίζοντες μας, είναι καλό να ερχόμαστε σε επαφή με άλλους λαούς».

«Ο καθένας έχει την προσωπική του ταυτότητα που μέσα σε αυτή εντάσσονται και τα πολιτιστικά στοιχεία της χώρας του. Εάν εγώ έχω το δικαίωμά να προβάλλω κάποια στοιχεία της δικής μου ταυτότητας έτσι και παιδιά διαφορετικής εθνικότητας μπορούν να έχουν το δικαίωμα να προβάλλουν και τα δικά τους συμπεριλαμβανόμενων και των πολιτιστικών. Αυτό όχι μόνο κακό δεν θα κάνει αλλά θα βοηθήσει όλους μας να γνωρίσουμε νέους πολιτισμούς».

«Από την μια πλευρά γιατί τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά τα οποία πρέπει να διατηρούνται καθώς αποτελούν και μέρος της πολιτισμικής συνέχειας της κάθε χώρας αλλά και από την άλλη πλευρά όλοι πρέπει να μάθουμε να δεχόμαστε το διαφορετικό, να μαθαίνουμε από αυτό και να αναπτυσσόμαστε. Η τριβή με διαφορετικές κουλτούρες και αντιλήψεις (και στα πλαίσια της Δημοκρατίας), καλλιεργούν αξίες όπως ο σεβασμός και η κατανόηση ενώ ταυτόχρονα αποτελούν θεμέλιο μιας υγιούς κοινωνίας, μη αποκλεισμού, η οποία ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις και τα δεδομένα της εποχής που ζούμε».

Με το αφομοιωτικό μοντέλο που εφαρμόζεται στην εκπαίδευση τα άτομα διαφορετικής εθνικής καταγωγής, με γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές συγχωνεύονται μαζί με τον γηγενή πληθυσμό της κυρίαρχης χώρας με απώτερο σκοπό να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της κοινωνίας.

Το επόμενο μοντέλο είναι το αντιρατσιστικό, το οποίο θα εξετάσουμε από την ερώτηση 13 (*Πιστεύετε ότι στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρξει ισότητα για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως της εθνικής/φυλετικής τους προέλευσης με σκοπό την καταπολέμηση ρατσιστικών προτύπων; ναι, όχι*) 147 άτομα δήλωσαν ναι και 6 όχι. Ενδεικτικά θα παρουσιάσουμε κάποιες από τις απαντήσεις όσων δήλωσαν ναι. Συγκεκριμένα αναφέρουν:

«Από την στιγμή που η συνύπαρξη των εθνοτήτων στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία που ζούμε είναι μονόδρομος, καλό θα ήταν όλοι να σέβονται τα δικαιώματα όλων, μαζί με το δικαίωμα για μόρφωση».

«Διότι κάθε άνθρωπος με βάση τη χώρα προέλευσης του μπορεί να χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη ταυτότητα, γεγονός που ενισχύει τη ποικιλομορφία και άρα είναι πολύ θετικό. Αλλά από εκεί και πέρα είμαστε όλοι άνθρωποι κι οφείλουμε να σεβόμαστε ο ένας τον άλλο, εφόσον βέβαια δε βλάπτει κι ο ένας τον άλλο με οποιονδήποτε τρόπο. Άρα, η αντιμετώπιση του ρατσισμού κυρίως μέσω της εκπαίδευσης είναι ηθική υποχρέωση του ανθρώπινου είδους».

«Φυσικά και πρέπει να υπάρχει! Τίθεται θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μάλιστα δικαιωμάτων των παιδιών....όλα τα παιδιά έχουν δικαιώματα και όλα τα παιδιά είναι ίσα!».

«Γιατί όλοι έχουμε δικαίωμα στην εκπαίδευση και πρέπει να υπάρχει ισότητα. Αυτό γιατί αν ο εκπαιδευτικός αντιμετωπίζει σαν προνομιούχους τους ημεδαπούς μαθητές, τότε οι αλλοδαποί μαθητές θα είναι απομονωμένοι. Αντίστοιχα, αν ο εκπαιδευτικός δίνει περισσότερη προσοχή στους αλλοδαπούς μαθητές, τότε οι ημεδαποί μαθητές θα αντιδράσουν γιατί θα νιώθουν ότι παραμελούνται. Κατά τη γνώμη μου, ο εκπαιδευτικός πρέπει να δίνει ίσες ευκαιρίες και ιδιαίτερη προσοχή σε όσους το έχουν ανάγκη, είτε είναι αλλοδαποί είτε ημεδαποί».

Ενδεικτικά θα παρουσιάσουμε κάποιες απαντήσεις όσων απάντησαν όχι. Συγκεκριμένα αναφέρουν:

«Η γλώσσα είναι ένα βασικό στοιχείο που αποτελεί πλεονέκτημα για τους γηγενείς απέναντι στους αλλοδαπούς».

«Ισότητα ως προς την αντιμετώπιση από καθηγητές και μαθητές αλλά όχι ίδια δυσκολία σε γλωσσικά μαθήματα».

«Γιατί η ισότητα δε συνεπάγεται αναγκαστικά και ευθέως δίκαιη μεταχείριση, μιας και η ιδιαίτερη πολιτισμική και κοινωνικό οικονομική προέλευση των αλλοδαπών δε λαμβάνεται υπόψη στη διδακτική πράξη αλλά κυρίως αυτή της κυρίαρχης κουλτούρας και εν γένει πολιτισμού».

Το αντιρατσιστικό μοντέλο στοχεύει στην ισότητα και στην εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων στο σχολείο που για να πραγματοποιηθούν, χρειάζεται το εκπαιδευτικό σύστημα να απαλλαγεί από τα εθνοκεντρικά πρότυπα.

Το διαπολιτισμικό μοντέλο θα το εξετάσουμε από την ερώτηση 14 (*Πιστεύετε ότι εξαιτίας της πολυπολιτισμικής χροιάς των σύγχρονων κοινωνιών η εκπαίδευση πρέπει να καλλιεργεί τον διαπολιτισμικό σεβασμό και την αλληλεγγύη; ναι, όχι*) στην οποία 150 άτομα απαντούν ναι και 3 όχι. Στόχος του διαπολιτισμικού μοντέλου είναι να εξασφαλίσει σε όλους τους μαθητές τις κατάλληλες συνθήκες για ενταχθούν με ισοτιμία σε μια κοινωνία, η οποία θα τους εξασφαλίσει κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο.

Τέλος, το πολυπολιτισμικό μοντέλο στην ερώτηση 15 (*Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό; Ναι, να εμπλουτιστεί με στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες, Όχι, να παραμείνει όπως έχει*) 117 άτομα δηλώνουν να εμπλουτιστεί με στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες, ενώ 36 να παραμείνει όπως έχει. Με το πολυπολιτισμικό μοντέλο όλοι οι μαθητές ανεξάρτητα από τις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές τους διαφορές να μπορέσουν να ενταχθούν στο σχολείο και να τους παρέχεται εκπαιδευτική ισότητα. Στόχος αυτού του μοντέλου είναι η δημιουργία μιας πραγματικά πολιτισμικά πλουραλιστικής κοινωνίας.

Επιπροσθέτως, θα παρουσιάσουμε μια σειρά από συσχετίσεις μεταξύ των μοντέλων. Αρχικά, στην ερώτηση 11 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία των αλλοδαπών μαθητών διατηρούνται ή χάνονται στο σχολείο; διατηρούνται, χάνονται*) 86 υποκείμενα δήλωσαν ότι χάνονται, ενώ 67 ότι διατηρούνται. Όπως διαπιστώνουμε στην 11.α (*Ποιες μειονοτικές ομάδες διατήρησαν και ποιες έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία;*) 55 από αυτούς ανέφεραν ότι οι *Αλβανοί μαθητές έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία*, 62 οι *Αφγανοί*, 60 οι *Βούλγαροι*, 58 οι *Ιρανοί*, 60 οι *Πακιστανοί*, 59 οι *Ρουμάνοι* και 56 οι *Σύριοι*. Σύμφωνα με τις απαντήσεις του συγκεκριμένου δείγματος, 20 από αυτούς στην ερώτηση 12.α (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε*

μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; Αν ναι, για ποιο λόγο;) αναφέρουν:

«Γιατί όταν φιλοξενείσαι σε μια χώρα, πρέπει να σέβεσαι τη δική της ιστορία και θρησκεία. Όχι να την αποδέχεσαι απαραίτητα αλλά να τη σέβεσαι».

«Να παραμένουν για τις οικογένειες τους χωρίς να παρεμβαίνουν στα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής».

«Δεν υπάρχει καμία αντίρρηση να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Εννοείται, όμως, πως για να υπάρχει μια ομαλή ένταξη στην χώρα υποδοχής οφείλουν κι οι ίδιοι να σεβαστούν τον τρόπο ζωής και την κουλτούρα των κατοίκων της χώρας υποδοχής».

«Απλά δεν γίνεται, δεν είναι εφικτό το πρωί που γίνετε η προσευχή να έχεις και τους Αφγανούς, και για άλλους πολλούς λόγους».

«Αρκεί να μην έρχονται σε κόντρα με τις συνήθειες, τις παραδόσεις και τα πολιτισμικά στοιχεία του τόπου που φιλοξενούνται».

Ότι διατηρούνται απάντησαν 67 άτομα εκ των οποίων, οι 25 στην ερώτηση 12.α (Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; Αν ναι, για ποιο λόγο;) ενδεικτικά κάποιοι αναφέρουν:

«Το πιστεύω από την άποψη ότι πολλοί προσπαθούν να τα επιβάλλουν στους άλλους και όχι να προσαρμοστούν στους κανόνες και την κουλτούρα της χώρας που τους φιλοξενεί. Αυτό δεν είναι λογικό».

«Γιατί θεωρώ ότι ο υπόλοιπος κόσμος δεν είναι υποχρεωμένος να τον δεχτεί αλλά εκείνος πρέπει να συμβιβαστεί με τα πρέπει της χώρας του και με ό, τι εκείνη πρεσβεύει...δεν είναι αναγκασμένη η κάθε χώρα να δέχεται τα πολιτισμικά στοιχεία γιατί στο τέλος "διαβρώνονται" τα δικά της».

Στην ερώτηση 12 (Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; ναι, όχι) 45 υποκείμενα δηλώνουν ναι, από αυτούς 26 στην ερώτηση 17 απαντούν ναι (Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο; Ναι, Όχι) και 16 υποκείμενα στην ερώτηση 15 (Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό; Ναι, να εμπλουτιστεί με

*στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες, Όχι, να παραμείνει όπως έχει)
υποστήριζαν να παραμείνει εθνοκεντρικό.*

Συμπεράσματα

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας πρόκειται να παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις αναλύσεις των ερευνητικών ερωτημάτων, για αυτό τον λόγο κρίνουμε απαραίτητο να τα παρουσιάσουμε αναλυτικά.

Αρχικά, όπως έχει διαπιστωθεί από την βιβλιογραφία μαθήματα όπως: η ιστορία, η γλώσσα, και τα θρησκευτικά, συμβάλλουν στην εγχάραξη της εθνικής ταυτότητας των μαθητών και ως αυριανών πολιτών αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα γύρω από τον οποίο δημιουργούνται οι αντιδράσεις. Ακόμη, η μελέτη περιβάλλοντος και η κοινωνιολογία στοχεύουν προς αυτή την κατεύθυνση. Ειδικότερα, το μάθημα της ιστορίας χρησιμοποιήθηκε κατά την περίοδο δημιουργίας των εθνικών κρατών για να διαμορφώσει έναν φρονηματιστικό χαρακτήρα στους μαθητές, διότι με αυτόν τον τρόπο καλλιεργούνταν στους μαθητές μια κοινή αναπαράσταση του έθνους τους⁷⁸. Από την στιγμή, που το σχολείο αναγνωρίζει ότι υπάρχουν θρησκευτικά και εθνικά χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν τους μαθητές μεταξύ τους, κρίνεται απαραίτητο να αντιμετωπίζονται με σεβασμό. Δεν είναι εφικτό λοιπόν, το μάθημα της ιστορίας να διδάσκεται σαν να απευθύνεται μόνο σε συλλογικές ταυτότητες. Από την μια πλευρά έχουμε ένα σχολείο που προσπαθεί να αποκτήσει πολυπολιτισμικό χαρακτήρα, όμως ταυτόχρονα το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει εθνοκεντρικό με απώτερο σκοπό να δημιουργήσει μια ενιαία εθνική συνείδηση σε όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως της εθνικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας⁷⁹. Σύμφωνα με τους: Γουβιά και Θεριανό «*Το μάθημα της ιστορίας διακρίνεται για την μονογραμμική εξέταση της ιστορικής εξέλιξης, δηλαδή η εξέλιξη βασίζεται στο σχήμα Αρχαία Ελλάδα> Ρώμη> Βυζάντιο> Ελλάδα*»⁸⁰.

Επίσης, μέσω του μαθήματος της ιστορίας επιδιώκεται να διαμορφωθεί στους γηγενείς μαθητές η εικόνα για τον εθνικό «άλλον», αλλά και να ενισχυθεί η εικόνα για τον εθνικό «εαυτό». Η Ιστορία είναι ένα μάθημα που διακατέχεται από στερεότυπα, προκαταλήψεις και εχθροπραξίες, τα οποία χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν την εικόνα του εθνικού εαυτού. Οι αναφορές σε άλλους πολιτισμούς, γίνονται μόνο για τα γεγονότα που σχετίζονται με την ελληνική επικράτεια⁸¹. Το ίδιο συμβαίνει με το μάθημα της γλώσσας και των θρησκευτικών. Η Γλώσσα που διδάσκεται στο σχολείο

⁷⁸Γκότοβος. Α.,όπ.παρ.,σελ.42.

⁷⁹Οπ. παρ., σελ.43.

⁸⁰Γουβιάς. Δ., Θεριανός. Κ., όπ.παρ.,σελ. 286.

⁸¹Οπ. παρ., σελ.286.

δεν είναι μόνο ένα μέσο επικοινωνίας, αλλά μεταβιβάζει έννοιες, νοήματα και αξίες. Από το Νηπιαγωγείο μέχρι το Δημοτικό παρουσιάζεται σαν μια διαχρονική συνέχεια, η οποία είναι απαραίτητη για την θεμελίωση της εθνικής ταυτότητας, διότι αποδεικνύει μια πολιτισμική παράδοση πολλών αιώνων. Επιπλέον, στο Αναλυτικό Πρόγραμμα της Γλώσσας και των Θρησκευτικών γίνεται συχνή αναφορά στον χριστιανισμό, με αποτέλεσμα από την μια πλευρά ο αλλοδαπός μαθητής να μην διαμορφώσει υγιή, θετικά πρότυπα για τον ελληνικό πολιτισμό και από την άλλη ο ημεδαπός μαθητής να μην εξοικειώνεται με το «διαφορετικό» και τον ανάλογο σεβασμό που οφείλει να δείξει στην νέα κατάσταση⁸².

Τέλος, θα κάνουμε μια μικρή αναφορά στο Αναλυτικό Πρόγραμμα της Μελέτης Περιβάλλοντος και της Κοινωνιολογίας. Και στα δύο μαθήματα διακρίνουμε συνήθως διάφορες στερεοτυπικές αναφορές και σχολιασμούς που ενισχύουν την διάκριση στο «διαφορετικό». Ακόμα, έννοιες όπως η «παράδοση» και ο «πολιτισμός» χρησιμοποιούνται για να αναδείξουν την σπουδαιότητα των Ελληνικών σχολικών παρελάσεων ή τις παραδοσιακές στολές⁸³.

Σύμφωνα με τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι από το δείγμα του ερωτηματολογίου μας επιβεβαιώνεται το εξής: στην ερώτηση 16 (*Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας; ναι, όχι*) 94 υποκείμενα απάντησαν *όχι*, άρα συμπεραίνουμε ότι οι ημεδαποί μαθητές δεν είναι εξοικειωμένοι με το «διαφορετικό». Συνεπώς, τα μαθήματα με τον τρόπο που διδάσκονται στο Ελληνικό σχολείο προβάλλουν τους αξιακούς κώδικες της κυρίαρχης ομάδας σαν τους σημαντικότερους. Κρίνεται απαραίτητο, ιδιαίτερα για τον τρόπο που διδάσκεται το μάθημα της Ιστορίας τα γεγονότα να προσεγγίζονται με αντικειμενικό χαρακτήρα χωρίς να στοχοποιούνται γειτονικοί ή άλλοι λαοί.

Τα παραπάνω στοιχεία αφορούν την δεύτερη από τις τέσσερις λειτουργίες του σχολείου η οποία είναι: η *Μεταβίβαση κανονιστικών στοιχείων (ιδεολογική λειτουργία)*. Σύμφωνα με τον Γκότοβο (2003), με τον όρο *κανονιστικά στοιχεία*, εννοούμε τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε κυρίαρχης ομάδας, τα οποία διδάσκονται στο σχολείο και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την κοινωνική αλληλεπίδραση των μαθητών αλλά είναι στοιχεία μάθησης και διαπαιδαγώγησης. Για να είναι επιτευχθεί η κοινωνική αλληλεπίδραση είναι σκόπιμο να υπάρξουν κάποιοι κανόνες αφού όλα τα κανονιστικά

⁸²Οπ. παρ., σελ.285.

⁸³Οπ. παρ., σελ.287.

στοιχεία της ανθρώπινης δράσης στηρίζονται σε αξίες που μπορεί αφορούν μια κοσμοθεωρία⁸⁴.

Με γνώμονα τις απαντήσεις των υποκειμένων γίνεται αντιληπτό ότι στους μαθητές έχει δημιουργηθεί μια ισχυρή εθνική συνείδηση, η οποία καλλιεργήθηκε κυρίως από τα μαθήματα της γλώσσας, της ιστορίας και των θρησκευτικών στο σχολείο, όπως επιβεβαιώνεται και από τις απαντήσεις των υποκειμένων. Ενδεικτικά αναφέρουμε δύο παραδείγματα:

«Απλά δεν γίνεται, δεν είναι εφικτό το πρωί που γίνετε η προσευχή να έχετε και τους Αφγανούς, και για άλλους πολλούς λόγους».

«Θεωρώ απαραίτητο να διατηρούν τα πολιτισμικά στοιχεία της ομάδας τους και τις παραδόσεις τους, θα πρέπει όμως να σέβονται και τις παραδόσεις της χώρας που τους φιλοξενεί. Εμένα προσωπικά με έχει κοροϊδέψει αλλοδαπός συμμαθητής μου, επειδή ανέφερα κάτι για την Ορθοδοξία και επειδή έλεγα την προσευχή το πρωί στο σχολείο.

Μάλιστα, ο συγκεκριμένος υποστήριζε πως δεν θα έπρεπε να κάνουμε προσευχή στα σχολεία και να έχουμε σημαίες, γιατί τον προσβάλλουμε. Εμείς θεωρείται δεδομένο ότι πρέπει να τον σεβόμαστε αλλά γιατί δεν θεωρείται δεδομένο και το αντίστροφο; Άρα, καλό θα ήταν να συνεχίζουν να διατηρούν τον πολιτισμό τους εντός της ομάδας, τους εντός της ιδιωτικής τους σφαίρας».

Συμπεραίνουμε, πως οι εν λόγω μαθητές φοβούνται ότι βεβηλώνεται τόσο η θρησκευτική όσο και η εθνική τους ταυτότητα. Η θρησκεία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την κοινωνική πραγματικότητα γύρω τους, διότι αποτελεί ένα μέσο για την νοηματοδότηση διάφορων εννοιών που σχετίζονται τόσο με τον άνθρωπο όσο και με την κοινωνία. Σύμφωνα με τον Erich Fromm, αν η θρησκεία είναι ένα κοινωνικό γεγονός για τον άνθρωπο που γίνεται ταυτόχρονα αντικείμενο λατρείας και προσανατολισμού, τότε η θρησκεία συνδέεται και με την κοινωνία, επειδή συμβάλλει στην μεταβίβαση γνώσεων που σηματοδοτούν την σκέψη και τις δράσεις των ανθρώπων, αφού αποτελεί τον συνδετικό κρίκο για τα μέλη που απαρτίζουν μια κοινότητα⁸⁵. Κατά συνέπεια, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των υποκειμένων η στιγμή της προσευχής για τους γηγενείς μαθητές στο σχολείο είναι ιερή και με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών αισθάνονται ότι παραβιάζεται. Το ίδιο συμβαίνει και με την εθνική ταυτότητα, καθώς αποτυπώνει την

⁸⁴Γκότοβος, Α.,(2003), *Η λογική του υπαρκτού σχολείου*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.181.

⁸⁵Αραβοσιτάς, Θ., Κούρτη- Καζούλλη, Β., Σκούρτου, Ε., Τρίφωνα, Π.,(2019)*Ζητήματα γλώσσας, ετερότητας και εκπαίδευσης* Αθήνα:Gutenberg, σελ.167.

συλλογικότητα που νιώθουν οι πολίτες στα πλαίσια ενός εθνικού κράτους, αφού ως μαθητές είχαν αποκτήσει έναν έντονο ομογενοποιητικό χαρακτήρα, ο οποίος διαμορφώθηκε κυρίως μέσω των σχολικών μαθημάτων. Με γνώμονα τις παραπάνω θεωρίες οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι γηγενείς μαθητές χρησιμοποιούν την θρησκευτική, την εθνική και την γλωσσική τους ταυτότητα για να συγκροτήσουν την έννοια της ετερότητας.

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους, που μέσω του σχολείου μεταβιβάζει γνώσεις και νοήματα που σχετίζονται με την κυρίαρχη ιδεολογία του έθνους. Ιδιαίτερα το ελληνικό σχολείο είναι εθνοκεντρικό, διότι γίνονται συχνές αναφορές στα επιτεύγματα των προγόνων του παρελθόντος με στόχο να διαμορφώσουν οι μαθητές την εικόνα του «εθνικού εαυτού». Η προσήλωση στα κατορθώματα του παρελθόντος ενισχύει την εθνική υπερηφάνεια των μαθητών με αποτέλεσμα οι μαθητές να αισθάνονται υπεροχή για το δικό τους έθνος έναντι άλλων θεωρώντας μόνο ότι οι δικός τους πολιτισμός είναι άξιος⁸⁶.

Στην συνέχεια, στην ερώτηση 9 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στις σχολικές δραστηριότητες;*) την ερώτηση 10 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στους εορτασμούς των εθνικών επετείων;*) και την ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών;*) διαπιστώνουμε ότι οι γηγενείς μαθητές είχαν δημιουργήσει μια στερεοτυπική εικόνα για τους Αλβανούς μαθητές, αφού γίνεται συχνή αναφορά σε αυτούς. Όπως φαίνεται, οι Αλβανοί μαθητές συγκεντρώνουν πολλά αρνητικά χαρακτηριστικά όπως, ότι απέχουν από τις εθνικές επετείους και γενικότερα από τις σχολικές δραστηριότητες. Αυτή η εικόνα που είχαν διαμορφώσει οι γηγενείς για τα παιδιά από την Αλβανία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το πολιτισμικό υπόβαθρο που έχουν αποκτήσει κατά την διάρκεια της ζωής τους για αυτούς. Άρα, η σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στους ημεδαπούς και αλλοδαπούς μαθητές διακρινόταν από δυσκολίες, αφού οι γηγενείς τις απέδιδαν στην γενικότερη στάση των αλλοδαπών ή στο γεγονός ότι δεν τους ενδιέφεραν κάποια σχολικά μαθήματα όπως η γλώσσα ή τα θρησκευτικά για αυτό έπρεπε να φοιτούν σε διαπολιτισμικό σχολείο. Επίσης, από το δείγμα μας μόνο 24 γηγενείς μαθητές βοήθησαν στην ένταξη των αλλοδαπών στο σχολείο. Τέλος, παρόλο που μόνο 6 υποκείμενα δήλωσαν ότι οι γηγενείς μαθητές εκδήλωναν αρνητικές

⁸⁶Γκότοβος, *όπ., παρ.*, σελ.26-28.

συμπεριφορές στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους, το συγκεκριμένο δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό για τέτοιου είδους συμπεριφορές.

Τα στερεότυπα είναι οι κοινές πεποιθήσεις, οι νόρμες και οι παραδοχές που έχουν αποκτήσει οι άνθρωποι κατά την διάρκεια της ζωής τους και τα χρησιμοποιούν για να μπορούν να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα. Επιπλέον, δημιουργούνται από την ανάγκη των ατόμων να κατανοούν τον κόσμο. Κατά αυτό τον τρόπο τα στερεότυπα βοηθούν τους ανθρώπους να διαμορφώνουν απλουστευμένες εικόνες για την κοινωνική πραγματικότητα. Μέσω αυτών των απλουστεύσεων τα άτομα συνηθίζουν να κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους, στους οποίους αποδίδουν χαρακτηριστικά ή ιδιότητες με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια εικόνα τόσο για τον χαρακτήρα όσο και για την συμπεριφορά του «άλλου»⁸⁷.

Κατά την ανάλυση του ερωτηματολογίου κρίθηκε απαραίτητο να συσχετίσουμε τα μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας με την συμπεριφορά των γηγενών μαθητών έναντι των αλλοδαπών συμμαθητών τους στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας. Πρώτα, θα εξετάσουμε το αφομοιωτικό μοντέλο. Σχετικά με τον τρόπο που επιτεύχθηκε η συνύπαρξη μεταξύ τους προκύπτει ότι: στην ερώτηση 4 (*Πιστεύετε ότι η συνύπαρξή σας με συμμαθητές σας διαφορετικής εθνικής καταγωγής ήταν: πολύ δύσκολη, δύσκολη, αδιάφορη, θετική, πολύ θετική, κανονική*) 18 υποκείμενα δήλωσαν *αδιάφορη* όμως, όπως επιβεβαιώνεται και από την ερώτηση 12 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; ναι, όχι*) 45 υποκείμενα απάντησαν *ναι*, και στην ερώτηση 17 (*Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο; ναι, όχι*) 26 άτομα από το παραπάνω δείγμα ξανά δήλωσαν *ναι*. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 9 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στις σχολικές δραστηριότητες; ναι, όχι*) 143 άτομα απάντησαν *ναι*, όπως και στην ερώτηση 10 (*Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στους εορτασμούς των εθνικών επετείων; ναι, όχι*) 125 από αυτούς απάντησαν ξανά *ναι*, και στην ερώτηση 11 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία των αλλοδαπών μαθητών διατηρούνται ή χάνονται στο σχολείο; διατηρούνται, χάνονται*) 70 άτομα υποστήριξαν ότι *χάνονται*. Από τους παραπάνω συσχετισμούς παρατηρούμε ότι οι φοιτητές υποστήριξαν ότι είναι απαραίτητο να αφομοιωθούν οι αλλοδαποί μαθητές στο

⁸⁷ Παρθένης, Χ., *όπ.παρ.*, σσ.164-166.

εκπαιδευτικό σύστημα για την σωστή λειτουργία της κοινωνίας για αυτό πρέπει να μαθαίνουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα την γλώσσα της κυρίαρχης ομάδας.

Ακολουθώντας, θα ερευνήσουμε το αντιρατσιστικό μοντέλο. Στην ερώτηση 5 (Πιστεύετε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες στο σχολείο που καθιστούσαν δύσκολη την συνύπαρξή σας μαζί τους; ναι, όχι) 24 υποκείμενα απάντησαν ναι, οι 13 από αυτούς στην ερώτηση 5.α ((Αν ναι, ποιες ήταν; (Παρακαλώ αναφέρετε τη χώρα ή τις χώρες προέλευσης)) ανέφεραν τα παιδιά από την Αλβανία. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 6 (Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας; ναι, όχι) 10 άτομα δήλωσαν όχι. Παραθέτουμε τα λόγια τους:

«Έχουμε διαφορετική κουλτούρα και συνήθειες. Είμαστε δυο εντελώς διαφορετικοί λαοί χωρίς πολλά κοινά στοιχεία και αυτό δυσκολεύει την συνύπαρξη. Επίσης, έχουμε αρκετά διαφορετικές ανάγκες».

«Δημιουργούσαν πολλές φορές φασαρίες»

«Δεν τους αφορούσαν όλα τα εθνικά θέματά μας, όπως για παράδειγμα η ιστορία μας και η θρησκεία μας. Έτσι δημιουργούσαν προβλήματα πολλές φορές»

«Γιατί δεν είχαν το ίδιο επίπεδο με εμάς, δεν ήξεραν τη γλώσσα και το μόνο που έκαναν ήταν να δημιουργούν προβλήματα και να τσακώνονται, αν και τους φερόμασταν καλά. Επίσης, δεν ήθελαν να προσαρμοστούν στις δικές μας συνήθειες. Αντίθετα, με Αλβανούς, Ρουμάνους, Σέρβους και γενικά συμμαθητές μου από Ευρωπαϊκές χώρες ήταν όλα καλά στο 99% των περιπτώσεων».

Παρόλα αυτά, από το συγκεκριμένο δείγμα των 10 ατόμων στην ερώτηση 13 (Πιστεύετε ότι στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρξει ισότητα για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως της εθνικής/φυλετικής τους προέλευσης με σκοπό την καταπολέμηση ρατσιστικών προτύπων; ναι, όχι) φαίνεται να υποστηρίζουν το αντιρατσιστικό μοντέλο, αναιρώντας τις παραπάνω στάσεις τους και το δικαιολογούν ως εξής:

«Από την στιγμή που η συνύπαρξη των εθνοτήτων στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία που ζούμε είναι μονόδρομος, καλό θα ήταν όλοι να σέβονται τα δικαιώματα όλων, μαζί με το δικαίωμα για μόρφωση».

«Πρέπει να υπάρχει ισότητα γιατί είμαστε όλοι ίσοι και δεν θα έπρεπε να υπάρχει ρατσισμός Ελλήνων προς αλλοδαπών. Το θέμα είναι ότι σε μερικά σχολεία οι Έλληνες είναι μειονότητα και δέχονται μπουλινγκ από αλλοδαπούς».

«Μόνο από την άποψη της παροχής εκπαίδευσης σε όλους. Κατά τα άλλα, τα παιδιά που δεν ξέρουν τη γλώσσα και την κουλτούρα της Ελλάδας θα έπρεπε να φοιτάνε σε χωριστά

σχολεία, τουλάχιστον μέχρις ότου φτάσουν σε ένα ικανό επίπεδο κατανόησης και σεβασμού της. Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πιστεύω ότι είναι αρκετά όσα διδάσκονται για την καταπολέμηση του ρατσισμού».

Τέλος, στην ερώτηση 22 (Είχατε παρατηρήσει αν οι καθηγητές σας αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους αλλοδαπούς συμμαθητές σας;) 81 άτομα απάντησαν ναι και το αιτιολόγησαν ως εξής:

«Τους αδικούσαν στη βαθμολογία, τους παραμέριζαν».

«Αδιαφορούσαν».

«Δεν τους έδιναν προβάδισμα συμμετοχής στην τάξη».

«Είχαν χαμηλές προσδοκίες για τις επιδόσεις τους».

«Ήταν προκατειλημμένοι οι περισσότεροι καθηγητές ότι δεν θα τα κατάφερναν και τόσο καλά λόγω δυσκολίας στη γλώσσα και δεν τους έδιναν και πολλές ευκαιρίες για συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα και οι ίδιοι οι αλλοδαποί μαθητές να αδιαφορούν και να μην έχουν κανένα ενδιαφέρον για το μάθημα».

«Δεν τους βοηθούσαν όσο χρειάζονταν».

«Τους συμπεριφέρονταν πολύ καλύτερα απ' ότι στους ημεδαπούς και έκαναν τα στραβά μάτια ακόμα κι όταν έκαναν κάτι κατά των κανόνων του σχολείου».

«Θέλω να τονίσω ότι οι Αλβανοί μαθητές των χωριών έχουν διαφορετική νοοτροπία από αυτών των πόλεων. Π.χ. Σπάνια από το σχολείο μου κάποιος μαθητής αλβανικής καταγωγής θα διάβαζε, θα καθόταν ήσυχος στην τάξη κλπ».

«Πρότειναν να προσφέρουν μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας μετά το πέρας του σχολικού ωραρίου για όσους μαθητές ήθελαν και χρειαζόταν λίγη περισσότερη βοήθεια».

«Δεν υπήρχε αρνητική στάση από τους καθηγητές».

«Υπήρχε ισότητα».

«Σε ορισμένες περιπτώσεις κάποιοι αλλοδαποί μαθητές γίνονταν ο αποδιοπομπαίος τράγος».

«Τους φερόταν με κατανόηση».

Από τα 81 άτομα οι περισσότεροι φαίνεται να δηλώνουν ότι οι καθηγητές δεν ευνοούσαν τους αλλοδαπούς μαθητές τους στην σχολική μονάδα, διότι εκδήλωναν αρνητικές συμπεριφορές, ενώ λίγοι είναι αυτοί που υποστήριξαν ότι τους συμπεριφέρονταν με σεβασμό και κατανόηση. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι το αντιρατσιστικό μοντέλο δεν φαίνεται να εφαρμόζεται στο σχολείο με απώτερο σκοπό την καταπολέμηση και την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων.

Το τρίτο μοντέλο που πρόκειται να εξετάσουμε είναι το διαπολιτισμικό. Αρχικά, στην ερώτηση 16 (*Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας; ναι, όχι*) 94 υποκείμενα απάντησαν *όχι*, έπειτα στην ερώτηση 19 (*Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών; ποτέ, σπάνια, συχνά, πολύ συχνά*) 44 άτομα δήλωσαν *σπάνια* εκ των οποίων οι 27 αναφέρουν ότι οι Αλβανοί μαθητές δέχονταν αρνητικές συμπεριφορές. Επίσης, στην ερώτηση 22 (*Είχατε παρατηρήσει αν οι καθηγητές σας αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους αλλοδαπούς συμμαθητές σας; ναι, όχι*) 53 υποκείμενα δήλωσαν *ναι*, από τους οποίους οι 24 απάντησαν ότι τους φέρονταν *με κατανόηση*, αλλά 17 άτομα ανέφεραν ότι *αδιαφορούσαν*. Τέλος, στην ερώτηση 14 (*Πιστεύετε ότι εξαιτίας της πολυπολιτισμικής χροιάς των σύγχρονων κοινωνιών η εκπαίδευση πρέπει να καλλιεργεί τον διαπολιτισμικό σεβασμό και την αλληλεγγύη; ναι, όχι*) και οι 53 επιβεβαιώνουν το διαπολιτισμικό μοντέλο. Συνεπώς, οι φοιτητές θα επιθυμούσαν, η εκπαίδευση να αποκτήσει έναν διαφορετικό χαρακτήρα προσανατολισμένο στην απόκτηση διαφορετικών εμπειριών και γνώσεων από διαφορετικούς λαούς που θα συμβάλλει στην γνωστική και πνευματική εξέλιξη των μαθητών.

Τελευταίο, θα διερευνήσουμε το πολυπολιτισμικό μοντέλο. Στην ερώτηση 16 (*Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας; ναι, όχι*) 94 υποκείμενα απάντησαν *όχι* εκ των οποίων, 85 δήλωσαν στην ερώτηση 15 (*Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό; Ναι, να εμπλουτιστεί με στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες, όχι, να παραμείνει όπως έχει*) να *εμπλουτιστεί*. Κατά συνέπεια, οι φοιτητές επέλεξαν το πολυπολιτισμικό μοντέλο, ώστε μέσω των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων που υπάρχουν σε μια κοινωνία να εξασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή.

Από τα τέσσερα μοντέλα που παρουσιάσαμε θα επικεντρωθούμε στο αφομοιωτικό, καθώς όπως προκύπτει από την ερώτηση 12 (*Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής; ναι, όχι*) 45 υποκείμενα το υποστηρίζουν και αναφέρουν τα εξής:

«Επειδή έτσι θα αλλοιωνόταν οι συνήθειες και τα έθιμα των ντόπιων, και ίσως εξαφανιζόταν μερικά επίσης».

«Απλά δεν γίνεται, δεν είναι εφικτό το πρωί που γίνετε η προσευχή να έχεις και τους Αφγανούς, και για άλλους πολλούς λόγους».

Επιπλέον, στην ερώτηση 17 (*Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο; ναι, όχι*) 60 υποκείμενα επέλεξαν ξανά το αφομοιωτικό μοντέλο. Συνολικά, 105 άτομα από τους 153 επέλεξαν το αφομοιωτικό μοντέλο. Από τις παραπάνω αναλύσεις συμπεραίνουμε ότι η εκπαίδευση ασκεί τεράστια επιρροή στους μαθητές και ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους έχει κατορθώσει να τους καλλιεργήσει ένα αίσθημα ομοιογενοποίησης, συλλογικότητας και συνοχής στα παιδιά. Διότι αυτά τα στοιχεία συνθέτουν κάθε έθνος, ως εκ τούτου οι μαθητές και ως αυριανοί πολίτες αισθάνονται ότι θα χάσουν αυτά τα χαρακτηριστικά εξαιτίας των μειοψηφικών ομάδων. Για αυτό τον λόγο, οι περισσότεροι φοιτητές φαίνεται να προτιμούν το αφομοιωτικό μοντέλο, ώστε η εκπαιδευτική πολιτική του κράτους να εντάξει ταχύτατα τα παιδιά που ανήκουν σε πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες στο εκπαιδευτικό σύστημα με την διδασκαλία της γλώσσας και του πολιτισμού της χώρας υποδοχής ή να τους αποκλείσει από την σχολική μονάδα για να βρίσκεται το κράτος σε μια ομαλή λειτουργία.

Από τις αναλύσεις που πραγματοποιήσαμε, συμπεράναμε ότι οι γηγενείς μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα κυρίως από τους γονείς τους. Όπως προέκυψε από την ερώτηση 18 (*Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από: το σχολείο ως θεσμική οντότητα(μια δημόσια υπηρεσία, στην οποία ισχύουν οι νόμοι του κράτους), το σχολείο ως κοινωνική μονάδα (έναν παιδαγωγικό χώρο, ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών),τους γονείς, τους, συνομηλίκους, Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες), Κοινωνικά δίκτυα (facebook, instagram, twitter, κ.α.)* 83 άτομα επέλεξαν τους γονείς, 82 τους συνομηλίκους και 75 τα κοινωνικά δίκτυα. Από τους τρεις φορείς που επέλεξαν, ο μείζων παράγοντας επιρροής είναι η οικογένεια για την διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων. Στην συνέχεια, στην ερώτηση 23 (*Ως φοιτητές πλέον, ποια πιστεύετε ότι είναι τα απαραίτητα εφόδια, ώστε τα παιδιά εφηβικής ηλικίας να διαχειρίζονται σωστά την ετερότητα;*) η οποία είναι ανοιχτού τύπου, 35 φοιτητές υποστήριξαν ότι η οικογένεια έχει χρέος να μεταλαμπαδεύσει στα παιδιά τον σεβασμό, και την κατανόηση σε θέματα που σχετίζονται με την «διαφορετικότητα» και ως πρώτος φορέας κοινωνικής οργάνωσης οφείλει να καλλιεργήσει στους νέους αρετές, ιδανικά και αξίες. Ωστόσο, αν μέσα στην οικογένεια εκφράζονται αρνητικές στάσεις και συμπεριφορές σε θέματα διαπολιτισμικού περιεχόμενου, τότε είναι φυσικό τα παιδιά να υιοθετούν ανάλογες απόψεις. Επίσης, οι συνομηλικοί είναι ένας παράγοντας που μπορεί να

συντελέσει στην διαμόρφωση στάσεων. Τέλος, και τα κοινωνικά δίκτυα επηρεάζουν την κρίση των παιδιών, άλλοτε θετικά άλλοτε αρνητικά.

Για την ερώτηση 23 (*Ως φοιτητές πλέον, ποια πιστεύετε ότι είναι τα απαραίτητα εφόδια, ώστε τα παιδιά εφηβικής ηλικίας να διαχειρίζονται σωστά την ετερότητα;*) θεωρήσαμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε δύο βασικά στοιχεία που κατά την δική μας άποψη απουσίαζαν από τις σκέψεις των φοιτητών. Πρώτα απ' όλα επειδή στο συγκεκριμένο δείγμα περιλαμβάνονται φοιτητές από παιδαγωγικές και «καθηγητικές» σχολές, παρατηρήσαμε ότι ως μελλοντικοί εκπαιδευτικοί μόνο 5 από τα 153 άτομα έχουν αναγνωρίσει ότι το αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα είναι εθνοκεντρικό και είναι απαραίτητο να αλλάξει. Παραθέτουμε τα λόγια τους:

«Η οικογένεια να διδάξει κατάλληλα τα παιδιά για την διαφορετικότητα και να μην στοχεύει σε εθνικιστική διαπαιδαγώγηση μέσα στο σπίτι. Η εκπαίδευση, επίσης, να μην είναι εθνοκεντρική. Τα ΜΜΕ να έχουν περισσότερες εκπομπές που να παρουσιάζουν διαφορετικές κουλτούρες στον κόσμο»

«Σωστή διαπαιδαγώγηση από τους γονείς, καλύτερα και πιο διαπολιτισμικά γραμμένα σχολικά εγχειρίδια και καλλιέργεια θετικού κλίματος μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό».

«Ενημέρωση των διαφορετικών κουλτουρών και κατανόηση . Ας δουν τα πράγματα από τη ματιά των αλλοδαπών που έρχονται σε μια κενή χώρα. Αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος με σκοπό μια σωστή ένταξη των αλλοδαπών στα σχολεία».

«Θεωρώ πως η παρουσίαση πολλών εθνικοτήτων στα σχολικά εγχειρίδια θα βοηθούσε πολύ να κατανοήσουν οι μαθητές πως το έθνος τους δεν είναι το μόνο αξιόλογο».

«Να μην έχουν τόσο εμμονή οι γονείς με την ιστορία και να θεωρούν το ελληνικό έθνος ως ανώτερο (χωρίς σε καμία περίπτωση να αμφισβητώ την σπουδαιότητα) Η ουσία είναι να θαυμάζουμε να κρίνουμε να προβληματιζόμαστε από αυτήν και όχι να την κάνουμε εργαλείο διαχωρισμού ανθρώπων».

Οι υπόλοιποι αναφέρονται σε κοινότοπες απαντήσεις, όπως στην οικογένεια και στο τρόπο που οφείλει να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά της. Τέλος, κανένας φοιτητής δεν αναφέρει ότι πρέπει να αλλάξει ο τρόπος εκπαίδευσης των υποψηφίων εκπαιδευτικών, δηλαδή να αποκτήσουν τις κατάλληλες γνώσεις, ώστε να διδάξουν με τον καλύτερο τρόπο τόσο τους γηγενείς μαθητές όσο και τους αλλοδαπούς.

Εν κατακλείδι, κρίνουμε απαραίτητο να αναφέρουμε ότι η πολιτική ορθότητα αντανakλάται στις απόψεις των φοιτητών. Αναλυτικότερα, το κίνημα τις πολιτικής ορθότητας ξεκίνησε την δεκαετία του '60 στις Η.Π.Α, διότι αναδείχθηκαν καινούριες

διαφορετικές κοινωνικές, πολιτισμικές και εθνικές ομάδες. Γι αυτό τον λόγο η πολιτική ορθότητα στόχευσε στην καλλιέργεια του σεβασμού και της κατανόησης σε θέματα πολυπολιτισμικού περιεχομένου, κυρίως μέσω των βιβλίων που απευθύνονταν σε παιδιά. Με αυτό τον τρόπο τόσο τα άτομα που ανήκαν στις μειοψηφικές ομάδες θα διαμόρφωναν καλύτερη εικόνα για τον εαυτό τους, αλλά και τα υπόλοιπα παιδιά θα απέβαλλαν το αίσθημα της ανωτερότητας σε θέματα που σχετίζονται με το φύλο, το έθνος ή την φυλή.

Άρα, τα παιδικά βιβλία απέκτησαν έναν πλουραλιστικό χαρακτήρα, καθώς επιδιώχθηκε να καταπολεμηθεί κάθε είδους ρατσιστική συμπεριφορά με σκοπό τα παιδιά να έρθουν σε επαφή με φυλετικές ή πολιτισμικές μειονότητες. Συνεπώς, στόχος της πολιτικής ορθότητας είναι να αντιτίθεται σε συμπεριφορές που στιγματίζουν ή μειώνουν ομάδες ανθρώπων που φέρουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς το έθνος, το χρώμα, το φύλο κ.ο.κ. Εν μέρει, η πολιτική ορθότητα έχει θετικό πρόσημο, διότι συμβάλλει στην δημιουργία υγιών και θετικών στάσεων, αντίθετα λειτουργεί δεσμευτικά στα άτομα, αφού περιορίζει την πνευματική τους εξέλιξη, γιατί υπάρχει ο φόβος της λογοκρισίας⁸⁸.

⁸⁸ Προφορική ανακοίνωση από το 4^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Διαπολιτισμική εκπαίδευση-Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη γλώσσα που διοργάνωσε το Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών από 28 Ιουνίου έως 1 Ιουλίου 2021.

Παράρτημα

Τα κριτήρια διαμόρφωσης των αντιλήψεων για την ετερότητα από τους γηγενείς μαθητές.

Δημογραφικά στοιχεία

1.Φύλο

2.Ηλικία

3.Από ποιο σχολείο αποφοιτήσατε;

(Μπορείτε να γράψετε απλώς τον Δήμο και όχι αναγκαία συγκεκριμένο σχολείο).

4.Πιστεύετε ότι η συνύπαρξή σας με συμμαθητές σας διαφορετικής εθνικής καταγωγής ήταν:

Πολύ δύσκολη ☐

Δύσκολη ☐

Αδιάφορη ☐

Θετική ☐

Πολύ θετική ☐

Κανονική ☐

5.Πιστεύετε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες στο σχολείο που καθιστούσαν δύσκολη την συνύπαρξή σας μαζί τους;

Ναι ☐ Όχι ☐

5.α.Αν ΝΑΙ, ποιες ήταν;

(Παρακαλώ αναφέρετε τη χώρα ή τις χώρες προέλευσης).

6.Πιστεύετε ότι ήταν σωστό που φοιτούσατε σε κοινό σχολείο μαζί με αλλοδαπούς συμμαθητές σας;

Ναι ☐ Όχι ☐

6.α.Αν ΟΧΙ, για ποιο λόγο;
(Παρακαλώ περιγράψτε)

7.Πώς πιστεύετε ότι πραγματοποιείται η ενσωμάτωση των αλλοδαπών στην σχολική μονάδα:

Πολύ δύσκολα ☐

Δύσκολα ☐

Εύκολα ☐

Πολύ εύκολα ☐

8.Έγιναν προσπάθειες για την ομαλή προσαρμογή τους στο σχολείο;

Ναι ☐ Όχι ☐

8.α. Αν ΝΑΙ, καταβλήθηκε προσπάθεια από:
(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία επιλογές)

	Ατομική προσπάθεια	Συλλογική προσπάθεια
Καθηγητές	☐	☐
Συμμαθητές	☐	☐
Σύλλογος Γονέων	☐	☐

9.Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στις σχολικές δραστηριότητες;

Ναι ☐ Όχι ☐

10.Συμμετείχαν οι αλλοδαποί συμμαθητές σας στους εορτασμούς των εθνικών επετείων;

Ναι ☐ Όχι ☐

10.α. Σε περίπτωση που απείχαν, θυμάστε ποιας εθνικότητας ήταν;
(Παρακαλώ αναφέρετε τη χώρα ή τις χώρες προέλευσης)

11. Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία των αλλοδαπών μαθητών διατηρούνται ή χάνονται στο σχολείο;

Διατηρούνται ☐

Χάνονται ☐

11.α. Ποιες μειονοτικές ομάδες διατήρησαν και ποιες έχασαν τα πολιτισμικά τους στοιχεία; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια επιλογές)

	Διατήρησαν	Έχασαν
Αλβανοί	☐	☐
Αφγανοί	☐	☐
Βούλγαροι	☐	☐
Ιρανοί	☐	☐
Πακιστανοί	☐	☐
Ρουμάνοι	☐	☐
Σύριοι	☐	☐

12. Πιστεύετε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία κάθε μειονοτικής ομάδας πρέπει να παραμένουν στην ιδιωτική τους σφαίρα, με σκοπό να μην δημιουργούνται προβλήματα στην χώρα υποδοχής;

Ναι ☐ Όχι ☐

12.α. Αν ΝΑΙ, για ποιο λόγο;
(Μπορείτε αν θέλετε να μην απαντήσετε)

12.β. Αν ΟΧΙ, για ποιο λόγο;
(Μπορείτε αν θέλετε να μην απαντήσετε)

13.Πιστεύετε ότι στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρξει ισότητα για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως της εθνικής/φυλετικής τους προέλευσης με σκοπό την καταπολέμηση ρατσιστικών προτύπων;

Ναι ☐ Όχι ☐

13.α. Αν Ναι, για ποιο λόγο,

(Μπορείτε αν θέλετε να μην απαντήσετε).

13.β.Αν ΟΧΙ, για ποιο λόγο,

(Μπορείτε αν θέλετε να μην απαντήσετε).

14.Πιστεύετε ότι εξαιτίας της πολυπολιτισμικής χροιάς των σύγχρονων κοινωνιών η εκπαίδευση πρέπει να καλλιεργεί τον διαπολιτισμικό σεβασμό και την αλληλεγγύη;

Ναι ☐ Όχι ☐

15. Το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία μας είναι εθνοκεντρικό. Πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει περισσότερο πλουραλιστικό;

Ναι, να εμπλουτιστεί με στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες ☐

Όχι, να παραμείνει όπως έχει ☐

16.Πιστεύετε ότι τα σχολικά εγχειρίδια καλλιεργούν στους ημεδαπούς μαθητές την αποδοχή της ετερότητας;

Ναι ☐ Όχι ☐

17.Πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να διδάσκονται μόνο την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται τόσο η προσαρμογή τους, όσο και η παραμονή τους στο σχολείο;

Ναι ☐ Όχι ☐

18. Πιστεύετε ότι οι ημεδαποί μαθητές επηρεάζονται σχετικά με την ετερότητα από:

(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια επιλογές)

Το σχολείο ως θεσμική οντότητα (μια δημόσια υπηρεσία, στην οποία ισχύουν οι νόμοι του κράτους) ☐

Το σχολείο ως κοινωνική μονάδα (έναν παιδαγωγικό χώρο, ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών) ☐

Γονείς ☐

Συνομηλίκους ☐

Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες) ☐

Κοινωνικά δίκτυα(facebook, instagram, twitter, κ.ά.)☐

19. Παρατηρήσατε αρνητικές συμπεριφορές ημεδαπών συμμαθητών σας εις βάρος αλλοδαπών;

Ποτέ ☐

Σπάνια ☐

Συχνά ☐

Πολύ Συχνά ☐

20. Οι παραπάνω συμπεριφορές ήταν στοχευμένες προς μαθητές συγκεκριμένης εθνικής καταγωγής;

Ναι ☐ Όχι ☐

20.α. Αν ΝΑΙ, ποιες ήταν –κυρίως- οι στοχοποιημένες ομάδες;

(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια επιλογές)

Αλβανία ☐

Αφγανιστάν ☐

Βουλγαρία ☐

Γεωργία ☐

Πακιστάν ☐

Ρουμανία ☐

Άλλη-----

21. Οι περισσότεροι συμμαθητές σου έδειξαν ενδιαφέρον να γνωρίσουν στοιχεία της κουλτούρας των αλλοδαπών συμμαθητών σας;

Για όλους ☐

Για ορισμένους ☐

Για κανέναν ☐

21.α. Αν επιλέξατε το «για ορισμένους», ποια ήταν η χώρα προέλευσης;

(Παρακαλώ σημειώστε τη χώρα ή τις χώρες προέλευσης)

22. Είχατε παρατηρήσει αν οι καθηγητές σας αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους αλλοδαπούς συμμαθητές σας;

Ναι ☐ Όχι ☐

22.α. Αν ΝΑΙ, πώς τους συμπεριφέρονταν;

(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια επιλογές)

Αδιαφορούσαν ☐

Δεν τους έδιναν προβάδισμα συμμετοχής στην τάξη ☐

Τους αδικούσαν στη βαθμολογία ☐

Τους φέρονταν με κατανόηση ☐

Τους φέρονταν με οίκτο ☐

Τους παραμέριζαν ☐

Άλλο-----

23. Ως φοιτητές πλέον, ποια πιστεύετε ότι είναι τα απαραίτητα εφόδια, ώστε τα παιδιά εφηβικής ηλικίας να διαχειρίζονται σωστά την ετερότητα;

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αστρινάκης, Α.(1991),*Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική επικράτεια*, Αθήνα:Παπαζήση.
- Άντερσον, Μ.(1997), *Φαντασιακές κοινότητες, Στοχασμοί για τις αρχές και την διάδοση του εθνικισμού*, Μετάφραση Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα.
- Ανδρούσου,Α.,Ασκούνη,Ν.,(2009).*Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα. Προκλήσεις για την εκπαίδευση*, Αθήνα:Μεταίχμιο.
- Αραβοσιτάς,Θ., Κούρτη- Καζούλλη, Β., Σκούρτου, Ε., Τρίφωνας, Π.,(2019)*Ζητήματα γλώσσας, ετερότητας και εκπαίδευσης* Αθήνα: Gutenberg.
- Γκότοβος,Α.,(2002),*Παιδαγωγική Αλληλεπίδραση, Επικοινωνία και Κοινωνική Μάθηση στο Σχολείο*, Αθήνα:Gutenberg.
- Γκότοβος,Α.,(2001),*Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας*, Ιωάννινα.
- Γκότοβος.Α.(2002), *Εκπαίδευση και ετερότητα, Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκότοβος, Α.,(2003), *Η λογική του υπαρκτού σχολείου*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γκόβαρης, Χ., (2004), *Εισαγωγή στην διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός.
- Γκόγκας, Θ.,(2015), *Διαπολιτισμική επικοινωνία, ταυτότητες και ετερότητες*, Αθήνα: Ανατολικός.
- Γουβιάς, Δ., Θεριανός., Κ.,(2014),*Εκπαιδευτική πολιτική*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γκράμσι, Α. (1981), *Λογοτεχνία και Εθνική Ζωή*, Αθήνα: Στοχαστής.
- Δαμανάκης, Μ.,(2005), *Η εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ευαγγέλου, Ο., Παλαιολόγου, Ν.,(2007), *Σχολικές επιδόσεις αλλόφωνων μαθητών, Εκπαιδευτική πολιτική- Ερευνητικά δεδομένα*, Αθήνα: Ατραπός.
- Ζωγράφου, Α. (2003), *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα: τυπωθήτω.
- Ζώνιου - Σιδέρη ,Α., (2012), *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις*, Αθήνα: πεδίο.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα.
- Μαργαρίτης, Γ.,(2005), *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες, Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας*, Αθήνα:Βιβλιόραμα.

- Νικολάου, Γ., (2010), *Διαπολιτισμική Διδακτική, Το νέα περιβάλλον- Βασικές αρχές*, Αθήνα:ελληνικά γράμματα.
- Νικολάου, Γ.(2000),*Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο δημοτικό σχολείο, από την ομοιογένεια στην πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαϊωάννου, Α. (2001),*Η Διδασκαλία Της Ιστορίας*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Παρθένης, Χ.,(2020), *Πολιτική και πρακτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η αναγκαιότητα νέων παιδαγωγικών και θεσμικών προσεγγίσεων στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες*, Αθήνα:Gutenberg.
- Τσουκαλάς, Κ.,(2010), *Η επινόηση της ετερότητας, «Ταυτότητες» και «Διαφορές» στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα:Καστανιώτη.
- Φραγκουδάκη, Α., Δραγώνα, Θ. (1997),*«Τι είναι πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*,Αθήνα:Αλεξάνδρεια.
- Χρυσόχου, Ξ.,(2005),*Πολυπολιτισμική πραγματικότητα: Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*, Αθήνα:ελληνικά γράμματα.

Ξένη Βιβλιογραφία

A.L. Kroeber and C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Vintage Books, 1963.

Braudel, F. (2014) *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, Αθήνα:Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Creswell,J., Creswell, D.(2019), *Σχεδιασμός έρευνας, Προσεγγίσεις Ποιοτικών, Ποσοτικών και Μεικτών Μεθόδων*, Επιστημονική επιμέλεια: Ηλίας Σαντουρίδης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τζένη Παγγέ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Cuche, D., (2001), *Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Επιμέλεια, Μαίρη Λεοντσίνη, Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.

Guy,H.(2020),*Ιστορία των εθνών και του εθνικισμού στην Ευρώπη*, μετ. Α. Νεστοροπούλου, Αθήνα: Πεδίο.

Διαδικτυακές πηγές

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/238023/nomos-4415-2016>.

Προφορική ανακοίνωση από το 4^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Διαπολιτισμική εκπαίδευση- Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη γλώσσα που διοργάνωσε το Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών από 28 Ιουνίου έως 1 Ιουλίου 20021.

Επιστήμη και Κοινωνία:Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας. Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα ου πολίτη, Πέτρος Θεοδωρίδης.